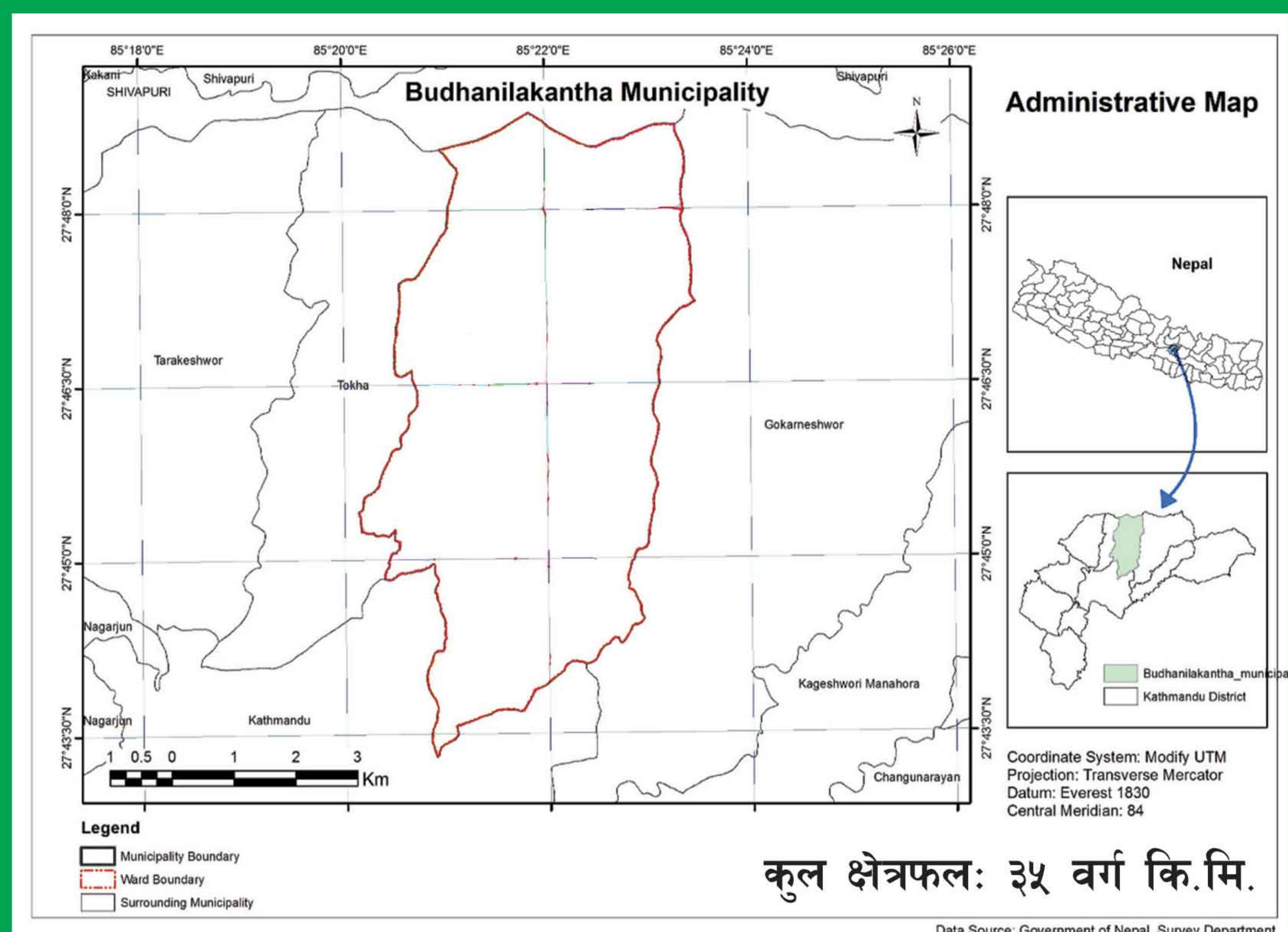

बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले सञ्चालन गरेको
कक्षा ५ र ८ को उपलब्धि परीक्षाको प्रतिवेदन
२०८१

बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाको नक्सा

प्रकाशक:

बुढानीलकण्ठ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा
हात्तीगौँडा, काठमाडौँ, बागमती प्रदेश, नेपाल

ईमेल: edubudhanilkantha2076@gmail.com, वेब साईट: budhanilkanthamun.gov.np

बुढानीलकण्ठ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

हात्तीगौँडा, काठमाडौँ
बागमती प्रदेश, नेपाल

उपलब्धि परीक्षण प्रतिवेदन

२०८१

(बुढानीलकण्ठ नगरपालिका अन्तर्गतका कक्षा पाँच र आठका विद्यार्थीहरूको
अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषय सम्बन्धी)

बुढानीलकण्ठ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा

हात्तीगौँडा, काठमाडौँ

बागमती प्रदेश, नेपाल

बुढानीलकण्ठ नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा

हात्तीगौडा, काठमाडौं

बागमती प्रदेश, नेपाल

कम्प्युटर: आनन्द राज शाक्य, anandeye@gmail.com

“स्वच्छ, शान्त, समृद्ध, पर्यटकीय नगर बुढानीलकण्ठ”

बुढानीलकण्ठ नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

हात्तीगौडा, काठमाडौं

बागमती प्रदेश, नेपाल

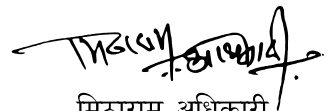
शुभकामना

सिकाइ र मूल्याङ्कन शिक्षा प्रणालीका दुई अभिन्न तत्त्व हुन् । यी दुईओटा सँगसँगै अघि बढ्न सके मात्र शिक्षा प्रणाली सार्थक बन्न सक्छ तर अभ्यासमा मूल्याङ्कन शिक्षा प्रणाली सुधारको सारथी हुन सकिरहेको छैन । विद्यार्थीको सिकाइ, शिक्षकको शिक्षण, विद्यालयको व्यवस्थापन र शिक्षा प्रणालीको दक्षता मूल्याङ्कन गरेर प्रमाणीकरण गर्ने हदमा मूल्याङ्कन प्रयोग हुन सक्नुपर्छ तर तत् तत्को सुधार र विकासको पृष्ठपोषकका रूपमा मूल्याङ्कनलाई प्रचलनमा ल्याउन सकिएको छैन ।

माथिको सन्दर्भमा शिक्षा प्रणालीलाई पुनःबोध गर्न विद्यार्थीको खास सिकाइ उपलब्धिको जानकारी हुनुपर्दछ । यसैका लागि यस नगरपालिकाले कक्षा ५ र ८ को सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरेको छ । उक्त परीक्षणको नतिजा अपेक्षित रहन नसके पनि हाम्रो शिक्षाको वर्तमान अवस्था बोध गर्न यसबाट भरपुर मदत मिल्न गएको छ । यसको आधारमा आगामी दिनको शैक्षिक गन्तव्य निर्धारण गर्न सकिने छ ।

उपलब्धि परीक्षाको निर्माण, सञ्चालन, नतिजा प्रकाशन र विश्लेषणको कार्यमा आफैँमा चुनौतीपूर्ण कार्य हो । शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखाले विज्ञ परिचालन गरी यस कार्यलाई कुशलतापूर्वक सम्पन्न गरेको छ । यसका लागि यस कार्यमा संलग्न विज्ञ, प्राज्ञ लगायत सम्बद्ध शिक्षक कर्मचारी सबैप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्छु ।

मिठाराम अधिकारी
नगरप्रमुख

“स्वच्छ, शान्त, समृद्ध, पर्यटकीय नगर बुढानीलकण्ठ”

बुढानीलकण्ठ नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

हात्तीगौडा, काठमाडौं
बागमती प्रदेश, नेपाल

शुभकामना

शिक्षा प्रणालीको सुधारका लागि शैक्षिक मूल्याङ्कन अपरिहार्य छ । शिक्षा प्रणालीको सुदृढीकरणका लागि शैक्षिक मूल्याङ्कनको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनुपर्छ । यसले विद्यार्थीको वास्तविक सिकाइको मूल्याङ्कन गर्न सकेको खण्डमा मात्र शिक्षा प्रणालीको वर्तमान अवस्थाको एकिन र भविष्यको सही गन्तव्यको निर्धारण गर्न सकिन्छ । यही विषयलाई आत्मसात गर्दै बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले पहिलो पटक कक्षा ५ र ८ को उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरी नतिजा विश्लेषण गर्दै प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने जमर्को यस प्रकाशन मार्फत गर्दै छ ।

यस उपलब्धि परीक्षाले बुढानीलकण्ठको कक्षा ५ र ८ मा अध्ययन गर्ने बालबालिकाको सिकाइ अवस्थाको अवगत गराएको छ । कक्षा ५ र ८ आफैँमा विद्यालय तहको शिक्षाको स्तर निर्धारण गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण मानक पनि भएको सन्दर्भमा तीनै कक्षामा उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिनु आफैँमा महत्त्वपूर्ण विषय हो ।

उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन आफैँमा कठिन कार्य हो । यसको साधन निर्माणदेखि परीक्षार्थीको नमुना छनोट, नतिजाको विश्लेषण र व्याख्या आफैँमा जटिल कार्य हो । यो कठिन कार्यको सम्पादनमा संलग्न विज्ञ समूहदेखि शिक्षक र कर्मचारी सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु र यो प्रकाशन सबै सरोकारवालाहरूका लागि उपयोगी हुने समेत अपेक्षा लिएको छु ।

अनिता लामा
नगरउपप्रमुख

“स्वच्छ, शान्त, समृद्ध, पर्यटकीय नगर बुढानीलकण्ठ”

बुढानीलकण्ठ नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

हात्तीगौडा, काठमाडौं

बागमती प्रदेश, नेपाल

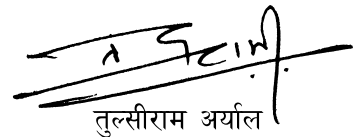
शुभकामना

शिक्षा प्रणालीलाई सुदृढीकरण गर्नका लागि परीक्षा र मूल्याङ्कनले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। स्तरीय मूल्याङ्कन प्रणालीबाट मात्र गुणस्तरीय शिक्षा प्रणालीको प्रवर्धन हुन सक्दछ। यस विषयलाई हृदयगम गरी बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले कक्षा ५ र ८ मा उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरेर नतिजा विश्लेषण गरी प्रतिवेदन प्रकाशनको तयारी गरेको छ।

उपलब्धि परीक्षाको प्रारम्भिक नतिजाले केही निरासाजनक सङ्केत गरे पनि यस नतिजाको आधारमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि अभिवृद्धिको योजना निर्माण गरी अघि बढ्न सकिने आधार समेत सिर्जना हुन गएको छ। शैक्षिक मूल्याङ्कन वस्तुगत रूपमा सञ्चालन हुन सके मात्र कक्षाकोठा भित्रको शिक्षण सिकाइको मात्र नभइ समग्र पाठ्यक्रम र शिक्षण पद्धतिको सबल र कमजोर पक्ष पहिचान गर्न सकिन्छ। यो उपलब्धि परीक्षाको नतिजाले बुढानीलकण्ठको शिक्षा क्षेत्रको सुधारमा चासो चिन्ता लिने सबैलाई एकपटक भकभकाएको अनुभूति गराएको छ।

उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने कार्य आफैँमा जटिल कार्य मानिन्छ। यस कार्यलाई सफलतापूर्वक सञ्चालन गरेर नतिजा विश्लेषण कार्य समेत गरी प्रतिवेदन तयारीको यस चरणमा ल्याइपुऱ्याउन सहयोग गर्ने सम्बद्ध विद्वत वर्ग, शिक्षक तथा कर्मचारी लगायत सम्बद्ध सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु।

तुल्सीराम अर्याल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

टोल फ्री नं. १६६००१०००३२, फोन नं. ०१-४३७२७२५

www.budhanilkanthamun.gov.np, E-mail: info@budhanilkanthamun.gov.np, budhanilkanthamun@gmail.com

उपलब्धि परीक्षाको नतिजा

विद्यालय तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षाहरू शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउनका लागि कामयावी भए पनि नीति, योजना तथा कार्यक्रम निर्माणका लागि त्यति विश्वसनीय हुन सक्ने मानिंदैन । किनकि, विद्यालय तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षामा व्यक्तिगत प्रभाव (हेलो इफेक्टको) बढी रहने ठानिन्छ । अध्यापन गर्ने र मूल्याङ्कन गर्ने व्यक्ति एकै हुँदा यस्तो प्रभाव पर्न जान्छ । यस सन्दर्भमा वैध, विश्वसनीय र प्रभावकारी नतिजाका लागि उपलब्धि परीक्षाको अभ्यास विश्वभरी नै गर्ने गरिएको छ । जसको माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइको सही मूल्याङ्कन मात्र नभई शिक्षकको शिक्षण दक्षताको मूल्याङ्कनका अतिरिक्त विद्यालयको समग्र व्यवस्थापन र शिक्षा प्रणालीको समेत मूल्याङ्कन हुन सक्ने विश्वास गरिन्छ ।

नेपालको संविधानले विद्यालय तहको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहको कार्यसूचीमा राखेको सन्दर्भमा यसलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ जारी भयो । यसले स्थानीय तहको काम, कर्तव्य र अधिकारमा स्थानीय तहले उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । कानुनले दिएको यस अधिकारको प्रयोग गरी यस नगरपालिकाले कक्षा ५ र ८ को गणित, विज्ञान, अङ्ग्रेजी र सामाजिक विषयहरूका उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरी नतिजा समेत विश्लेषण गरेर सार्वजनिक गरिएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ५ र ८ मा अध्ययनरत २० प्रतिशत विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरेर यस परीक्षाको सञ्चालन गरिएको थियो । परीक्षामा तीव्र सिकाइ भएका विद्यार्थीहरू २० प्रतिशत, मध्यम सिकाइ भएका ६० प्रतिशत र कमजोर सिकाइ भएका २० प्रतिशत विद्यार्थीहरू सहभागी भएका थिए ।

नतिजा विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयको औसत सिकाइ उपलब्धि ५० प्रतिशतको हाराहारीमा रहन गएको पाइयो । विषयगत रूपमा र कक्षागत रूपमा समेत यो नतिजामा एक रूपता र समानता देखिएन । अङ्ग्रेजी विषयभन्दा सामाजिक विषयमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको देखियो । छात्राको तुलनामा छात्रहरूका सिकाइ उपलब्धि अधिकांश विषयमा राम्रो देखियो । राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षाको नतिजासँग तुलना गर्दा यो नतिजा राष्ट्रिय औसतभन्दा केही राम्रो देखिए पनि यस नतिजालाई सन्तोषजनक मान्न सकिंदैन । यद्यपि, यस नतिजाले विद्यार्थीको खास सिकाइ उपलब्धिको मापन गर्न सकेको देखिन्छ । जसले शिक्षकदेखि नीति निर्मातासम्मलाई शिक्षणदेखि नीति, योजना, बजेट र कार्यक्रम निर्माणमा सुधार गर्न भक्तभक्तयाउन सक्ने छ । यसले विद्यार्थीको सिकाइको धरातल, शिक्षकको शिक्षणको धरातल, विद्यालयको समग्र व्यवस्थापनको धरातल र शैक्षिक नीति, योजना र बजेटको प्रभावकारिताको धरातल बोध गराएको छ ।

उपलब्धि परीक्षाको नतिजाले शिक्षा क्षेत्रका सबै सरोकारवालाहरूलाई चिन्तित बनाएको छ । यस सन्दर्भमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन के गर्नुपर्छ ? कसले के भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ ? भन्ने विषयमा

स्पष्ट कार्य योजना निर्माण गरेर अधि बढ्नुपर्ने भएको छ, ताकि आगामी दिनमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा आमूल सुधार ल्याउन सकियोस् । प्राप्त नतिजा विश्लेषण प्रतिवेदनका आधारमा आगामी दिनमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्नका लागि आवश्यक कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

शिक्षामा सुधार, विकास र उन्नयनको अपरिहार्यतालाई महसुस गरी बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले विभिन्न अन्वेषणशील क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दै आएको छ । यस्ता क्रियाकलापहरूमा प्रमुख रूपमा शिक्षकको पेसागत विकासमा नवीनतम विधिको प्रयोगदेखि विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा सुधारमार्फत विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा अभिवृद्धि गर्नु रहेका छन् । विद्यालयमा न्यूनतम सक्षमताको अवस्था सुनिश्चित गर्दै विद्यालयहरूको पर्यावरणलाई शिक्षण सिकाइ अनुकूल बनाउन, शिक्षकको पेसागत मनोबल र अभिप्रेरणाको स्तर वृद्धि गर्न, कमजोर विद्यार्थी केन्द्रित उपचारात्मक शिक्षण सञ्चालन, कक्षा शिक्षणमा सुधार गर्न, शिक्षक डायरीको कार्यान्वयन, कक्षा अवलोकन र पृष्ठपोषण, शैक्षिक भित्तेपात्रोको कार्यान्वयन, कार्यमूलक अनुसन्धानलाई शिक्षण सिकाइमा व्यावहारिक रूपमा अवलम्बन लगायतका विषय प्रमुख रहेका छन् ।

माथि उल्लिखित विभिन्न कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीको नतिजामा सुधार आएको देखिन्छ भने शिक्षकहरूको मनोबल र अभिप्रेरणामा सुधार आएको अध्ययनले देखाएको छ । विद्यालयहरूमा न्यूनतम सक्षमताको अवस्था सुनिश्चित हुँदै गएको छ । सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी भर्ना दरमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । यसबाट सार्वजनिक शिक्षाको रूपान्तरणमा टेवा पुग्न गएको छ ।

विषयसूची

शीर्षक	पृष्ठ
अध्याय एक : परिचय	१-५
१.१ उपलब्धि परीक्षणको परिचय	१
१.२ उपलब्धि परीक्षण निर्माणका सैद्धान्तिक आधारहरू	१
१.३ परीक्षण कार्यक्रमको उद्देश्य	४
१.४ परीक्षण कार्यक्रमको औचित्य	४
१.५ परीक्षणको परिसीमा	५
अध्याय दुई : परीक्षणको विकास र कार्यान्वयन प्रक्रिया	६-१०
२.१ जनसङ्ख्या र नमुना छनोट	६
२.२ परीक्षण निर्माण प्रक्रिया	७
२.२.१ परीक्षणको उद्देश्य निर्धारण	७
२.२.२ विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माण	७
२.२.३ प्रश्नहरूको लेखन	८
२.२.४ प्रश्नको पुनरावलोकन तथा सम्पादन	८
२.२.५ परीक्षणको अन्तिम स्वरूपको निर्माण	८
२.३ परीक्षणको सञ्चालन प्रक्रिया	९
२.४ अङ्कन, विश्लेषण र व्याख्या प्रक्रिया	९
अध्याय तीन : प्राप्ताङ्कको विश्लेषण र व्याख्या	११-२४
३.१ कक्षा पाँचको विषयगत सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	११
३.१.१ कक्षा पाँच : अङ्ग्रेजी विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	१२
३.१.२ कक्षा पाँच : गणित विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	१३
३.१.३ कक्षा पाँच : विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	१५

३.१.४ कक्षा पाँच : सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	१६
३.२ कक्षा आठको विषयगत सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	१८
३.२.१ कक्षा आठ : अङ्ग्रेजी विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	१८
३.२.२ कक्षा आठ : गणित विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	२०
३.२.३ कक्षा आठ : विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	२१
३.२.४ कक्षा आठ : सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था	२३
अध्याय चार: प्राप्ति र निष्कर्ष	२५-२७
४.१ प्राप्तिहरू	२५
४.२ निष्कर्ष	२७
परिशिष्ट	२८-४४
परिशिष्ट एक : परीक्षण कार्यक्रममा सहभागी विद्यालय र विद्यार्थी सङ्ख्या	२८
परिशिष्ट दुई : ग्रेडिङ प्रणाली	२९
परिशिष्ट तीन : प्रामाणिक अङ्कको आधारमा गुणस्तर	२९
परिशिष्ट चार : कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको विभिन्न विषयमा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा तुलनात्मक गुणस्तर	३०
परिशिष्ट पाँच : कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको विभिन्न विषयमा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा तुलनात्मक गुणस्तर	३८
विविध	४५-
शिक्षकहरूको नगरपालिकालाई सुझाव- एक छोटो अध्ययन (लक्ष्मीराम पौडेल, पूर्व सचिव, नेपाल सरकार)	४५
पाठ्यक्रममा आधारित पठनपाठन निर्देशिका, २०८०	५०
अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा घोषणा कार्यविधि, २०८०	७६

तालिका सूची

तालिका शीर्षक	पृष्ठ
तालिका २.१ : परीक्षणमा सहभागी कुल विद्यार्थी सङ्ख्या	६
तालिका ३.१ : परीक्षण कार्यक्रममा सहभागी कक्षा पाँचका विद्यार्थी सङ्ख्या	११
तालिका ३.२ : कक्षा पाँचको समग्र सिकाइ उपलब्धिको औसत अवस्था	११
तालिका ३.३ : कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	१२
तालिका ३.४ : कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	१३
तालिका ३.५ : कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	१५
तालिका ३.६ : कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	१६
तालिका ३.७ : कक्षा आठको समग्र सिकाइ उपलब्धिको औसत अवस्था	१८
तालिका ३.८ : कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	१८
तालिका ३.९ : कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	२०
तालिका ३.१० : कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	२२
तालिका ३.११: कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा औसत प्राप्ताङ्क	२३

चित्रहरू

चित्र शीर्षक	पृष्ठ
चित्र ३.१ : कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयमा विद्यार्थीहरूको अवस्था (ग्रेड)	१२
चित्र ३.२ : कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	१३
चित्र ३.३ : कक्षा पाँचको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)	१४
चित्र ३.४ : कक्षा पाँचको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	१४
चित्र ३.५ : कक्षा पाँचको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)	१५
चित्र ३.६ : कक्षा पाँचको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	१६
चित्र ३.७ : कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)	१७
चित्र ३.८ : कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	१७
चित्र ३.९ : कक्षा आठको अङ्ग्रेजी विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)	१९
चित्र ३.१० : कक्षा आठको अङ्ग्रेजी विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	१९
चित्र ३.११ : कक्षा आठको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)	२१
चित्र ३.१२ : कक्षा आठको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	२१
चित्र ३.१३ : कक्षा आठको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)	२२
चित्र ३.१४ : कक्षा आठको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	२३
चित्र ३.१५ : कक्षा आठको सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)	२४
चित्र ३.१६ : कक्षा आठको सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)	२४

अध्याय एक

परिचय

१.१ उपलब्धि परीक्षणको परिचय

उपलब्धि परीक्षणहरू शिक्षा क्षेत्रमा प्रयोग गरिने परीक्षणहरू हुन् । यिनीहरूले कुनै पूर्वनिर्धारित पाठ्यक्रमअन्तर्गत विद्यार्थीहरूको सिकाइको मात्रा, सिकाइ उपलब्धि तथा उनीहरूद्वारा पूरा गरिएको कार्य उपलब्धिको लेखाजोखा गर्दछन् । वर्तमानमा उपलब्धि परीक्षणहरूको क्षेत्र अभै व्यापक भएको छ । यिनीहरूले विद्यार्थीद्वारा कुनै विषय क्षेत्रमा प्राप्त गरेको उपलब्धिको साथै उनीहरूको प्रवीणता (Proficiency), दक्षता (Competency) सिप (Skill), प्रवृत्ति (Attitude) आदि पनि मापन गर्दछन् (Freeman, 1962) । उपलब्धि परीक्षणहरू शैक्षिक कार्यक्रमको अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेका हुन्छन् । यिनीहरूले शिक्षण सिकाइको कार्यक्रममार्फत विद्यार्थीले प्राप्त गरेको सिकाइ उपलब्धिको लेखाजोखा गरेर उनीहरूबारे निर्णय लिने, भविष्यवाणी गर्ने, छनोट गर्ने कार्यमा सहयोग गर्नुको साथै पाठ्यक्रम, शैक्षिक कार्यक्रम आदिको प्रभावकारिताको लेखाजोखा गर्नमा समेत सहयोग पुऱ्याउँछन् । यिनीहरूबाट प्राप्त जानकारीरूलाई सुधारात्मक प्रयोजनमा पनि उपयोग गर्न सकिन्छ । यिनीहरूले विद्यार्थी र शिक्षक दुवैलाई शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्रदान गर्दछन् भने पाठ्यक्रम, शैक्षिक कार्यक्रमको सुधारको लागि समेत प्रत्यक्ष तवरमा योगदान गर्दछन् । यो अध्ययन बुढानीलकण्ठ नगरपालिकामा अध्ययनरत कक्षा पाँच र आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयमा उपलब्धिको लेखाजोखा गर्ने उद्देश्यले सञ्चालन गरिएको थियो ।

१.२ उपलब्धि परीक्षण निर्माणका सैद्धान्तिक आधारहरू

उपलब्धि परीक्षणको निर्माण एक योजनाबद्ध कार्यक्रम हो । शिक्षा क्षेत्रमा प्रयोग हुने उपलब्धि परीक्षणहरूलाई मोटामोटी तवरमा शिक्षक निर्मित परीक्षण र प्रामाणिक परीक्षणको दुई वर्गमा विभाजन गरिन्छ । शिक्षक निर्मित परीक्षणले विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि लेखाजोखा गरी यसबारे निर्णय गर्न तयार गरिएका परीक्षणहरूलाई जनाउँछ । यसअन्तर्गत कक्षा स्तरीय, विद्यालय, जिल्ला र राष्ट्रिय स्तरमा निर्माण गरिने सबै प्रकारका परीक्षणहरू पर्दछन् । यिनीहरूको प्रमुख उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिको लेखाजोखा गरी यसको आधारमा शैक्षिक निर्णय प्रदान गर्नु रहेको हुन्छ । यी निर्णयहरूको प्रयोग विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार गर्न, गुणस्तर निर्धारण गर्न अथवा विद्यार्थीको सफलता तथा असफलताबारे निर्णय लिई कक्षा चढाउन प्रयोग गरिन्छन् ।

शिक्षक निर्मित परीक्षणभन्दा फरक प्रामाणिक परीक्षणको उद्देश्य विद्यार्थीको उपलब्धिबारे विश्वसनीय तथा वैध सूचना प्रदान गर्नु हो । यसले उपलब्धि परीक्षणबाट प्राप्त प्राप्ताङ्कको उपयोगिताभन्दा शुद्धतालाई बढी महत्त्व दिन्छ । यसका लागि परीक्षण निर्माण गर्दा प्रामाणिक परीक्षणले प्रमाणीकरणको प्रक्रिया अपनाउँछ । प्रमाणीकरणको प्रक्रिया त्यो प्रक्रिया हो जसले परीक्षणको सर्वमान्य स्तर सुनिश्चित गर्दछ । यसले परीक्षणको यस्तो प्राविधिक स्तर (Technical standard) सुनिश्चित गर्दछ, जसले गर्दा परीक्षणको साधन, मापदण्ड, विधि तथा अभ्यासको एक रूपता तथा सर्वमान्य स्तर निर्धारण गर्दछ । कुनै परीक्षण

प्रामाणिक हुन यसले चार सर्तहरू पालना गर्नुपर्दछ । यी सर्तहरू क्रमशः निर्माणमा स्तरीयता, सञ्चालनमा एकरूपता, अङ्कनमा एकरूपता र प्राप्ताङ्कको व्याख्यामा एकरूपता हुन । यसले परीक्षणको विश्वसनीयता तथा वैधता दुवै पक्षमा अभिवृद्धि गरेर यसको प्राविधिक गुणलाई सुनिश्चित गर्दछ (Kubiszyn & Borich, 2004) ।

निश्चय नै नतिजाको विश्वसनीयता र वैधताको दृष्टिकोणले प्रामाणिक परीक्षणहरू शिक्षक निर्मित परीक्षणको तुलनामा निकै उच्च स्तरका हुन्छन् । यसले प्रदान गर्ने सूचनाहरू उच्च स्तरका हुन्छन् । यसको बावजुद शिक्षा क्षेत्रमा शिक्षक निर्मित परीक्षणहरू नै प्रयोग भइरहेका छन् । यसको प्रमुख कारण प्रमाणीकरणको प्रक्रियाको जटिलता नै हो । प्रश्नहरूलाई प्रामाणिक परीक्षणमा समावेश गर्नुपूर्व यिनीहरूको पूर्वपरीक्षण गरेर यिनीहरूको कठिनाई स्तर, विभेदीकरण क्षमता तथा विकल्पको शक्ति आदि सुनिश्चित गर्नुपर्ने अनिवार्यता हो । यस्तो परीक्षणमा माथिका मापदण्डअनुसारका उच्च गुणस्तरका प्रश्नहरू मात्र समावेश गरिन्छन् । प्रामाणीकरणको प्रक्रिया यतिमा नै टुङ्गिन्छ । प्रश्नहरूलाई परीक्षणमा समावेश गरिसकेपछि यसलाई विद्यार्थीहरूको ठुलो समूहमा प्रशासन गरेर यसको विश्वसनीयता र वैधता समेत निर्धारण गर्नुपर्दछ । यो कार्य त्यस बेलासम्म गरिन्छ, जबसम्म उच्च विश्वसनीयता र वैधता भएको परीक्षण प्राप्त हुँदैन, तसर्थ प्रत्येक प्रशासनपछि परीक्षणलाई क्रमशः सुधार गर्दै प्रशासन गरिन्छ ।

शिक्षक निर्मित परीक्षणले प्रामाणीकरणको प्रक्रिया पूर्ण रूपले पालना गर्दैन । यसको प्रमुख कारण प्रश्नहरूको गोप्यता कायम राख्नु हो । प्रामाणीकरण प्रक्रियामा प्रश्नहरूलाई पूर्वपरीक्षण गर्नु अनिवार्य हुन्छ । यसले प्रश्नहरूको गोप्यता कायम रहँदैन । प्रामाणिक परीक्षण धेरैओटा समानान्तर प्रश्नपत्र तयार गरिने भएकाले गोप्यताको समस्या हुँदैन, जुन सीमित मात्रामा मात्र तयार गरिएका शिक्षक निर्मित परीक्षणमा सम्भव हुँदैन । शिक्षक निर्मित परीक्षणले प्राप्ताङ्कको शुद्धताको सट्टा उपयोगितालाई बढी महत्त्व दिने भएकाले यसको पूर्ण प्रामाणिकरण अनिवार्य पनि हुँदैन । यसको प्रश्न विशिष्टीकरण तालिका प्रयोग गरी विज्ञहरूद्वारा निर्माण र परिमार्जन गरेर यसको विश्वसनीयता र वैधता परिष्कृत गर्न सकिन्छ । सामान्यतया शिक्षक निर्मित परीक्षणको विश्वसनीयता र वैधता मध्यम स्तरको हुन्छ ।

शिक्षक निर्मित परीक्षणको विश्वसनीयता र वैधता कायम गर्न यसको परीक्षण निर्माणको योजनाले निम्नानुसारका चरणहरू पछ्याउनुपर्छ :

पहिलो चरण: उद्देश्य निर्धारण

यो परीक्षण निर्माणको पहिलो र अत्यन्त महत्त्वपूर्ण चरण हो । यस चरणमा परीक्षणले हासिल गर्न खोजेका उद्देश्यहरूको किटानी गरिन्छ । शिक्षण सिकाइ कार्यक्रम निश्चित पाठ्यक्रम अनुरूप विद्यार्थीको व्यवहारमा विशिष्ट ढाँचाको परिवर्तन ल्याउनेतर्फ निर्देशित हुन्छन् । परीक्षणले आफ्नो उद्देश्यहरूको रूपमा व्यवहारका यी क्षेत्रहरूमा के कति मात्रामा परिवर्तन भएको हो भन्ने कुरालाई समेट्नुपर्छ । उद्देश्यहरू लिखित रूपमा तयार गर्नुपर्छ । परीक्षणको उद्देश्य मापन योग्य हुनुपर्छ । यी उद्देश्यहरू अवलोकनयोग्य हुनुपर्छ । यसले मापन गरिने गुणलाई सिकाइको व्यवहारमा अवलोकन गर्न सकिने तुल्याउनुपर्छ । परीक्षणको उद्देश्य विशिष्ट हुनुपर्छ । यसले व्यक्तिको सिकाइसँग सम्बन्धित विशिष्ट व्यवहारलाई समेट्नुपर्छ । उद्देश्यहरू परीक्षणको माध्यमबाट लेखाजोखा गर्न सकिने अर्थात् प्राप्तियोग्य समेत हुनुपर्छ ।

दोस्रो चरण : परीक्षणको विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माण

विशिष्टीकरण तालिका एउटा यस्तो ढाँचा हो जसले सम्पूर्ण विषय क्षेत्रलाई समेट्ने गरी तथा परीक्षणका उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्ने गरी प्रश्नहरू छनोट गर्नको लागि स्पष्ट तवरमा निर्देशन दिन्छ। यसले कुन विषयक्षेत्रबाट, कुन प्रकारको र कतिओटा प्रश्न सोध्ने बारे स्पष्ट निर्देशन दिन्छ। यसले विषयक्षेत्रको प्रतिनिधित्व हुने गरी प्रश्न छनोटको लागि स्पष्ट मार्ग दर्शन दिएर यसको विषयगत वैधता सुनिश्चित गर्छ।

विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माण एक उच्च दर्जाको प्राविधिक कार्य हो। यस्तो तालिकाको निर्माणको प्रमुख आधार सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रम नै हुन्छ। विशिष्टीकरण तालिका एक द्विआयामी तालिका हो। यसले विषयवस्तुको साथै यी विषयवस्तुको क्षेत्रमा सोधिने विभिन्न ज्ञानात्मक तहका प्रश्नहरूको किसिम र सङ्ख्या निर्धारण गर्छ।

तेस्रो चरण : प्रश्नको लेखन

विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माणपछि, प्रश्नहरूको लेखन कार्य गरिन्छ। प्रश्नहरूको प्रकार र सङ्ख्या दुवै विशिष्टीकरण तालिकाले दिएको हुन्छ। प्रश्नहरू यसै योजना अनुरूप तयार गर्नुपर्छ। यसले परीक्षणको विषयगत वैधता सुनिश्चित गर्छ। प्रश्नको भाषा सरल, स्पष्ट र खँदिलो हुनुपर्छ। यो धेरै लामो हुनुको सट्टा छोटो र खँदिलो हुनुपर्छ। प्रश्नले जवाफको सीमा स्पष्टसाथ तोक्नुपर्दछ। प्रश्नमा प्रयोग गरिएको शब्दावली विशिष्ट, अवलोकनयोग्य तथा मापनयोग्य हुनुपर्दछ। यसको लागि क्रियापरक शब्दावली प्रयोग गर्नुपर्छ।

चौथो चरण : प्रश्नको पुनरावलोकन तथा सम्पादन

विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप पर्याप्त सङ्ख्यामा प्रश्नको लेखन कार्य सम्पन्न गरिसकेपछि, यसको पुनरावलोकन एक निकै महत्त्वपूर्ण चरण हो। पुनरावलोकनमार्फत प्रश्न निर्माणकर्ताद्वारा तयार गरिएको प्रश्नहरूको गुणस्तर यकिन गरिन्छ। प्रश्नको पुनरावलोकन दुई तरिकाबाट गरिन्छ।

तार्किक विश्लेषण : तार्किक विश्लेषण अन्तर्गत विशेषज्ञहरूको समूहले प्रश्नको गुणस्तर निक्यौल गर्दछन्। प्रश्नहरूको भाषिक, विषयगत, प्राविधिक आदि आधारमा विश्लेषण गरेर यिनीहरूको सम्पादन गरिन्छ। यस चरणमा नराम्रा प्रश्नहरू छुट्याइन्छन्। सुधारयोग्य प्रश्नहरूको सुधार गरिन्छ र राम्रा प्रश्नहरूलाई परीक्षणमा समावेश गरिन्छ। यदि यस चरणमा प्रश्न अपुग भएमा यिनीहरूको पुनर्लेखन समेत गरिन्छ। विशेष गरेर शिक्षक निर्मित परीक्षणको पुनरावलोकन यस विधिद्वारा गरिन्छ।

पूर्वपरीक्षणमार्फत विश्लेषण : जब प्रश्नहरूको गुणस्तरलाई एउटा निश्चित स्तरमा पुर्‍याउने आवश्यकता हुन्छ, त्यस बेला यसको विश्लेषण पूर्वपरीक्षणमा आधारित हुनु अनिवार्य हुन्छ। बढी विश्वसनीय तथा वैध प्रश्नहरूको आवश्यकता पर्ने प्रमाणिक परीक्षणमा पूर्वपरीक्षणमार्फत प्रश्नहरूको विश्लेषण एक अनिवार्य आवश्यकता हो। शिक्षक निर्मित परीक्षणहरूमा गोप्यताको कारणले प्रश्नहरूको पूर्वपरीक्षण नगरिने भए तापनि प्रश्नहरूको ठूलो सँगालो अर्थात् (Item bank) बनाएर प्रश्नहरू छनोट गर्दा यसमा पनि पूर्वपरीक्षणद्वारा गुणस्तर सुनिश्चित भएका स्तरीय प्रश्नहरू समावेश गर्न सकिन्छन्।

पाचौं चरण: परीक्षणको अन्तिम स्वरूपको निर्माण

प्रश्नहरूको विशेषण र सम्पादनद्वारा पर्याप्त सङ्ख्यामा राम्रा प्रश्नहरू छनोट गरी सकेपछि यिनीहरूलाई एउटा परीक्षणको रूपमा सङ्गठित गरिन्छ । यस परीक्षणमा विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप आवश्यक सङ्ख्यामा प्रश्नहरू हुनुपर्छ । प्रश्नहरूलाई क्रममा मिलाएर राख्नुपर्छ । परीक्षणलाई अन्तिम स्वरूप प्रदान गर्दा समान किसिमका प्रश्नहरूलाई समान समूहमा राख्नुपर्छ ।

प्रश्नहरूलाई परीक्षणको रूपमा सङ्गठित गरिसकेपछि यसमा परीक्षार्थीहरूको लागि निर्देशन समावेश गर्नुपर्छ ।

१.३ परीक्षण कार्यक्रमको उद्देश्य

यस परीक्षण कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाको सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षा पाँच र कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयमा सिकाइ उपलब्धि पहिचान गर्नु रहेको थियो । यस परीक्षण कार्यक्रमका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका थिए :

- कक्षा पाँच र कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयमा औसत सिकाइ उपलब्धि पहिचान गर्नु
- विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिलाई ग्रेडको आधारमा तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु
- प्रामाणिक अङ्कको आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिको विवेचना गर्नु
- सिकाइ उपलब्धिमा रहेको लैङ्गिक अन्तरलाई विश्लेषण गर्नु

१.४ परीक्षण कार्यक्रमको औचित्य

परीक्षण कार्यक्रमहरू शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाका अभिन्न अङ्ग हुन् । Malcolm Scriven (उद्धृत Warthen and Sanders, १९७३) का अनुसार सामान्यतया परीक्षण कार्यक्रमहरूको सञ्चालन दुई उद्देश्यले गरिन्छ, पहिलो निर्माणात्मक उद्देश्य र दोस्रो निर्णयात्मक उद्देश्य । निर्माणात्मक उद्देश्यअनुसार निर्माणात्मक मूल्याङ्कनले शिक्षण सिकाइ कार्य सञ्चालन भइरहेको बेलामा यसको सुधारका लागि नियमित तवरमा पृष्ठपोषण गर्दछ, भने निर्णयात्मक मूल्याङ्कनले कार्यक्रमको अन्त्यमा प्राप्त उपलब्धिको अन्तिम लेखाजोखा गरेर शैक्षिक निर्णयहरू लिनका लागि भरपर्दो सूचना प्रदान गर्दछ ।

यो उपलब्धि परीक्षण कार्यक्रम विद्यालयमा सञ्चालन हुने नियमित परीक्षण कार्यक्रमभन्दा फरक उद्देश्य र प्रकृतिको रहेको थियो । यस परीक्षणमार्फत सम्बन्धित नगरपालिकाअन्तर्गत सञ्चालन भइरहेका विद्यालयको शिक्षाको गुणस्तर पहिचान गर्ने जमर्को गरिएको थियो । यस परीक्षण कार्यक्रमको औचित्य निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

- यस परीक्षण कार्यक्रमले यस नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षण सिकाइ हुने महत्त्वपूर्ण विषयहरू अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्यमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिबारे तुलनात्मक जानकारी प्रदान गरेको छ ।

- यो जानकारी विद्यार्थीको शिक्षण सिकाइ कार्यक्रमका मुख्य सरोकारवालाहरू जस्तै नगरपालिका, विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थी सबैलाई आत्ममूल्याङ्कनको अवसर प्रदान गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधारका लागि आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।
- यस जानकारीले शैक्षिक कार्यक्रमको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित विद्यालय तथा शिक्षकहरूलाई सिकाइ उपलब्धिमा सुधारका लागि आवश्यक रणनीति बनाउनेतर्फ मार्ग दर्शन गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

यस परीक्षण कार्यक्रमले दिएको जानकारीले सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा थप सुधार गर्न राज्यका नीति तथा योजना निर्माणकर्ताहरूलाई पनि मार्ग दर्शन गर्ने छ ।

१.५ परीक्षणको परिसीमा

- यो परीक्षण कार्यक्रम बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँच र आठका विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा आँकलनसँग सम्बन्धित रहेको थियो ।
- यस परीक्षण कार्यक्रममा वस्तुगत प्रश्नहरूमात्र प्रयोग गरिएका थिए ।
- प्रश्नको निर्माण सम्बन्धित विषयका शिक्षकहरूले गरेका थिए र यसको परिमार्जन विज्ञद्वारा गरिएको थियो ।
- प्रश्नको विश्लेषण तार्किक विधिद्वारा गरिएको थियो ।

अध्याय दुई:

परीक्षणको विकास र कार्यान्वयन प्रक्रिया

यस परीक्षण कार्यक्रममा कक्षा पाँच र आठको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षाका लागि उपलब्धि परीक्षण विकास गरेर प्रयोग गरिएको थियो । यस कार्यक्रमको लागि परीक्षणको निर्माण र कार्यान्वयनका लागि निम्नानुसारका प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको थियो :

२.१ जनसङ्ख्या र नमुना छनोट

यो परीक्षण कार्यक्रम बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाअन्तर्गतका १९ ओटा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूमाथि सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षणअन्तर्गत कक्षा आठका १५ ओटा विद्यालयका विद्यार्थीहरू र कक्षा पाँचका १९ ओटा विद्यालयका २३० विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराइएको थियो । विद्यालयको नाम र विद्यार्थी सङ्ख्या परिशिष्ट एकमा समावेश गरिएको छ । परीक्षण कार्यक्रममा समावेश भएका विद्यार्थीहरूको कुल सङ्ख्या निम्नानुसार रहेको थियो :

तालिका २.१ परीक्षणमा सहभागी कुल विद्यार्थी सङ्ख्या

विद्यार्थी	कक्षा ५	कक्षा ८	जम्मा
छात्रा	१३६	१०६	२४२
छात्र	९४	९०	१८४
जम्मा	२३०	१९६	४२६

यो परीक्षण विद्यालयको नयाँ सत्र प्रारम्भ भएको समयमा अर्थात् २०८१ वैशाख २६ र २७ गते सञ्चालन गरिएको थियो । परीक्षणमा भाग लिने विद्यार्थीहरूले २०८० साल चैत्रमा क्रमशः कक्षा पाँच र कक्षा आठको अध्ययन गरेर माथिल्लो कक्षामा भर्ना भएका थिए । यस परीक्षणले सम्बन्धित कक्षाको सम्पूर्ण पाठ्यक्रमलाई समेटेको थियो । जसको फलस्वरूप हालसालै अध्ययन पूरा गरेर माथिल्लो कक्षामा भर्ना भएका विद्यार्थीहरूको परीक्षण गर्दा यसले तल्लो कक्षाको सिकाइ उपलब्धिलाई समेट्ने अपेक्षा गरिएको थियो । परीक्षणका लागि यस नगरपालिकाअन्तर्गत सञ्चालन भइरहेका सम्पूर्ण माध्यमिक विद्यालय, आधारभूत विद्यालय तथा प्राथमिक विद्यालयमा विगत वर्ष २०८० वि.सं. मा कक्षा पाँच र आठको वार्षिक परीक्षामा उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई समावेश गराइएको थियो, जसअनुसार कक्षा पाँचमा अध्ययन गरेका सम्पूर्ण १९ ओटा विद्यालयका २३० विद्यार्थीहरूले सहभागिता जनाएका थिए भने कक्षा आठमा अध्यापन भइरहेका १५ ओटा विद्यालयका १९६ विद्यार्थीहरूले सहभागिता जनाएका थिए । विद्यार्थीहरू छनोट गर्दा प्रत्येक विद्यालयका यस परीक्षण कार्यक्रमले समेटेका कक्षाहरूबाट कुल विद्यार्थीहरूमध्ये २०% विद्यार्थीहरूलाई परीक्षणमा समावेश गराइएको थियो । विद्यालयहरूमा यी कक्षामा अध्ययन गरेका विद्यार्थीको सङ्ख्यामा विभिन्नता भएकाले प्रत्येक विद्यालयबाट कम्तिमा चारदेखि बढीमा ३१ जना विद्यार्थीहरूले यस परीक्षण कार्यक्रममा सहभागिता जनाएका थिए । विद्यार्थीहरूको छनोट सम्बन्धित विद्यालय तथा नगरपालिकाको सहकार्यमा गरिएको थियो ।

२.२ परीक्षण निर्माण प्रक्रिया

यस परीक्षण कार्यक्रमले कक्षा पाँच र आठका चार महत्त्वपूर्ण विषयहरू क्रमशः अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षाको उपलब्धि परीक्षणको उद्देश्य लिएकोमा यी परीक्षण निर्माणको लागि एक स्तरीकृत पद्धति अपनाएर परीक्षणहरूलाई विश्वसनीय तथा वैध परीक्षण निर्माण गर्ने प्रयास गरिएको थियो । यस परीक्षण कार्यक्रमका लागि अवलम्बन गरिएको परीक्षण निर्माण कार्य निम्नानुसारका पाँच चरणहरूमा सम्पन्न गरिएको थियो :

२.२.१ परीक्षणको उद्देश्य निर्धारण

परीक्षणको उद्देश्य निर्धारण परीक्षण निर्माण प्रक्रियाको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण चरण हो । यसले परीक्षणद्वारा आँकलन गर्न खोजिएको सिकाइ उपलब्धिलाई वैध तरिकाले जाँच्ने कार्यको सुनिश्चितता गर्दछ । यसले आँकलन गर्न खोजिएका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई यसको संज्ञानात्मक तहगत स्वरूप सुनिश्चित गर्दछ । यसको आधारमा नै परीक्षणको विशिष्टीकरण तालिका तयार गरि प्रश्नपत्र तयार गरिन्छ ।

यस परीक्षण कार्यक्रमले पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले निर्धारण गरेको सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रमलाई नै मूल्याङ्कन गर्ने आधारको रूपमा प्रयोग गरेको थियो । तसर्थ यस परीक्षण कार्यक्रममा समावेश गरिएका विषयहरूको मूल्याङ्कनको आधार यी विषयका पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्यहरूको प्राप्ति नै रहेको थियो । यसै पाठ्यक्रमलाई आधार मानेर विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिलाई संज्ञानात्मक क्षेत्रका ज्ञान, बोध, प्रयोग र उच्च तहका प्रश्नहरू समानुपातिक सङ्ख्यामा सोधिएको थियो ।

२.२.२ विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माण

विशिष्टीकरण तालिका एक दुई आयामी तालिका हो । यसका दुई आयामहरू क्रमशः विषयवस्तु र सिकाइका तह हुन् । विशिष्टीकरण तालिकाले पाठ्यक्रमान्तर्गतका विभिन्न विषयवस्तुहरूको परीक्षणमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुका साथै यसअन्तर्गत संज्ञानात्मक क्षेत्रका ज्ञान, बोध, प्रयोग र उच्च तहको सिकाइको समानुपातिक मूल्याङ्कन सुनिश्चित हुने गरी प्रश्न निर्माणको योजना प्रस्तुत गर्दछ । यसरी विशिष्टीकरण तालिकाले पाठ्यक्रमान्तर्गतका विषयक्षेत्रहरू र तिनीहरूको सिकाइको समानुपातिक रूपमा तहगत मूल्याङ्कनको सुनिश्चितता गरेर परीक्षणको विषयगत वैधता सुनिश्चित गर्दछ ।

यस परीक्षण कार्यक्रममा समेटिएका विषयहरूको प्रश्नपत्र निर्माण गर्न प्रत्येक विषयका लागि छुट्टाछुट्टै विशिष्टीकरण तालिका तयार गरिएको थियो । विशिष्टीकरण तालिकाको निर्माण पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाको आधारमा गरिएको थियो तर पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकालाई जस्ताको तस्तै प्रयोग गर्नुको सट्टा यस परीक्षणको आवश्यकता अनुरूप यसमा केही परिमार्जन गरिएको थियो । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकामा विषयगत प्रश्न सोधिने सकिने प्रावधानको सट्टा यस परीक्षण कार्यक्रमका लागि वस्तुगत प्रश्नहरूमात्र सोधिने गरी विशिष्टीकरण तालिका तयार गरिएको थियो । प्रश्नहरूको विषयगत र सिकाइका तहहरूको प्रतिनिधित्वको सङ्ख्यात्मक स्वरूप पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप नै थियो । यस तालिकामा अन्य विषयका लागि ५० पूर्णाङ्कका प्रश्न र अङ्ग्रेजी विषयका लागि ४० पूर्णाङ्कका प्रश्नहरू सोधिने गरी विशिष्टीकरण तालिका तयार गरिएको थियो । अङ्ग्रेजी विषयका लागि

सुनाइ सम्बन्धी प्रश्नहरू समावेश नगरेर लेखाइ र पढाइ सम्बन्धी प्रश्नहरूमात्र सोधिने गरी प्रश्नहरू समावेश भएको विशिष्टीकरण तालिका तयार गरिएको थियो । विशिष्टीकरण तालिकाहरू परिशिष्ट दुईमा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

२.२.३ प्रश्नहरूको लेखन

विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप प्रश्नको लेखनका लागि सम्बन्धित विषय शिक्षकहरूको लागि एक कार्यशाला आयोजना गरिएको थियो । यस कार्यशालामा शिक्षकहरूलाई ब्लुमको टेक्सोनोमी, वस्तुगत प्रश्नहरू निर्माण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने विभिन्न पक्षहरू, प्रश्नको गुणस्तर, विकल्प निर्माण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूबारे छलफल गर्दै परीक्षण कार्यक्रमले समेट्ने विभिन्न विषयहरूको विशिष्टीकरण तालिकाबारे जानकारी प्रदान गरिएको थियो । यसरी वस्तुगत निर्माणबारे छलफल गरिसकेपछि शिक्षकहरूलाई परीक्षण कार्यक्रमले समेट्ने विषयहरूको कक्षागत समूहमा विभाजन गरेर प्रश्न लेखनको अभ्यास समेत गराइएको थियो । यी समूहहरूलाई नै प्रश्नलेखनको जिम्मा दिएर प्रत्येक कक्षाको प्रत्येक विषयमा विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप दुई दुई सेट प्रश्नहरूनिर्माण गर्न लगाइएको थियो । यस नगरपालिकाका विद्यालयहरूमा अङ्ग्रेजी र नेपाली दुवै माध्यमहरूबाट अध्ययन अध्यापन हुने भएकाले गणित र विज्ञान विषयको प्रश्नपत्र दुवै माध्यममा तयार गरिएको थियो । यस कार्यशालामा सहभागी शिक्षकहरूको नामावली परिशिष्ट चारमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२.४ प्रश्नको पुनरावलोकन तथा सम्पादन

चौथो चरणमा प्रश्न निर्माणकर्ताले निर्माण गरेका प्रश्नहरूको पुनरावलोकन तथा सम्पादन गरिएको थियो । यो कार्य विज्ञमाफर्त गरिएको थियो । यसको पुनरावलोकन र सम्पादन तार्किक विधिबाट गरिएको थियो, जसअन्तर्गत प्रत्येक प्रश्नको भाषिक पक्ष, विषयवस्तुसँग सम्बन्ध, प्राविधिक पक्ष, विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार सिकाइको तह, विकल्पहरूको स्वरूप आदि आधारमा प्रत्येक प्रश्नको पुनरावलोकन गरेर यसलाई गुणस्तर अनुरूप विकास गर्न आवश्यक सम्पादन समेत गरिएको थियो । यसरी प्रश्नहरूलाई परिष्करण गरेर यसलाई परीक्षणमा आबद्ध गर्न सकिने स्वरूपमा तयार गरिएको थियो ।

२.२.५ परीक्षणको अन्तिम स्वरूपको निर्माण

प्रश्नहरूलाई परिष्करण गरिसकेपछि उपलब्ध भएका प्रश्नहरूलाई परीक्षणको रूपमा संयोजन गरिएको थियो । परिष्करण पश्चात् उपलब्ध प्रश्नहरूबाट छनोट गरी प्रश्नहरूको एक एक सेट तयार गरिएको थियो । प्रश्नको सेट निर्माण गर्दा विशिष्टीकरण तालिकालाई मुख्य आधारको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो । विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप प्रश्नहरू छनोट गर्दा एकभन्दा बढी प्रश्न उपलब्ध भएको अवस्थामा तुलनात्मक रूपमा राम्रो गुणस्तरको प्रश्नलाई प्राथमिकतामा राखिएको थियो । गुणस्तर निर्धारण विज्ञको दृष्टिकोणको आधारमा गरिएको थियो । विशिष्टीकरण तालिका अनुरूप कुनै क्षेत्रमा प्रश्न अपुग भएको खण्डमा यसको परिपूर्ति विज्ञले नै गरेका थिए । यसरी प्रश्नहरूलाई एक प्रश्नपत्रको रूपमा आबद्ध गरी सकेपछि विद्यार्थीहरूका लागि जवाफ दिने स्पष्ट निर्देश समावेश गरिएको थियो । यो निर्देश प्रत्येक प्रश्नको अङ्कभार, निर्धारित समय र जवाफ दिने तरिकासँग सम्बन्धित थिए । जवाफ दिने तरिकाबारे थप स्पष्टता सुनिश्चित गर्न प्रश्नपत्रमा एक नमुना प्रश्नसमेत संलग्न गरिएको थियो ।

२.३ परीक्षणको सञ्चालन प्रक्रिया

एकरूपतापूर्ण र मर्यादित परीक्षणको सञ्चालन परीक्षणको विश्वसनीयता र वैधता सुनिश्चित गर्ने एक प्रमुख शर्त हो । यसअन्तर्गत प्रश्नपत्रको गोप्यता कायम राख्ने, परीक्षणको मर्यादित सञ्चालन आदि पक्षहरू पर्दछन् । यो परीक्षण बैशाख २६ र २७ गते सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गत चारओटा विषयको ९०-९० मिनेट अवधिका छुट्टा छुट्टै प्रश्नपत्रहरू रहेका थिए । तसर्थ यसमा एक दिनमा दुई दुई विषयको परीक्षा लिइएको थियो । दुबै परीक्षाविच प्रयाप्त अन्तराल राखिएको थियो । यस परीक्षण कार्यक्रमका लागि दुईओटा केन्द्र निर्धारण गरिएका थिए । विद्यार्थीहरूको पहिचान गोप्य राख्न उनीहरूलाई सिम्बल नम्बर समेत प्रदान गरिएको थियो । प्रश्नपत्रलाई गोप्यतापूर्वक छपाइ पश्चात् सिलबन्दी गरेर राखिएको थियो र यसलाई परीक्षाको ३० मिनेटपूर्व मात्र खोल्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । परीक्षा स्थलमा मर्यादा कायम राख्न केन्द्राध्यक्ष र निरीक्षकहरूको व्यवस्था समेत गरिएको थियो । परीक्षाको समय समाप्त भएपछि उत्तरपुस्तिका सुरक्षित साथ भण्डारण गरेर अड्कन गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो ।

२.४ अड्कन, विश्लेषण र व्याख्या प्रक्रिया

यो एक वस्तुगत प्रश्नमा आधारित परीक्षण कार्यक्रम थियो । परीक्षणमा एकरूपता सुनिश्चित गर्न उत्तर कुञ्जिका निर्माण गरिएको थियो । अड्कन प्रक्रिया पूर्णरूपमा उत्तर कुञ्जिकामा आधारित भएकाले यसमा कुनै विषयगत प्रभाव नपरेको ठहर गर्न सकिन्छ । वस्तुगत परीक्षालाई विद्यार्थीमैत्री बनाउन अनुमानका लागि दण्डको व्यवस्था राखिएको थिएन अर्थात् विद्यार्थीलाई सही जवाफका लागि पूर्णाङ्क र गलत जवाफका लागि शुन्य अङ्क दिने व्यवस्था थियो । गलत जवाफका लागि ऋणात्मक अङ्कको व्यवस्था थिएन ।

यो परीक्षण नगरपालिका स्तरीय परीक्षण थियो र यसद्वारा सम्बन्धित नगरपालिकाले आफ्नो मातहतमा सञ्चालन भइरहेका सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक स्तर विवेचना गर्ने उद्देश्य लिएकाले यसको लक्ष्य उत्तीर्ण अनुत्तीर्ण छुट्याउनुको सट्टा विद्यार्थीको उपलब्धिवारे विश्वसनीय र वैध जानकारी प्राप्त गर्नु रहेको थियो । यस कारणले यस परीक्षणका प्राप्ताङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा व्यक्तिगत विश्लेषण प्रक्रियाको सट्टा सामूहिक विश्लेषण प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको थियो ।

सामूहिक र तुलनात्मक विश्लेषण गर्न प्राप्ताङ्कको औसत, प्रामाणिक विचलन आदिको गणना गरिएको थियो । औसतलाई विद्यार्थीहरूको शैक्षिक स्तरको तुलनात्मक लेखाजोखा गर्न प्रयोग गरिएको थियो । यसको लागि औसत स्तरलाई ५० प्रतिशतको रूपमा लिएर प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गरिएको थियो ।

यसबाहेक विद्यार्थीको प्राप्ताङ्कलाई विद्यालय शिक्षामा प्रचलित ग्रेडिङ प्रणाली अनुरूप ग्रेडमा परिणत गरी विद्यार्थीहरूको उपलब्धि स्तरको तुलनात्मक विवेचना गरिएको थियो । विद्यालय शिक्षामा प्रचलित ग्रेडिङ प्रणाली प्रयोग गर्दा NG को सट्टा E ग्रेड प्रयोग गरिएको थियो । NG को सट्टा E ग्रेड प्रयोग गर्नुको प्रमुख कारण यो परीक्षण कार्यक्रम निर्णयात्मक अर्थात् उत्तीर्ण अनुत्तीर्ण छुट्याउने उद्देश्यले सञ्चालन गरिनुको सट्टा उपलब्धि स्तरको पहिचान लक्षित हुनु नै हो । ग्रेडिङ प्रणाली परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

ग्रेडिङ प्रणाली अनुरूप प्राप्ताङ्कको विश्लेषण र व्याख्या गर्नुका साथै यसको नतिजालाई प्रामाणिक अङ्क (z score) को आधारमा समेत विश्लेषण र व्याख्या गरियो । प्रामाणिक अङ्क प्राप्ताङ्कको विश्लेषण र व्याख्या गर्ने एक तथ्याङ्कशास्त्रीय विधि हो । ग्रेडको निर्धारण सहमतिको आधारमा गरिन्छ भने प्रामाणिक अङ्कको निर्धारण प्राप्ताङ्क र औसत बिचको अन्तरलाई प्रामाणिक विचलन (Standard deviation) को एकाइको आधारमा गणना गरिन्छ । यसअनुसार औसतभन्दा एक प्रामाणिक विचलन माथिको प्रामाणिक अङ्क + १ हुन्छ भने दुई प्रामाणिक विचलन माथिको प्रामाणिक अङ्क +२ हुन्छ । यसरी नै औसतभन्दा एक प्रामाणिक विचलन तलको प्रामाणिक अङ्क -१ हुन्छ भने दुई प्रामाणिक विचलन तलको प्रामाणिक अङ्क -२ हुन्छ । यसरी नै औसत अङ्कको प्रामाणिक अङ्क ० (शून्य) हुन्छ । यस विश्लेषणमा प्रामाणिक अङ्क निकाल्न प्राप्ताङ्कको वास्तविक औसत प्रयोग नगरेर प्राप्ताङ्कको ५०% अङ्कलाई अनुमानित औसतको रूपमा लिएर यसको आधारमा प्रामाणिक अङ्कको गणना गरिएको थियो । ५०% अङ्कलाई अनुमानित औसतको रूपमा लिनुपर्ने कारण वास्तविक औसत प्राप्ताङ्कको स्वरूपबाट प्रभावित हुने र प्राप्ताङ्कको ५०% एक सर्वमान्य औसतको रूपमा हुने र एक स्थिर मापदण्ड हुनु नै हो । अनुमानित औसत ५०% लाई आधार मानेर विद्यार्थीहरूको उपलब्धिलाई उत्कृष्ट, राम्रो, सन्तोषजनक, सामान्य, कमजोर र अति कमजोरका छोटो वर्गमा विभाजन गरी व्याख्या गरिएको थियो । प्रामाणिक अङ्कको आधारमा व्याख्याको आधार परिशिष्ट छ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय तीन

प्राप्ताङ्कको विश्लेषण र व्याख्या

बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाअन्तर्गतका सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षा पाँच र आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयहरूमा सञ्चालन गरिएको यस उपलब्धि परीक्षण कार्यक्रमको एक प्रमुख उद्देश्य सम्बन्धित विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिवारे विश्वसनीय र वैध प्राप्ताङ्क प्राप्त गरी यसमार्फत नगरपालिकाअन्तर्गतका सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक स्थितिको लेखाजोखा गर्नु रहेको थियो । यस परीक्षण कार्यक्रममा विभिन्न १९ ओटा विद्यालयहरूबाट सहभागी विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या निम्नानुसार रहेको थियो :

तालिका ३.१ परीक्षण कार्यक्रममा सहभागी कक्षा पाँचका विद्यार्थी सङ्ख्या

विद्यार्थी	सङ्ख्या
छात्रा	१३६
छात्र	९४
जम्मा	२३०

यस परीक्षण कार्यक्रममार्फत प्राप्त जानकारीहरूलाई निम्नानुसार विश्लेषण र व्याख्या गरिएको छ :

३.१ कक्षा पाँचको विषयगत सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गत कक्षा पाँचका विद्यार्थीको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयहरूको परीक्षा लिइएको थियो । यी चारओटै विषयमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कको योगफल निकालेर सिकाइ उपलब्धिको गणना गरिएको थियो । यी चारओटै विषयअन्तर्गत समग्र सिकाइ उपलब्धिको औसत अवस्था निम्नानुसार रहेको पाइयो :

तालिका ३.२ : कक्षा पाँचको समग्र सिकाइ उपलब्धिको औसत अवस्था

विद्यार्थी	औसत प्राप्तांक
छात्रा	२४ . ४ (४८ . ८%)
छात्र	२४ . ५ (४९ . ०%)
कुल विद्यार्थी	२४ . ४ (४८ . ८%)

माथि प्रस्तुत जानकारीअनुसार विद्यार्थीहरूको औसत स्तर ४८.८% थियो, जुन अनुमानित औसत ५०% को हाराहारी तर केही कम नै रहेको थियो । छात्रा र छात्रको उपलब्धि स्तरमा विशेष भिन्नता थिएन । समग्रमा यस नतिजाको आधारमा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि स्तर औसत नै रहेको भन्न सकिन्छ ।

३.१.१ कक्षा पाँच, अङ्ग्रेजी विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ४० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

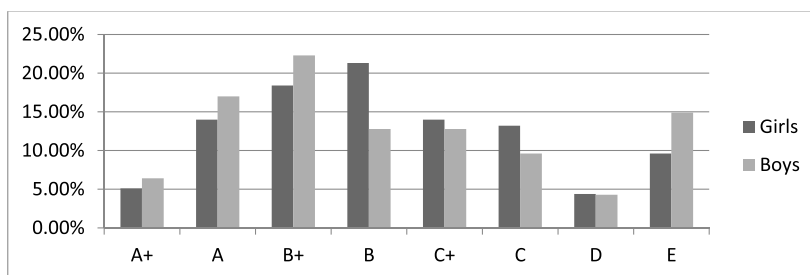
तालिका ३.३: कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

विद्यार्थी	औसत प्राप्तांक
छात्रा	२४ . ४ (६१%)
छात्र	२४ . ५ (६१%)
कुल विद्यार्थी	२४ . ४ (६१%)

माथिको तालिकाअनुसार यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ६१ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्रछात्राको औसत प्राप्ताङ्कमा विशेष अन्तर थिएन । यस विषयको परीक्षाको विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको अङ्कको प्रमाणिक विचलन ८.४ रहेको पाइयो । ४० पूर्णाङ्कको परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्कलाई २० लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २४.४ बिचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान ७.९४ पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान १.९६ भन्दा निकै फरक भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतबिच सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धि राम्रो रहेको पाइयो ।

यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिकाअनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यसअनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

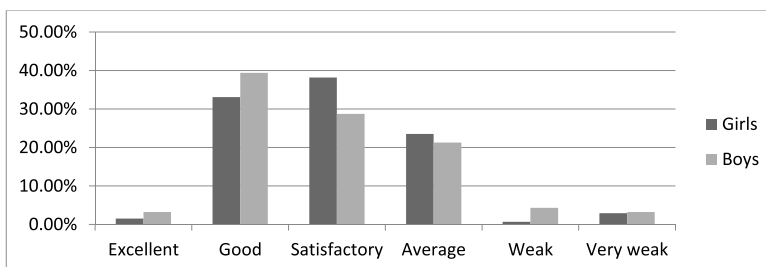
चित्र ३.१ कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयमा विद्यार्थीहरूको अवस्था (ग्रेड)

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार अङ्ग्रेजी विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+, A र B+ ल्याउनेमा छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । यसरी नै तल्लो B, C+, C र D ग्रेड ल्याउनेमा छात्राहरू बढी सङ्ख्यामा थिए तर E ग्रेड ल्याउनेमा छात्रहरूको सङ्ख्या नै बढी थियो । अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षणमा छात्राहरूभन्दा छात्रहरू तुलनात्मक रूपमा राम्रो देखिए । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट सातमा प्रस्तुत गरिएको छ :

परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसको निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.२ : कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा छात्रहरूको सङ्ख्या उत्कृष्ट र राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा तुलनात्मक रूपमा बढी थियो भने सन्तोषजनक र औसत स्तर पाउनेहरूमा छात्राहरू बढी थिए तर कमजोर र अति कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरूको सङ्ख्या छात्राभन्दा केही बढी नै थियो । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट सातमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१.२ कक्षा पाँच, गणित विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

कक्षा पाँचको गणित विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ५० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

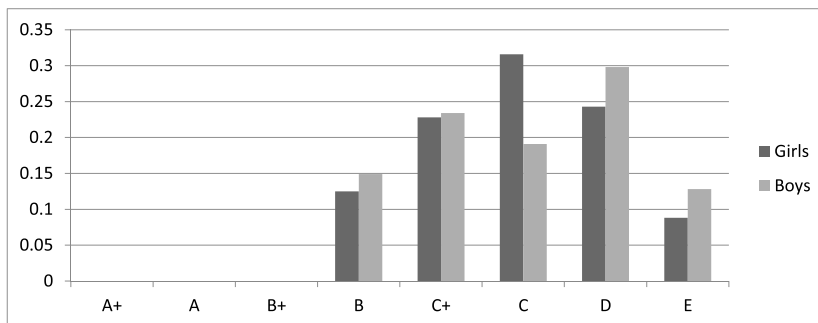
तालिका ३.४: कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

विद्यार्थी	औसत
छात्रा	२२ . १ (४४ . २%)
छात्र	२१ . ८ (४३ . ६%)
कुल विद्यार्थी	२२ . ० (४४ . ०%)

माथि प्रस्तुत तालिकाअनुसार यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको गणित विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४४% रहेको पाइयो । छात्रछात्राको औसत प्राप्ताङ्कमा विशेष अन्तर थिएन । यस परीक्षाको अङ्कको प्रामाणिक विचलन ६.९ रहेको पाइयो । ५० पूर्णाङ्कको यस परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्क ५०% अथवा २५ लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २२.० विचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान -६.५९ पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान १.९६ भन्दा निकै फरक र यसको मान निकै कम भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको परीक्षणमा औसत सिकाइ उपलब्धि राम्रो नरहेको पाइयो ।

यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिकाअनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यसअनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

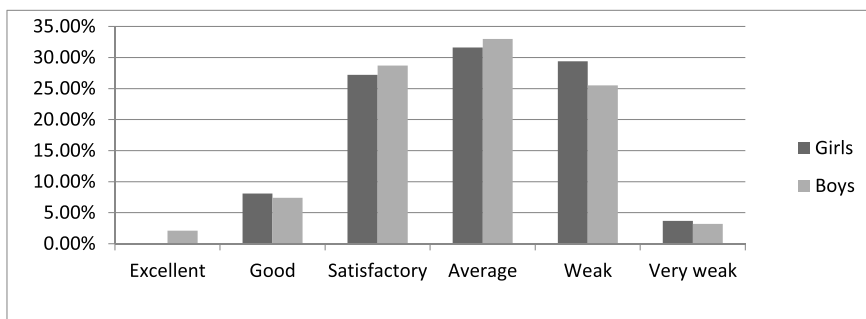
चित्र ३.३ कक्षा पाँचको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार गणित विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+, A र B+ कुनै विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । ग्रेड B र त्रुं पाउनेमा छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । यसरी नै त्रु ग्रेड ल्याउनेमा छात्राहरू बढी सङ्ख्यामा थिए तर D र E ग्रेड ल्याउनेमा छात्रहरूको सङ्ख्या नै बढी थियो । यसरी समष्टिमा छात्राहरू गणित विषयमा छात्रभन्दा राम्रो देखिए तापनि समग्र उपलब्धिको स्वरूप सन्तोषजनक पाइएन । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट नौमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसको निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.४: कक्षा पाँचको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा छात्रहरूले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेका थिए । राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरू तुलनात्मक रूपमा केही बढी थिए भने सन्तोषजनक र औसत स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरू नै बढी थिए तर कमजोर र अति कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रभन्दा केही बढी नै थियो । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट दशमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१.३ कक्षा पाँच, विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

कक्षा पाँचको विज्ञान तथा प्रविधि विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ५० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

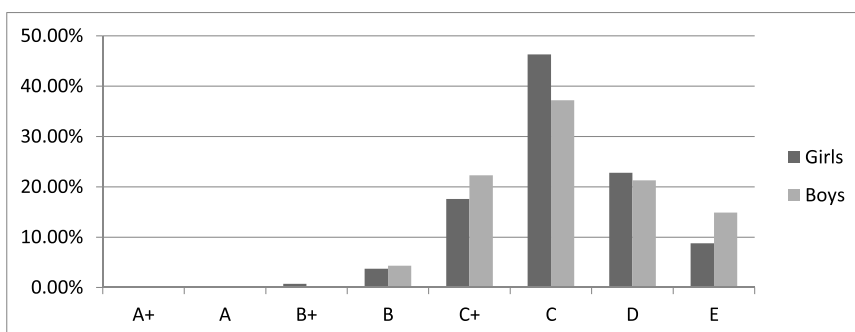
तालिका ३.५ : कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

विद्यार्थी	औसत
छात्रा	२१ . १ (४२ . २%)
छात्र	२० . ५ (४१ . ०%)
कुल विद्यार्थी	२० . ८ (४१ . ६%)

माथि प्रस्तुत गरिएको तालिकाअनुसार यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको विज्ञान तथा प्रविधि विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४१.६% रहेको पाइयो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्कमा छात्रहरूभन्दा केही बढी थियो । विद्यार्थीहरूको यस परीक्षामा प्राप्त गरेको अङ्कको प्रमाणिक विचलन ५.६ रहेको थियो । ५० पूर्णाङ्कको यस परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्क ५०% अथवा २५ लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २०.८ विचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान -११.३७ पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान १.९६ भन्दा निकै फरक र यसको मान निकै कम भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको विज्ञान र प्रविधि विषयको परीक्षणमा औसत सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको पाइयो ।

यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको विज्ञान र प्रविधि विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिकाअनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यसअनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.५: कक्षा पाँचको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)

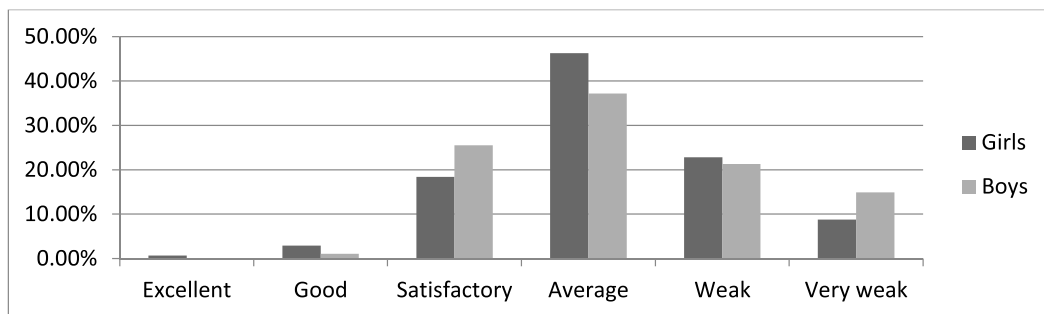

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार विज्ञान र प्रविधि विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+ ग्रेड पाउने एक छात्रा थिइन भने B र C+ पाउनेमा छात्राहरूको तुलनामा

छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । यसरी नै C र D ग्रेड ल्याउनेमा छात्राहरू बढी सङ्ख्यामा थिए तर E ग्रेड ल्याउनेमा छात्रहरूको सङ्ख्या नै बढी थियो । यसरी समष्टिमा छात्राहरू विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रभन्दा राम्रो देखिए तापनि समग्र उपलब्धिको स्वरूप सन्तोषजनक पाइएन । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट ११ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसको निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.६ : कक्षा पाँचको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा एक छात्राले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेकी थिइन् । राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरूतुलनात्मक रूपमा केही बढी थिए भने सन्तोषजनक र औसत स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरू बढी थिए । कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरूको सङ्ख्या छात्राभन्दा केही बढी नै थियो र कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रभन्दा केही बढी नै थियो । अति कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरूको सङ्ख्या छात्राभन्दा केही बढी नै थियो । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१.४ कक्षा पाँच, सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

अन्य विषय सरह कक्षा पाँच को सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ५० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

तालिका ३.६: कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

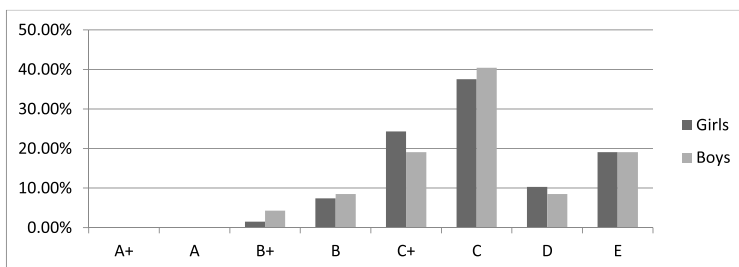
विद्यार्थी	औसत
छात्रा	२१ . ४ (४२ . ८%)
छात्र	२१ . ८ (४३ . ६%)
कुल विद्यार्थी	२१ . ६ (४३ . २%)

माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएअनुसार, यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४३.२ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

छात्रहरूको औसत प्राप्ताङ्कमा छात्राहरूभन्दा केही बढी थियो । यस परीक्षाको अङ्कको प्रमाणिक विचलन ७.५ रहेको थियो । ५० पूर्णाङ्कको यस परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्क ५० प्रतिशत अथवा २५ लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २९.६ बिचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान -६.८८ पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान ९.९६ भन्दा निकै फरक र यसको मान निकै कम र नकारात्मक भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतबिच नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षणमा औसत सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको पाइयो ।

यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिकाअनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यस अनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

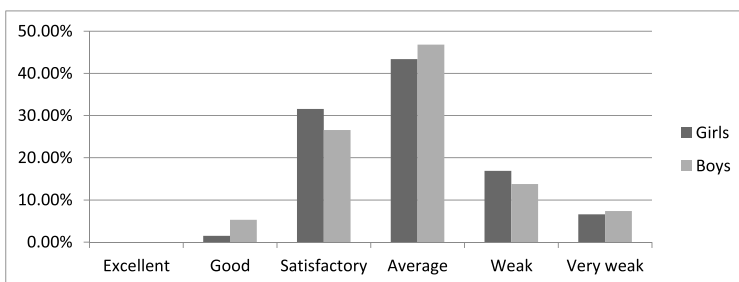
चित्र ३.७: कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा पनि माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+, B र C ग्रेड पाउने छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । C+ र C ग्रेड ल्याउनेमा छात्राहरू बढी सङ्ख्यामा थिए तर E ग्रेड ल्याउनेमा छात्रछात्राहरूको सङ्ख्या बराबर थियो । यसरी समष्टिमा छात्रहरू सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्राहरूभन्दा केही राम्रो देखिए तापनि समग्र उपलब्धिको स्वरूप सन्तोषजनक पाइएन । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसको निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.८: कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा कुनै छात्रा अथवा छात्रले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेका थिएनन् । राम्रो औसत र अति कमजोर स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्रहरू तुलनात्मक रूपमा केही बढी थिए भने सन्तोषजनक र कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रहरूभन्दा केही बढी नै थियो । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२ कक्षा आठको विषयगत सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गत कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयहरूको परीक्षा लिइएको थियो । यी चारओटै विषयमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्कको योगफल निकालेर सिकाइ उपलब्धिको गणना गरिएको थियो । यी चारओटै विषयहरूअन्तर्गत समग्र सिकाइ उपलब्धिको औसत अवस्था निम्नानुसार रहेको पाइयो :

तालिका ३.७ : कक्षा आठको समग्र सिकाइ उपलब्धिको औसत अवस्था

विद्यार्थी	औसत प्राप्तांक
छात्रा	२६ . ५ (५३%)
छात्र	२५ . ५ (५१%)
कुल विद्यार्थी	२६ . ० (५२%)

माथि प्रस्तुत जानकारीअनुसार विद्यार्थीहरूको औसत स्तर ५२.०% थियो, जुन अनुमानित औसत ५० % भन्दा स्पष्ट रूपमा बढी रहेको थियो । छात्राहरूको उपलब्धि स्तर छात्रको उपलब्धि स्तर भन्दा स्पष्ट रूपमा बढी थियो । समग्रमा यस नतिजाको आधारमा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि स्तर औसत नै रहको भन्न सकिन्छ ।

३.२.१ कक्षा आठ, अङ्ग्रेजी विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

कक्षा आठको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ४० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

तालिका ३.८ : कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

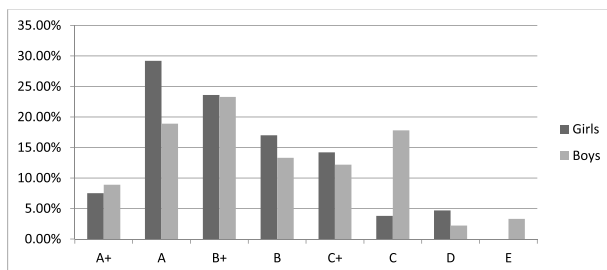
विद्यार्थी	औसत
छात्रा	२८ . २ (५६ . ४%)
छात्र	२६ . ३ (५२ . ६%)
कुल विद्यार्थी	२७ . ५ (५५ . ०%)

माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएअनुसार, यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ५५.० प्रतिशत रहेको पाइयो । यसलाई राम्रो स्तरको प्राप्ताङ्क भन्न

सकिन्छ । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्कमा छात्रहरूभन्दा ३.८ प्रतिशत बढी थियो । यसरी छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको स्तर स्पष्ट रूपमा राम्रो रहेको पाइयो । यस परीक्षाको अङ्कको प्रमाणिक विचलन ६.६ रहेको थियो । ४० पूर्णाङ्कको यस परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्क ५० प्रतिशत अथवा २० लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २७.५ विचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान १५.९० पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान १.९६ भन्दा निकै बढी भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच सकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षणमा औसत सिकाइ उपलब्धि राम्रो रहेको पाइयो ।

यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिकाअनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यसअनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

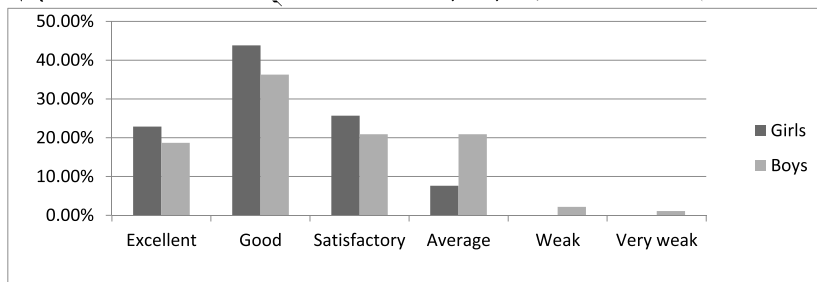
चित्र ३.९ : कक्षा आठको अङ्ग्रेजी विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार कक्षा आठको अङ्ग्रेजी विषयमा प्रशस्त विद्यार्थीहरूले A+, A र B+ ग्रेड प्राप्त गर्न सफल भए । यस परीक्षामा ८.२ प्रतिशत विद्यार्थीले A+ ग्रेड, २४.५ प्रतिशत विद्यार्थीले A ग्रेड र २३.५ प्रतिशत विद्यार्थीले B+ ग्रेड प्राप्त गर्न सफल भए । (परिशिष्ट १५) यसले अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको उच्च स्तर प्रस्तुत गर्दछ । लैङ्गिक रूपमा विश्लेषण गर्दा A+ ग्रेड पाउने छात्रहरूको सङ्ख्या बढी भए तापनि A, B+, B र C+ ग्रेड पाउनेहरूमा छात्राहरू स्पष्ट रूपमा अगाडि थिए । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसको निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.१० : कक्षा आठको अङ्ग्रेजी विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा विवेचना गर्दा २०.९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले उत्कृष्ट स्तर, ४०.३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले राम्रो स्तर र २३.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सन्तोषजनक स्तर प्राप्त गरेका थिए । यसरी ८४ प्रतिशत भन्दा विद्यार्थीहरूले सन्तोषजनक र यसभन्दा माथिल्लो स्तर प्राप्त गरेकाले कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षामा सिकाइ उपलब्धि राम्रो रहेको पाइयो । (परिशिष्ट १६)

विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्क लैङ्गिक रूपमा विवेचना गर्दा माथिल्लो स्तर अर्थात् उत्कृष्ट, राम्रो र सन्तोषजनक स्तर प्राप्त गर्ने छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रहरूको तुलनामा स्पष्ट रूपमा बढी थियो । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.२ कक्षा आठ, गणित विषयको सिकाइ उपलब्धि को अवस्था

कक्षा आठको गणित विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ५० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

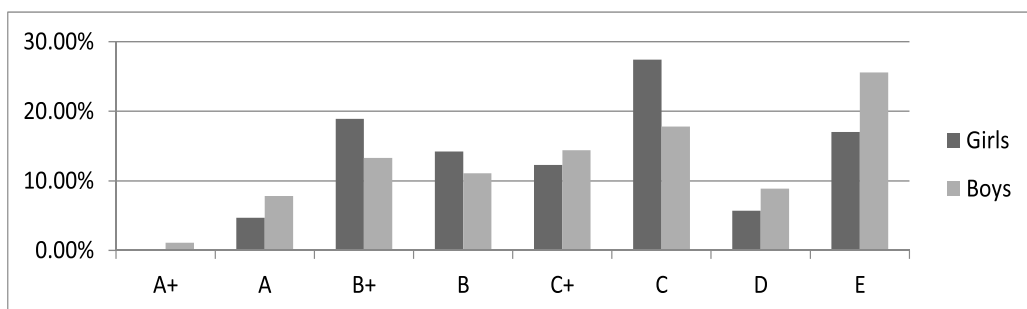
तालिका ३.९: कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

विद्यार्थी	औसत
छात्रा	२६ . ६ (५३ . २%)
छात्र	२५ . २ (५० . ४%)
कुल विद्यार्थी	२५ . ८ (५१ . ६%)

माथि प्रस्तुत तालिकाअनुसार यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको गणित विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ५१.६ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्रा र छात्रको औसत प्राप्ताङ्कमा स्पष्ट अन्तर पाइयो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क छात्रहरूभन्दा १.४ प्रतिशत बढी रहेकाले छात्राहरूको उपलब्धि छात्रहरूको तुलनामा राम्रो रहेको मान्न सकिन्छ । यस परीक्षाको अङ्कको प्रामाणिक विचलन ८.९ रहेको पाइयो । ५० पूर्णाङ्कको यस परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्क ५० प्रतिशत अथवा २५ लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २५.८ बिचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान १.२६ पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान १.९६ भन्दा कम भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतबिच सार्थक भिन्नता रहेको पाइएन । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धि औसत स्तरको रहेको पाइयो ।

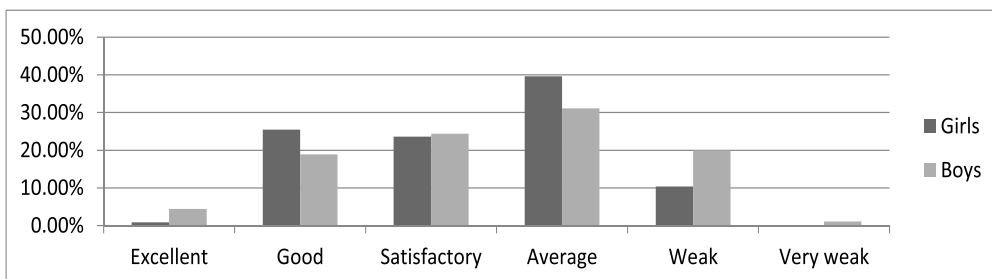
यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिकाअनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यसअनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि को अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.११: कक्षा आठको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार गणित विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+ एक मात्र छात्रले प्राप्त गरेका थिए । यसरी नै A ग्रेड पाउनेमा छात्रहरूको सङ्ख्या नै अधिक थियो । A+ र A ग्रेड पाउनेमा छात्रहरू पछाडि भए पनि B+, B र C ग्रेड पाउनेमा छात्रहरूको सङ्ख्या छात्रहरूको तुलनामा निकै बढीथियो तर C+, D र E ग्रेड पाउनेमा छात्रहरूको तुलनामा छात्रहरूको प्रतिशत बढीरहेको पाइयो । समष्टिगत रूपमा छात्रहरू गणित विषयमा छात्रभन्दा राम्रो देखियो र यस विषयमा समग्र उपलब्धिको स्वप सन्तोषजनक पाइयो । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १७ मा प्रस्तुत गरिएको छ । परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसका निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.१२: कक्षा आठको गणित विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गर्नेमा छात्रहरू छात्राहरूभन्दा अगाडि थिए भने राम्रो र औसत स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरू तुलनात्मक रूपमा निकै अगाडि थिए । कमजोर र अति कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरूको सङ्ख्या छात्राभन्दा निकै बढी थियो । समग्रमा छात्राहरूको उपलब्धिको स्तर छात्रहरूको तुलनामा राम्रो रहेको थियो । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.३ कक्षा आठ, विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

कक्षा आठको विज्ञान तथा प्रविधि विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ५० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

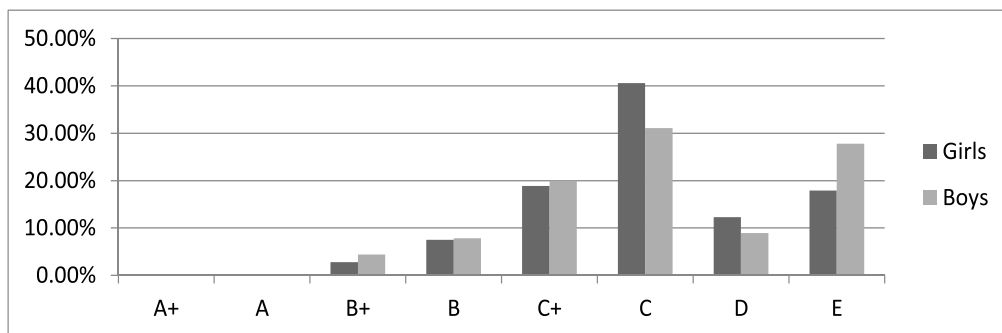
तालिका ३.१०: कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

विद्यार्थी	औसत
छात्रा	२२ . २ (४४ . ४%)
छात्र	२१ . ५ (४३%)
कुल विद्यार्थी	२१ . ९ (४३ . ८%)

कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको अङ्ग्रेजी र गणित विषयको उपलब्धि परीक्षामा तुलनात्मक स्थिति राम्रो देखिए तापनि विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा उपलब्धि त्यति सन्तोषजनक पाइएन । माथि प्रस्तुत गरिएको तालिकाअनुसार यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको विज्ञान तथा प्रविधि विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४३.८ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्कमा छात्रहरूभन्दा केही बढी थियो । विद्यार्थीहरूको यस परीक्षामा प्राप्त गरेको अङ्कको प्रमाणिक विचलन ६.२ रहेको थियो । ५० पूर्णाङ्कको यस परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्क ५० प्रतिशत अथवा २५ लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २१.९ बिचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान -७.०० पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान १.९६ भन्दा निकै फरक र कम भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतबिच नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको विज्ञान र प्रविधि विषयको परीक्षणमा औसत सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको पाइयो ।

यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको विज्ञान र प्रविधि विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिका अनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यसअनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

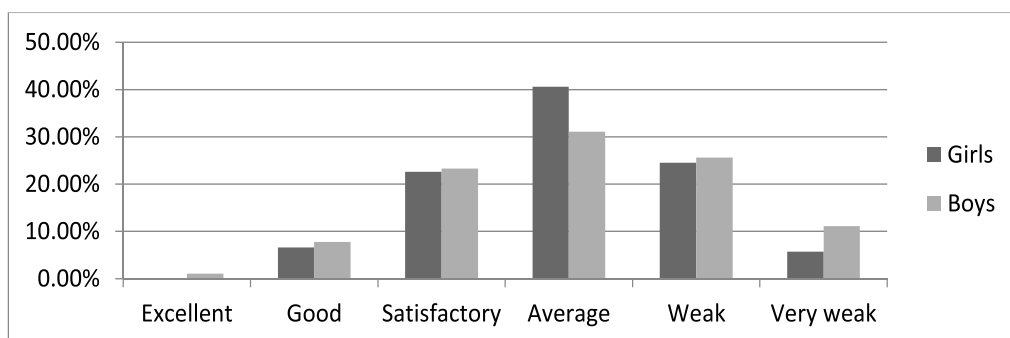
चित्र ३.१३: कक्षा आठको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (ग्रेड)

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार विज्ञान र प्रविधि विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+ पाउने ग्रेड तीन छात्रा र चार छात्र थिए । (परिशिष्ट १९) भने B र C+ पाउनेमा छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । यसरी नै C र D ग्रेड ल्याउनेमा छात्राहरू बढी सङ्ख्यामा थिए । तर E ग्रेड ल्याउनेमा छात्रहरूको सङ्ख्या नै बढी थियो । यसरी समष्टिमा छात्राहरू विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रभन्दा राम्रो देखिए तापनि समग्र उपलब्धिको स्वरूप सन्तोषजनक पाइएन । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १९ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसको निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.१४: कक्षा आठको विज्ञान र प्रविधि विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा एक छात्रले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेका थिए । औसत स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरू तुलनात्मक रूपमा बढी थिए भने अन्य सम्पूर्ण स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरू बढी थिए । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट २० मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२.४ कक्षा आठ, सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था

कक्षा आठको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूका लागि ५० पूर्णाङ्कको वस्तुगत प्रश्नमा आधारित उपलब्धि परीक्षा सञ्चालन गरिएको थियो । यस परीक्षामा सहभागी विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क निम्नानुसार रहेको पाइयो :

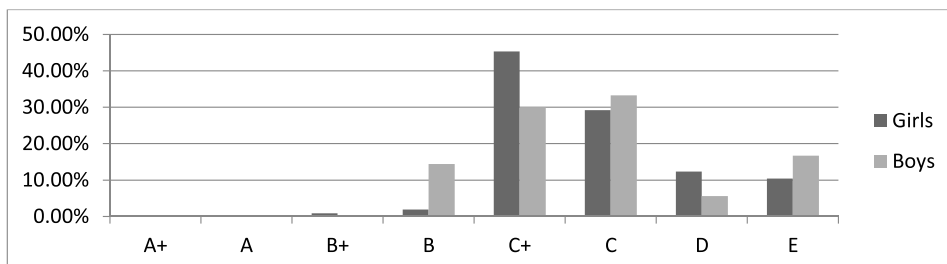
तालिका ३.११: कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा औसत प्राप्ताङ्क

विद्यार्थी	औसत
छात्रा	२३ . २ (४६ . ४%)
छात्र	२३ . ३ (४६ . ६%)
कुल विद्यार्थी	२३ . २ (४६ . ४%)

माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएअनुसार, यस परीक्षण कार्यक्रमअन्तर्गतको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४६.४ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्र र छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क लगभग समान थियो । यस परीक्षाको अङ्कको प्रामाणिक विचलन ४.८ रहेको थियो । ५० पूर्णाङ्कको यस परीक्षाको अनुमानित प्राप्ताङ्क ५० प्रतिशत अथवा २५ लिँदा औसत प्राप्ताङ्क २३.२ बिचको अन्तरको ०.०५ को तहमा सार्थक भिन्नता (Significant difference) गणना गर्दा यसको मान -५.२५ पाइयो जुन यसको तालिकाकृत मान १.९६ भन्दा निकै फरक र कम भएकाले प्राप्त औसत र अनुमानित औसतबिच नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षणमा औसत सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको पाइयो ।

यस कक्षाका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षणमा सिकाइ उपलब्धिलाई परिशिष्ट पाँचमा प्रस्तुत तालिका अनुसार ग्रेडमा पनि परिवर्तन गरिएको थियो । यस अनुसार विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूको उपलब्धिको अवस्थालाई निम्नानुसार चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

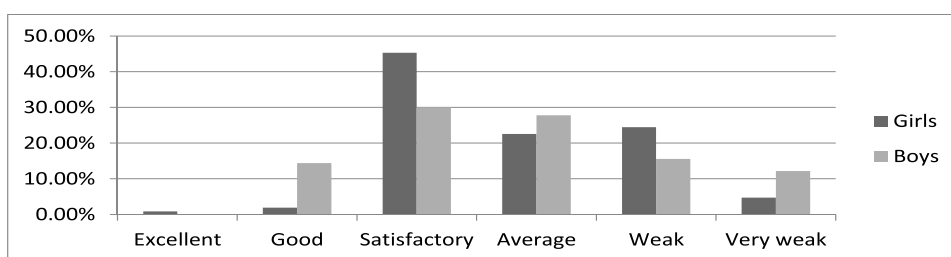
चित्र ३.१५: कक्षा आठको सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था

माथिको चित्रले प्रस्तुत गरेअनुसार सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा पनि माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+ ग्रेड पाउने एक मात्र छात्रा थिइन । B, C र E ग्रेड पाउने छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो पाइयो । यसरी नै C+ र D ग्रेड ल्याउनेमा छात्रहरू बढी सङ्ख्यामा थिए । यसरी समष्टिमा सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्र र छात्राहरूको उपलब्धि समान देखिए तापनि समग्र उपलब्धिको स्वरूप सन्तोषजनक पाइएन । ग्रेडको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट २१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परीक्षणका अङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा समेत यसको विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो । यसको निष्कर्ष निम्नानुसारको चित्रमार्फत प्रस्तुत गरिएको छ :

चित्र ३.१६ : कक्षा आठको सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयमा छात्रछात्राहरूको अवस्था (प्रामाणिक अङ्क)

प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा एक छात्राले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेकी थिइन् । राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा दुई छात्रा र १३ छात्रहरू थिए (परिशिष्ट २२) । सन्तोषजनक र कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रहरूभन्दा केही बढी नै थियो । प्रामाणिक अङ्कको सङ्ख्यात्मक तालिका परिशिष्ट १४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय चार

प्राप्ति र निश्कर्ष

४.१ प्राप्तिहरू

यस परीक्षण कार्यक्रमका मुख्य प्राप्तिहरू निम्नानुसार छन् :

- यस परीक्षणमा कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयहरूको संयुक्त विषयगत सिकाइ उपलब्धिको औसत ४८.८ प्रतिशत अर्थात औसतभन्दा कम रहेको पाइयो । यसरी नै छात्राहरूको उपलब्धि स्तर ४८.८ प्रतिशत र छात्रहरूको उपलब्धि स्तर ४९.० प्रतिशत रहेको पाइयो ।
- कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयको सिकाइ उपलब्धिको औसत ६१ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्रा र छात्रको उपलब्धिको औसत समान अर्थात ६१ प्रतिशत नै रहेको पाइयो । कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयको औसत अङ्क र अनुमानित औसतबिच ०.०५ को स्तरमा सकारात्मक सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो ।
- कक्षा पाँचको अङ्ग्रेजी विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+, A र B+ ल्याउनेमा छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । यसरी नै तल्लो B, C+, C र D ग्रेड ल्याउनेमा छात्राहरू बढी सङ्ख्यामा थिए । प्रामाणिक अङ्कको आधारमा विश्लेषण गर्दा उत्कृष्ट र राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्रहरूको सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा बढी थियो भने सन्तोषजनक र औसत स्तर पाउनेहरूमा छात्राहरू बढी थिए तर कमजोर र अति कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरूको सङ्ख्या छात्राभन्दा केही बढी नै थियो ।
- कक्षा पाँचको विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा औसत प्राप्ताङ्क ४४ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४४.२ प्रतिशत र छात्रहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४३.६ प्रतिशत रहेको पाइयो । परीक्षाको वास्तविक र अनुमानित औसतबिच ०.०५ तहमा नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको परीक्षणमा औसत सिकाइ उपलब्धि राम्रो नरहेको पाइयो ।
- कक्षा पाँचको गणित विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+, A र B+ कुनै विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । ग्रेड B र C+ पाउनेमा छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा छात्रहरूले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेका थिए । राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरू तुलनात्मक रूपमा केही बढी थिए भने सन्तोषजनक र औसत स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरू बढी थिए ।
- कक्षा पाँच का विद्यार्थीहरूको विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा औसत प्राप्ताङ्क ४१.८ प्रतिशत थियो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४२.२ प्रतिशत र छात्रहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४१.० प्रतिशत रहेको पाइयो । परीक्षाको वास्तविक र अनुमानित औसतबिच ०.०५ तहमा नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो ।

- कक्षा पाँचको विज्ञान र प्रविधि विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+ पाउने ग्रेड एक छात्रा थिइन् भने B र C+ पाउनेमा छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । प्रामाणिक अङ्कको आधारमा छात्रछात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति विवेचना गर्दा एक मात्र छात्राले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेकी थिइन् । राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरू तुलनात्मक रूपमा केही बढी थिए भने सन्तोषजनक र औसत स्तर पाउनेहरूमा छात्रहरू बढी थिए ।
- कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा औसत प्राप्ताङ्क ४३.६ प्रतिशत थियो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४२.८ प्रतिशत र छात्रहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४१.० प्रतिशत रहेको पाइयो । परीक्षाको वास्तविक र अनुमानित औसतबिच ०.०५ तहमा नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो ।
- कक्षा पाँचको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा पनि माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+, B र C ग्रेड पाउने छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । कुनै छात्रा अथवा छात्राले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेका थिएनन् । राम्रो, औसत र अति कमजोर स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्रहरू तुलनात्मक रूपमा केही बढी थिए ।
- कक्षा आठको अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा विषयहरूको संयुक्त विषयगत सिकाइ उपलब्धिको औसत ५२.० प्रतिशत अर्थात् औसतभन्दा बढी रहेको पाइयो । यसरी नै छात्राहरूको उपलब्धि स्तर ५३ प्रतिशत र छात्रहरूको उपलब्धि स्तर ५१.० प्रतिशत रहेको पाइयो ।
- कक्षा आठको अङ्ग्रेजी विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ५५.० प्रतिशत थियो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्कमा छात्रहरूभन्दा ३.८ प्रतिशत बढी थियो । यस परीक्षणमा प्राप्त औसत र अनुमानित औसतबिच सकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो ।
- कक्षा आठका अङ्ग्रेजी विषयमा ५५ प्रतिशत भन्दा बढी विद्यार्थीहरूले B+ अथवा माथिल्लो ग्रेड प्राप्त गर्न सफल भए । A+ ग्रेड पाउने छात्रहरूको सङ्ख्या बढी भए तापनि A, B+, B र C+ ग्रेड पाउनेहरूमा छात्राहरू स्पष्ट रूपमा अगाडि थिए । प्रामाणिक अङ्कको आधारमा ८४ प्रतिशत भन्दा विद्यार्थीहरूले सन्तोषजनक र यसभन्दा माथिल्लो स्तर प्राप्त गरेका थिए । माथिल्लो स्तर अर्थात् उत्कृष्ट, राम्रो र सन्तोषजनक स्तर प्राप्त गर्ने छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रहरूको तुलनामा स्पष्ट रूपमा बढी थियो ।
- कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा औसत प्राप्ताङ्क ५१.६ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क छात्रहरूभन्दा १.४ प्रतिशत बढी रहेको थियो । विद्यार्थीले प्राप्त गरेको औसत र अनुमानित औसतबिच सार्थक भिन्नता रहेको पाइएन । निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको गणित विषयमा सिकाइ उपलब्धि औसत स्तरको रहेको पाइयो ।
- कक्षा आठको गणित विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+ एकमात्र छात्राले प्राप्त गरेका थिए । यसरी नै A ग्रेड पाउनेमा छात्रहरूको सङ्ख्या नै अधिक थियो । A+ र A ग्रेड पाउनेमा छात्राहरू पछाडि भए पनि B+, B र C ग्रेड पाउनेमा छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रहरूको तुलनामा निकै बढी थियो । प्रामाणिक

अङ्कको आधारमा उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गर्नेमा छात्रहरूछात्राहरूभन्दा अगाडि थिए भने राम्रो र औसत स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरू तुलनात्मक रूपमा निकै अगाडि थिए ।

- कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा औसत प्राप्ताङ्क ४३.८ प्रतिशत रहेको पाइयो । छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४४.८ प्रतिशत र छात्रहरूको ४३.० प्रतिशत रहेको थियो । यसरी औसत प्राप्ताङ्कमा छात्राहरूअगाडि थिए । यस विषयमा प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो ।
- कक्षा आठको विज्ञान र प्रविधि विषयमा माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+ पाउने ग्रेड तीन छात्रा र चार छात्र थिए । B र C+ पाउनेमा छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । प्रामाणिक अङ्कको आधारमा एक छात्रले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेका थिए । औसत स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा छात्राहरू तुलनात्मक रूपमा बढी थिए भने अन्यस्तर पाउनेहरूमा छात्रहरू बढी थिए ।
- कक्षा आठको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयको परीक्षामा विद्यार्थीहरूको औसत प्राप्ताङ्क ४६.४ प्रतिशत रहेको थियो । छात्र र छात्राहरूको औसत प्राप्ताङ्क लगभग समान थियो । यस परीक्षामा प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच नकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो ।
- कक्षा आठको सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा विषयमा पनि माथिल्लो ग्रेड A+ र A कुनै पनि विद्यार्थीले प्राप्त गर्न असफल भए । B+ ग्रेड पाउने एक मात्र छात्रा थिइन् । B, C र E ग्रेड पाउने छात्राहरूको तुलनामा छात्रहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो पाइयो । प्रामाणिक अङ्कको आधारमा एक छात्राले मात्र उत्कृष्ट स्तर प्राप्त गरेकी थिइन् । राम्रो स्तर प्राप्त गर्नेहरूमा दुई छात्रा र १३ छात्रहरू थिए । सन्तोषजनक र कमजोर स्तर पाउनेहरूमा छात्राहरूको सङ्ख्या छात्रहरूभन्दा केही बढी नै थियो ।

४.२ निष्कर्ष

- कक्षा पाँच र आठको संयुक्त विषयगत सिकाइ उपलब्धिको विवेचना गर्दा तुलनात्मक रूपमा कक्षा आठमा उपलब्धिको स्वरूप राम्रो रहेको पाइयो तर कक्षा आठको औसत प्राप्ताङ्कमा छात्राहरूको स्थिति राम्रो पाइयो । कक्षा पाँचमा लैगिक भिन्नता न्यून थियो ।
- यस परीक्षणमा अङ्ग्रेजी विषयमा उपलब्धि तुलनात्मक रूपमा राम्रो थियो । कक्षा आठमा छात्राहरूको उपलब्धि स्तर छात्रहरूभन्दा राम्रो थियो ।
- कक्षा पाँच र आठ दुवैको परीक्षामा प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच सकारात्मक रूपमा सार्थक भिन्नता रहेको पाइयो । कक्षा आठको गणित विषयको उपलब्धिको प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच सार्थक भिन्नता नभए पनि अन्य विषय र तहको परीक्षामा प्राप्त औसत र अनुमानित औसतविच नकारात्मक स्वरूपको सार्थक भिन्नता पाइनुले यी विषयको उपलब्धि स्तर सन्तोषजनक नभएको पाइयो ।

- अङ्ग्रेजी विषयबाहेक अन्य विषयहरूमा माथिल्लो ग्रेड ल्याउनेको सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा निकै कम थियो । यसले यी विषयहरूमा उपलब्धि स्तर सन्तोषजनक नभएको स्थिति प्रस्तुत गर्दछ ।
- कक्षा आठको अङ्ग्रेजी र गणित विषयमा छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको तुलनात्मक स्थिति राम्रो रहेको पाइयो । यसबाहेक अन्य परीक्षामा स्पष्ट लैङ्गिक भिन्नता पाइएन ।

परिशिष्ट

परिशिष्ट १: परीक्षण कार्यक्रममा सहभागी विद्यालय र विद्यार्थी सङ्ख्या

परीक्षण कार्यक्रममा सहभागी विद्यालय र विद्यार्थी सङ्ख्या

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	विद्यार्थी सङ्ख्या	
		कक्षा ८	कक्षा ५
१.	श्री पञ्चकन्या आ.वि.	५	५
२.	श्री श्री राम आ.वि.	५	५
३.	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.	३०	२०
४.	श्री मदन आश्रित आ.वि.	५	५
५.	श्री बाल विकास समाज आ.वि.	५	५
६.	श्री जय भद्रकाली आ.वि.	५	५
७.	श्री गणेश मा.वि.	३५	१५
८.	श्री महाकाल जनजागृति मा.वि.	१५	१५
९.	श्री जनउद्धार मा.वि.	१०	१५
१०.	श्री नौलिन मा.वि.	१०	१५
११.	श्री यज्ञमति मा.वि.	१०	१५
१२.	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.	१५	२५
१३.	श्री बाल उद्धार मा.वि.	३०	३१
१४.	श्री जनजागृति मा.वि.	१०	
१५.	श्री बाल कुमारी मा.वि.	६	५
१६.	श्री आत्म विकास प्रा.वि.	-	१५

१७.	श्री भद्रकाली प्रा.वि.	-	५
१८.	श्री पाथिभरा आ.वि.	-	५
१९.	श्री नेपाल चार्टर्ड प्रा.वि.	-	४
	जम्मा	१९८	२३०

परिशिष्ट २: ग्रेडिड प्रणाली

क्र.सं.	उपलब्धि प्रतिशत	उपलब्धि स्तर	उपलब्धि स्तरको व्याख्या
१.	९० वा सोभन्दा माथि	A+	सर्वोत्तम
२.	८० देखि ९०	A	अत्युत्तम
३.	७० देखि ८०	B+	उत्कृष्ट
४.	६० देखि ७०	B	उत्तम
५.	५० देखि ६०	C+	सन्तोषजनक
६.	४० देखि ५०	C	ग्राह्य
७.	३५ देखि ४०	D	आधारभूत
८.	३५ भन्दा कम	E	न्यून

परिशिष्ट ३: प्रामाणिक अङ्कको आधारमा गुणस्तर

क्र.सं.	प्रामाणिक अङ्क	गुणस्तर
१.	$> 2z$	उत्कृष्ट
२.	$< 2z$ and $> z$	राम्रो
३.	$< z$ and $> \text{Mean}$	सन्तोषजनक
४.	$< \text{Mean}$ and $> -z$	सामान्य
५.	$< -z$ and $> -2z$	कमजोर
६.	$> -2z$	अति कमजोर

परिशिष्ट ४: कक्षा पाँचका विद्यार्थीहरूको विभिन्न विषयमा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा तुलनात्मक गुणस्तर

		Grade 5	English	Math	Science	Social	
सि.नं.	परीक्षार्थीको नाम	सिम्बल नं.	ग्रेड	ग्रेड	ग्रेड	ग्रेड	विद्यालयको नाम
1	Subugya Tamang	810501	E	C	C	C+	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
2	Nisha Thapa	810502	B	C	C	C+	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
3	Krishma Sunuwar	810503	C	C	C	E	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
4	Surendra Ghale	810504	B	C+	C	C	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
5	Siban Thapa Magar	810505	A	C+	C	C+	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
6	Dev Narayan adhikari	810506	C+	C+	C	C	श्री श्रीराम आ.वि.
7	Rajesh Chaudhary	810507	C	C	E	E	श्री श्रीराम आ.वि.
8	ashok Gurung	810508	C	C+	C	C	श्री श्रीराम आ.वि.
9	Krishna Raut	810509	C	C+	C	C	श्री श्रीराम आ.वि.
10	Prashant Rai	810510	C	C+	D	C	श्री श्रीराम आ.वि.
11	Rabi Mainali	810511	A+	B	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
12	Ramila Moktan	810512	A	C+	C	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
13	Subindra Tamang	810513	A+	C+	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
14	Dil Kumar Tamang	810514	B+	C+	C+	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
15	Rinesh Rashali	810515	A	B	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
16	Karishma Gautam	810516	B	B	B	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
17	Manoj Tamang	810517	A	D	C+	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
18	Naresh Shahi	810518	A	C+	C+	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
19	Yugal Basnet	810519	A	C+	C+	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
20	Sajina Tamang	810520	B+	E	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
21	Kamal Singh	810521	B+	B	D	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
22	Muskan Shahi	810522	A	C+	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
23	Srijana Katayat	810523	B+	C+	D	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
24	Sujita Shrestha	810524	A	C	C+	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
25	aswin ale	810525	B+	C	C	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
26	Janeb Khatun	810526	B+	D	C	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
27	Diya Nagarkoti	810527	B	C	C	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.

28	Jarana Tamang	810528	A	D	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
29	Sonam Tamang	810529	B+	E	E	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
30	Pasang Tamang	810530	B	D	C	D	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
31	Nisha Rai	810531	A+	C+	B	B+	श्री मदन आश्रित आ.वि.
32	Rachana Limbu	810532	A	C+	C+	B	श्री मदन आश्रित आ.वि.
33	Pasupati Rawat	810533	B+	C	C	B	श्री मदन आश्रित आ.वि.
34	Janak Sanjyal	810534	B	C+	C+	C	श्री मदन आश्रित आ.वि.
35	Karishma Sanjyal	810535	B+	C	C	B+	श्री मदन आश्रित आ.वि.
36	Samuna B . K .	810536	B+	D	C+	B	श्री वालविकास समाज आ.वि.
37	Nisha Lama	810537	C+	C	B	C+	श्री वालविकास समाज आ.वि.
38	Sandip Tamang	810538	B+	C+	C	C	श्री वालविकास समाज आ.वि.
39	Sheran Tamang	810539	B+	D	C	C+	श्री वालविकास समाज आ.वि.
40	Ranjit Tamang	810540	B	D	C+	D	श्री वालविकास समाज आ.वि.
41	Sujan Tamang	810541	A	B	C+	C+	श्री जय भद्रकाली आ.वि.
42	Roshani Tamang	810542	C+	C	C	C	श्री जय भद्रकाली आ.वि.
43	Premshi Tamang	810543	D	D	D	D	श्री जय भद्रकाली आ.वि.
44	aashika Tamang	810544	B+	C+	C	E	श्री जय भद्रकाली आ.वि.
45	Manika Tamang	810545	C	C	D	D	श्री जय भद्रकाली आ.वि.
46	anisha Thami	810546	C+	C	D	C	श्री गणेश मा.वि.
47	Sanita Shrestha	810547	C	E	D	E	श्री गणेश मा.वि.
48	Kristina Basnet	810548	B	C+	C	C+	श्री गणेश मा.वि.
49	Janaki Bohora	810549	B	C+	C+	C+	श्री गणेश मा.वि.
50	Divya Sunuwar	810550	A	C+	C	C+	श्री गणेश मा.वि.
51	Ujala khatun	810551	B	C	C	C+	श्री गणेश मा.वि.
52	Mina Thapa Magar	810552	C+	C	C	C	श्री गणेश मा.वि.
53	Simran Khatun	810553	D	C	E	C	श्री गणेश मा.वि.
54	Srijata Rai Majhi	810554	C+	C	D	D	श्री गणेश मा.वि.
55	astha Magar	810555	C+	C	D	C+	श्री गणेश मा.वि.
56	Sadhikshya Rai	810556	C+	C	C	C+	श्री गणेश मा.वि.
57	om Kumari Bhujel	810557	B+	C+	C	C+	श्री गणेश मा.वि.
58	Bina Tamang	810558	B	C+	C	C+	श्री गणेश मा.वि.

59	Dipika Bohora	810559	B+	D	C	C+	श्री गणेश मा.वि.
60	Gipson Rai	810560	A+	B+	B	B	श्री गणेश मा.वि.
61	Bijyan M . C .	810561	B+	E	D	D	श्री गणेश मा.वि.
62	Janak Khatri	810562	B	D	C	C	श्री गणेश मा.वि.
63	arman allam	810563	D	C	D	C	श्री गणेश मा.वि.
64	Hakim allam	810564	E	D	D	C	श्री गणेश मा.वि.
65	Sailesh Yadav	810565	C+	D	E	C	श्री गणेश मा.वि.
66	Mukesh Sunuwar	810566	E	E	D	E	श्री गणेश मा.वि.
67	Yogesh Giri	810567	A	C+	B	B+	श्री गणेश मा.वि.
68	Chhiring Sherpa	810568	B	E	D	E	श्री गणेश मा.वि.
69	aashis Tamang	810569	A	D	C+	C	श्री गणेश मा.वि.
70	Wanson Panchkoti	810570	C+	D	D	E	श्री गणेश मा.वि.
71	Lakshya Chaudhary	810571	E	C	C	E	श्री गणेश मा.वि.
72	anju Rana Magar	810572	E	B	C	E	श्री गणेश मा.वि.
73	Simran Chitrakar	810573	E	B	C+	E	श्री गणेश मा.वि.
74		810574	E	E	E	C	श्री गणेश मा.वि.
75		810575	E	E	E	E	श्री गणेश मा.वि.
76	Riya Basnet	810576	C	E	E	D	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
77	anita Rokaya	810577	B	C	C	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
78	Manita Shrestha	810578	A	D	C+	C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
79	aayusha Tamang	810579	C	C	D	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
80	Reshma Khatun	810580	C	D	D	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
81	Sandhya adhikari	810581	E	E	E	D	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
82	aarus Magar	810582	A	C	C+	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
83	Chatra Bahadur Basnet	810583	E	D	C	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.

84	arjun adhikari	810584	C+	C+	C	D	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
85	Sirish Bhatta	810585	A+	C	C+	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
86	Crystal Rajdhani	810586	B+	D	C	C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
87	Sangam Bhitrakhoti	810587	B+	D	C+	C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
88	Raj Mandal	810588	E	D	D	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
89	Pratik Chaudhary	810589	C+	D	E	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
90	Tek Bahadur Sunuwar	810590	A+	C+	C+	B	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
91	Dipika Tamang	810591	B	C	C+	C	श्री आत्म विकास
92	Kopila Tamang	810592	E	C	D	E	श्री आत्म विकास
93	alina Tamang	810593	C	D	E	E	श्री आत्म विकास
94	Rubi Mehata	810594	B	C	D	E	श्री आत्म विकास
95	Sunita Tamang	810595	C+	D	D	E	श्री आत्म विकास
96	Shreya Basnet	810596	B+	C+	C+	C+	श्री भद्रकाली आ.वि.
97	Nisha Mandal	810597	B+	B	C	C	श्री भद्रकाली आ.वि.
98	Radika Mijar	810598	B+	C+	C+	C+	श्री भद्रकाली आ.वि.
99	Meriyan Mandal	810599	B+	C+	C+	C	श्री भद्रकाली आ.वि.
100	aswin Tamang	8105100	B+	E	C	C+	श्री भद्रकाली आ.वि.
1	Laukesh Kumar Sah	8105101	B+	C	D	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
2	anita Rokaya	8105102	B	C	E	E	श्री जनउद्धार मा.वि.
3	Yashoda Puri	8105103	B+	D	D	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
4	aaravi Dhungana	8105104	A	D	D	D	श्री जनउद्धार मा.वि.
5	Supriya Gurung	8105105	A	D	C	E	श्री जनउद्धार मा.वि.
6	aaisha Shankar	8105106	B	C	C	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
7	Ramila Puri	8105107	E	E	C	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
8	Puja Sah	8105108	B	C	D	C	श्री जनउद्धार मा.वि.

9	asmita K . Sah	8105109	C+	C	E	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
10	Sandesh Khadka	8105110	C+	D	C	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
11	Saurab Khatri	8105111	C+	B	E	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
12	Roshan Magar	8105112	C	C+	E	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
13	Nima Sherpa	8105113	B	B	D	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
14	Sweta Rai	8105114	E	C+	C	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
15	aasika Kharel	8105115	C	C+	D	E	श्री जनउद्धार मा.वि.
16	Susma Thakur	8105116	A+	C+	C+	C+	श्री नौलिन मा.वि.
17	Pembaki Sherpa	8105117	C	D	C+	C	श्री नौलिन मा.वि.
18	Nirjala Nepali	8105118	A+	C+	C+	B	श्री नौलिन मा.वि.
19	abisha Magar	8105119	B+	D	D	C+	श्री नौलिन मा.वि.
20	Doma Sherpa	8105120	C	D	E	D	श्री नौलिन मा.वि.
21	Unisha Rai	8105121	A	C	D	C+	श्री नौलिन मा.वि.
22	Sandhya Magar	8105122	A	C+	C+	C+	श्री नौलिन मा.वि.
23	Kyarina Budhathoki	8105123	B+	D	C	C+	श्री नौलिन मा.वि.
24	Roshan Magar	8105124	B+	D	C+	C	श्री नौलिन मा.वि.
25	arjen Shrestha	8105125	B+	D	C+	C+	श्री नौलिन मा.वि.
26	Prabin Tamang	8105126	A	C	C+	C	श्री नौलिन मा.वि.
27	aashik Sharma	8105127	A	C+	C+	C+	श्री नौलिन मा.वि.
28	Prem Rawat	8105128	C+	E	E	C	श्री नौलिन मा.वि.
29	Mohammad Yasin	8105129	B+	D	C	C	श्री नौलिन मा.वि.
30	Phurba Sherpa	8105130	B+	D	C	E	श्री नौलिन मा.वि.
31	Dawa Tseri Sherpa	8105131	A+	B	C+	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
32	Nirai Rai	8105132	A	B	C+	B	श्री यज्ञमति मा.वि.
33	Nabin Budhathoki	8105133	B+	B	D	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
34	Sandip Tamang	8105134	A	B	D	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
35	anil Gurung	8105135	B+	B+	C	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
36	Pratikshya Magar	8105136	B	B	C	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
37	Dipika Danuwar	8105137	A	B	C	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
38	Khushi Tamang	8105138	B	B	C+	B	श्री यज्ञमति मा.वि.
39	anusha Tamang	8105139	B	B	C+	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.

40	Ridima Danuwar	8105140	A+	C+	C	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
41	Sangita Waiba	8105141	A	C+	C	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
42	Puja Tamang	8105142	A	B	D	B	श्री यज्ञमति मा.वि.
43	Gita Pariyar	8105143	C+	C	C	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
44	Sunita Thami	8105144	B	B	C+	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
45	Dil Kumari Pariyar	8105145	B+	B	C	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
46	Dilip Bhandari	8105146	A	C+	C+	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
47	Kundup Tamang	8105147	A+	C+	B	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
48	Bikram Rajmer	8105148	B	D	C	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
49	Susan Gajmer	8105149	B	E	C	D	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
50	Jiban Koli	8105150	B+	C	C	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
51	Karma Tamang	8105151	A	C+	C+	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
52	anil Shrestha	8105152	C	D	D	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
53	Phurtenje Sherpa	8105153	B	D	D	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
54	Lakpa Sherpa	8105154	C	D	D	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
55	Menisha Bardewa	8105155	C+	E	D	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
56	Babita Tamang	8105156	C+	D	C	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
57	Manish Nepali	8105157	E	C	C	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
58	Yunisha Magar	8105158	E	D	D	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
59	Pramila Tamang	8105159	E	D	C	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
60	Tika Magar	8105160	D	E	C	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
61	Diplove Nagarkoti	8105161	C	D	E	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
62	Sajana Rai	8105162	B+	D	C+	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
63	Samjhana B . K	8105163	B	D	C	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
64	Parbati Pahadi	8105164	B	D	C	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
65	Susma Lama	8105165	B	D	D	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
66	Monika Basnet	8105166	C	C	D	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
67	angila Sherpa	8105167	C	C+	E	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
68	Rikesh Sherpa	8105168	B	E	E	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
69	Pragati Sarki	8105169	B+	C	C	E	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
70	Maasmi Tamang	8105170	B	C	D	D	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.

71	Biraj B . K	8105171	C	C	C	E	श्री बालउद्धार मा.वि.
72	amshika Shrestha	8105172	A	C	C	D	श्री बालउद्धार मा.वि.
73	aayushma Ghimire	8105173	A	C	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
74	Bishan Rai	8105174	C+	C	D	E	श्री बालउद्धार मा.वि.
75	Dalu Sherpa	8105175	C	D	D	D	श्री बालउद्धार मा.वि.
76	Bira Kumari Yadav	8105176	C	C	D	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
77	Grishma Dhamala	8105177	A+	C+	C	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
78	Hemanta Updhaya	8105178	E	C	C	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
79	Indika Bhattari	8105179	C	C	C	D	श्री बालउद्धार मा.वि.
80	Jasmi Rai	8105180	B	E	E	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
81	Jasmine Rai	8105181	A	B	B+	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
82	Jeeran Madai	8105182	A	A	B	B+	श्री बालउद्धार मा.वि.
83	Khusi Magar	8105183	B+	C+	B	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
84	Kripa Pradhan	8105184	B	C	C+	E	श्री बालउद्धार मा.वि.
85	Laxman Raj Joshi	8105185	B	A	C	B+	श्री बालउद्धार मा.वि.
86	Bishal Khadka	8105186	E	E	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
87	Prajin Koirala	8105187	A	B	C+	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
88	Pasbina Rai	8105188	D	C	D	E	श्री बालउद्धार मा.वि.
89	Prekshaa Dahal	8105189	B+	B	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
90	Rajan Poudel	8105190	C+	C	C	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
91	Rajani K . C .	8105191	B	C+	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
92	Roshani Jahan	8105192	C+	C+	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
93	Runa Kumari Thakur	8105193	B	C+	C+	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
94	Sandhya Bhujel	8105194	D	C	E	E	श्री बालउद्धार मा.वि.
95	Shristhi Bista	8105195	A	B	C+	D	श्री बालउद्धार मा.वि.
96	Skiran Magar	8105196	E	D	D	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
97	Sunita Devkota	8105197	B+	C+	C	E	श्री बालउद्धार मा.वि.
98	Sushma Tamang	8105198	B+	C+	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
99	Una Rai	8105199	B+	B	C+	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
100	Unisha Raut	8105200	C+	D	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.

101	Pramod Khulung	8105201	B+	D	C	E	श्री बालउद्धार मा.वि.
102	alish B . K .	8105202	D	D	D	E	श्री जनजागृति मा.वि.
103	Yasodha Dahal	8105203	B+	D	C+	E	श्री जनजागृति मा.वि.
104	Usha Rai	8105204	C+	D	C	C+	श्री जनजागृति मा.वि.
105	Supriya Nagarkoti	8105205	A+	C+	B	C	श्री जनजागृति मा.वि.
106	Khem Raj Magar	8105206	C+	C	D	B+	श्री जनजागृति मा.वि.
107	Sagar Rai	8105207	E	D	C	C	श्री बाल कुमारी मा.वि.
108	Naran Shrestha	8105208	C+	C	C	D	श्री बाल कुमारी मा.वि.
109	anu Budha	8105209	D	C	D	C	श्री बाल कुमारी मा.वि.
110	Pawan Magar	8105210	B+	B	C+	C+	श्री बाल कुमारी मा.वि.
111	Pragati Budha	8105211	B	C+	C	D	श्री बाल कुमारी मा.वि.
112	Jyoti Rana Magar	8105212	B	C	C	D	श्री बाल कुमारी मा.वि.
113	Pratiksha Rai	8105213	E	D	C	C	श्री बाल कुमारी मा.वि.
114	aliza Magar	8105214	C	D	C	E	श्री बाल कुमारी मा.वि.
115	Pasang Tamang	8105215	D	C+	C	E	श्री बाल कुमारी मा.वि.
116	Puja Tamang	8105216	B+	C	D	E	श्री बाल कुमारी मा.वि.
117	Soyab B . K .	8105217	B	C	C	C	श्री बाल कुमारी मा.वि.
118	Maya Tamang	8105218	C+	D	C	C	श्री बाल कुमारी मा.वि.
119	Puja Gurung	8105219	B	C	C	E	श्री बाल कुमारी मा.वि.
120	anjana Karki	8105220	C+	D	C	C	श्री बाल कुमारी मा.वि.
121	Basanta Kumar	8105221	C+	D	D	D	श्री बाल कुमारी मा.वि.
122	Sishir Kumar	8105222	C	C	C	D	श्री पाथिभरा आ.वि.
123	Dolma Tamang	8105223	C	E	E	C	श्री पाथिभरा आ.वि.
124	Bhabish Shrestha	8105224	E	E	E	E	श्री पाथिभरा आ.वि.
125		8105225	E	E	E	E	श्री पाथिभरा आ.वि.
126	aakash	8105226	E	C+	E	E	श्री पाथिभरा आ.वि.
127	Dev Kumar B . K .	8105227	D	D	D	C	श्री नेपाल चाटर्ड
128	Sunil	8105228	E	C	E	E	श्री नेपाल चाटर्ड
129	Gagan Kumari Danuwar	8105229	C+	E	C	C+	श्री नेपाल चाटर्ड
130	Deepika Phanet	8105230	E	E	C	E	श्री नेपाल चाटर्ड
131		81051014			D	E	श्री नेपाल चाटर्ड

परिशिष्ट ५: कक्षा आठका विद्यार्थीहरूको विभिन्न विषयमा प्रामाणिक अङ्कको आधारमा तुलनात्मक गुणस्तर

		Grade 8	English	Math	Science	Social	
सि.नं.	परीक्षार्थीको नाम	सिम्बोल नं.	ग्रेड	ग्रेड	ग्रेड	ग्रेड	विद्यालयको नाम
1	Bibek Rai	810801	C	C	E	C	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
2	Binita Pariyar	810802	C+	C	E	C	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
3	Binu Gautam	810803	B	E	C	C	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
4	Mangita Tamang	810804	C+	C+	E	C	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
5	Saraswoti Gurung	810805	A	B+	C+	C+	श्री पञ्चकन्या मा.वि.
6	Susmita Sunwar	810806	A	C	C	C+	श्री श्रीराम आ.वि.
7	Unita Rai	810807	C+	C	C	C+	श्री श्रीराम आ.वि.
8	Aayush Thagunna	810808	B	D	E	C	श्री श्रीराम आ.वि.
9	Sunita Gurung	810809	B	E	E	C	श्री श्रीराम आ.वि.
10	Sirjana Bohora	810810	D	E	E	C+	श्री श्रीराम आ.वि.
11	Sneha Kumari Jayswal	810811	A	B	B	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
12	Kunjan Ghising	810812	B	B	C+	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
13	Manisha Shrestha	810813	B+	C	D	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
14	Kanchimaya Ghale	810814	B	C	E	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
15	Kanya Kumari Thapaliya	810815	C+	D	C+	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
16	Dila Kumari Ghalan	810816	A	A	B+	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
17	Salina Tamang	810817	A	B	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
18	Wang Tamang	810818	C	C	E	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
19	Mamata Sharma	810819	B+	C	C	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
20	Jenisha Tamang	810820	B+	C	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
21	Mingmar Chhewang Ghale	810821	B+	C+	C+	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
22	Yubraj Pariyar	810822	C+	D	E	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
23	Muskan Fatra Limbu	810823	D	E	C	D	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
24	Dipesh Limbu	810824	B	E	E	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
25	Dan Bahadur Rawel	810825	C	C	D	D	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.

26	Bipana Kumari	810826	B+	B+	B	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
27	Aryan Ale Magar	810827	B+	C+	C	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
28	Saroj Tamang	810828	B+	E	D	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
29	Sanam Majhi	810829	B+	E	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
30	laisha Rai	810830	A+	B+	B	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
31	Sujata Koirala	810831	B	C	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
32	Prince Thakur	810832	C+	D	C	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
33	Maite Lama	810833	B+	C+	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
34	Monika Dhakal	810834	B+	E	E	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
35	Sandip B . Khadka	810835	C+	C+	C	C+	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
36	Dipias Thakuri	810836	B+	B	D	B	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
37	Pranish Rijal	810837	C	E	E	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
38	Santosh Gurung	810838	E	E	E	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
39	Nabin Bohora	810839	C	E	E	E	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
40	Sandesh Chaudhary	810840	B+	E	E	C	श्री बुढानीलकण्ठ मा.वि.
41	Roshan Upreti	810841	A	E	C+	C+	श्री मदन आश्रित आ.वि.
42	Shiva B . Shahi	810842	B+	C	C	C	श्री मदन आश्रित आ.वि.
43	Prajina Rai	810843	B+	E	D	C	श्री मदन आश्रित आ.वि.
44	Subash Gurung	810844	B+	C	E	C	श्री मदन आश्रित आ.वि.
45	Rajesh Tamang	810845	B+	D	C	C+	श्री मदन आश्रित आ.वि.
46	Riyasa Tamang	810846	C+	C	D	C	श्री बालविकास आ.वि.
47	Sagar Tamang	810847	C+	E	E	E	श्री बालविकास आ.वि.
48	chhechung Lama	810848	C	E	E	E	श्री बालविकास आ.वि.
49	Bibek Magar	810849	C	E	E	D	श्री बालविकास आ.वि.
50	Santoshi Gurung	810850	B	C+	E	C	श्री बालविकास आ.वि.
51	Saroj Tamang	810851	C+	E	C+	C	श्री भद्रकाली आ.वि.
52	Kiran Gurung	810852	C	C	E	D	श्री भद्रकाली आ.वि.
53	Asmita Dahal	810853	D	E	C	D	श्री भद्रकाली आ.वि.
54	Janaki Kumari Kahar	810854	C+	E	D	C	श्री भद्रकाली आ.वि.
55	Dakhina Khatri	810855	B+	E	C+	C	श्री भद्रकाली आ.वि.
56	Bishnu Tamang	810856	C	E	E	E	श्री गणेश मा.वि.

57	Ajaya Tamang	810857	C	C+	E	E	श्री गणेश मा.वि.
58	Kapil Bohan	810858	C	C	C	C+	श्री गणेश मा.वि.
59	Abhiraj Danuwar	810859	D	E	C	C	श्री गणेश मा.वि.
60	Ram Raj Rokaya	810860	D	E	D	C	श्री गणेश मा.वि.
61	Hemanta Rai	810861	C+	E	E	C+	श्री गणेश मा.वि.
62	Nishan Shrestha	810862	E	E	E	E	श्री गणेश मा.वि.
63	Nawaraj Shiwakoti	810863	C	E	C	C	श्री गणेश मा.वि.
64	Ali Hasan Shekh	810864	C+	C+	C	D	श्री गणेश मा.वि.
65	Jenish Shrestha	810865	C+	A	C+	E	श्री गणेश मा.वि.
66	Mahesh Chaudhary	810866	C	C	D	E	श्री गणेश मा.वि.
67	Aditya Chaudhary	810867	B	C	C+	C	श्री गणेश मा.वि.
68	Prem Shrestha	810868	B	C	C	E	श्री गणेश मा.वि.
69	Aashis Pun Magar	810869	B+	B	C+	C	श्री गणेश मा.वि.
70	Pratik Parajuli	810870	C	E	E	D	श्री गणेश मा.वि.
71	Prabin Rai	810871	B	C+	C	C	श्री गणेश मा.वि.
72	Rajesh Ghale	810872	B+	D	C+	C	श्री गणेश मा.वि.
73	Dipson Tamang	810873	A	C+	C+	C	श्री गणेश मा.वि.
74	Manish Khaling Rai	810874	C	E	E	E	श्री गणेश मा.वि.
75	Salina Gurung	810875	C+	C	C	E	श्री गणेश मा.वि.
76	Chhiring Magar	810876	C+	C	D	E	श्री गणेश मा.वि.
77	Bipana Karki	810877	C+	C	C	C	श्री गणेश मा.वि.
78	Buddhimaya B . K .	810878	C+	C	C	D	श्री गणेश मा.वि.
79	Nima Kipa Sherpa	810879	B	C	C	E	श्री गणेश मा.वि.
80	Sejal Thami	810880	B+	C	C	E	श्री गणेश मा.वि.
81	Tulasha Magar	810881	B+	C	C	C	श्री गणेश मा.वि.
82	Ritu Bohora	810882	C	C	C	D	श्री गणेश मा.वि.
83	Anupa Parajuli	810883	B+	E	D	D	श्री गणेश मा.वि.
84	Kabisha Bista	810884	A	C	C	E	श्री गणेश मा.वि.
85	Ankita Gurung	810885	A	C+	C+	E	श्री गणेश मा.वि.
86	Yurisha Gurung	810886	A	C+	C+	D	श्री गणेश मा.वि.
87	Rojina Gurung	810887	B+	D	E	E	श्री गणेश मा.वि.

88	Angila Gurung	810888	A	C+	C+	D	श्री गणेश मा.वि.
89	Rupa Sharma	810889	D	C	E	E	श्री गणेश मा.वि.
90	Ritika Sunwar	810890	C+	E	C	C	श्री गणेश मा.वि.
91	Yasmin Banu	810891	A	B	C+	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
92	Nargain Tamang	810892	A	B	C+	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
93	Aljina Balampaki Magar	810893	C+	E	D	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
94	Kriti Bhatrrarai	810894	A	E	C	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
95	Bikash Tamang	810895	A+	C+	C	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
96	Puspha Chanthyal	810896	B+	C	C	C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
97	Raju Thapa	810897	C+	C	E	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
98	Devi Basnet	810898	B	C	D	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
99	Sabina Chaudhary	810899	D	D	E	C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
100	Sabina Kumari Basnet	8108100	C+	C	E	C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
101	Lokmaya Lama	810901	C+	E	E	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
102	Junu Bista	810902	B	E	E	E	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
103	Manoj Rana	810903	B	C	C	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
104	Sher Bahadur Shrestha	810904	C	D	C	C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
105	Shiva Nepali	810905	C	E	C	C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
106		8108106				C+	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
107		No sy no				C	श्री महाकाल जनजागृत मा.वि.
1	Samjhana Tamang	8108121	B+	C+	C	D	श्री जनउद्धार मा.वि.
2	Niruta Thapa	8108122	A	C	C+	C+	श्री जनउद्धार मा.वि.
3	Amina Rai	8108123	A+	B	C+	C+	श्री जनउद्धार मा.वि.
4	Surya Tamang	8108124	A+	C+	B	C+	श्री जनउद्धार मा.वि.
5	Deepak Subedi	8108125	A	C+	C+	B	श्री जनउद्धार मा.वि.
6	Sanjog Rai	8108126	A+	B	C+	B	श्री जनउद्धार मा.वि.
7	Kishor Rai	8108127	B+	C	C+	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
8	Abhijit B . K .	8108128	A	C	C	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
9	Shreeya Nagarkoti	8108129	A+	D	C	C	श्री जनउद्धार मा.वि.
10	Rabina Pakhrin Tamang	8108130	B+	D	C+	C	श्री जनउद्धार मा.वि.

11	Niresh Tamang	8108131	C	C+	C	E	श्री नौलिन मा.वि.
12	Janmajaya Pun Magar	8108132	B	C+	E	C	श्री नौलिन मा.वि.
13	Hamidalla Hussein	8108133	A	C+	C	C+	श्री नौलिन मा.वि.
14	Chhiring Chhulten Sherpa	8108134	B	B	D	C	श्री नौलिन मा.वि.
15	Bijita Nagarkoti	8108135	B	B+	C	C+	श्री नौलिन मा.वि.
16	Aasha Nagarkoti	8108136	B+	B+	C	C+	श्री नौलिन मा.वि.
17	Sadikshya Shrestha	8108137	B+	B	C	C+	श्री नौलिन मा.वि.
18	Shristi Rai	8108138	C+	B+	C	C	श्री नौलिन मा.वि.
19	Sabita Thami	8108139	B+	B	C	C+	श्री नौलिन मा.वि.
20	Priti Sunuwar	8108140	A	C+	D	C	श्री नौलिन मा.वि.
21	Ranjana Tamang	8108141	B+	B	C	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
22	Sarmila Bholon	8108142	A	B+	C	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
23	Salina Tauang	8108143	C+	D	C	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
24	Mani Rai	8108144	A	C+	D	E	श्री यज्ञमति मा.वि.
25	Sarita Thami	8108145	B	E	D	D	श्री यज्ञमति मा.वि.
26	Nishan Lama	8108146	C+	E	E	E	श्री यज्ञमति मा.वि.
27	Dhinduk Sherpa	8108147	B	C	C+	C+	श्री यज्ञमति मा.वि.
28	Samir Tamang	8108148	B	E	C	C	श्री यज्ञमति मा.वि.
29	Karma Sherpa	8108149	B+	C	C	D	श्री यज्ञमति मा.वि.
30	Ranjan Rai	8108150	B	D	D	D	श्री यज्ञमति मा.वि.
31	Aayush Vaidhya	8108151	A+	A	B+	B	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
32	Basanta Aryal	8108152	A	A	B	B	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
33	Jhangan Prajapatati	8108153	A	A	B+	B	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
34	Muskan B . K .	8108154	A	A	B+	E	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
35	Nimdoma Sherpa	8108155	A	B	B+	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
36	Mingma Yangji Sherpa	8108156	A	B+	C+	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
37	Yangduk Sherpa	8108157	A	B+	B	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
38	Laxmi Ale Magar	8108158	A	B+	B	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
39	Chhiring Lama Sherpa	8108159	B+	B+	B	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.

40	Sirjana Lama	8108160	A	B+	C	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
41	Ureka Rawal	8108161	B+	B+	C+	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
42	Asmita Shrestha	8108162	B	B	C+	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
43	Alisha Chaulagain	8108163	A	B	C	C+	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
44	Dawa Lhamu Sherpa	8108164	B+	B	C+	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
45	Rijan K. C.	8108165	B+	B+	B	C	श्री ग्रामशिक्षा मा.वि.
46	Aditya Sharma	8108166	A+	A	B	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
47	Aayusha Lama	8108167	A	B+	B	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
48	Aman Madai	8108168	A	B+	C	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
49	Angash Bhusal	8108169	B+	B+	C+	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
50	Pranjali Regmi	8108170	A+	B+	C+	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
51	Bhawana Katwal	8108171	A	C	C	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
52	Bal Kumar Bhusal	8108172	B+	B+	C	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
53	Bibek Prasad Devkota	8108173	A	B	C+	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
54	Dibash Lamichanne	8108174	A	A	B+	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
55	Dipendra Ghimire	8108175	A	B+	C+	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
56	Jhanak Bhujel	8108176	A	B+	C+	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
57	Rohit Patak	8108177	B+	C	C+	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
58	Karina Gautam	8108178	A+	A	B	B+	श्री बालउद्धार मा.वि.
59	Manisha Lamichanne	8108179	A	B+	C+	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
60	Nikhil Khadka	8108180	A+	B+	C	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
61	Pabina Thami	8108181	A	C	D	D	श्री बालउद्धार मा.वि.
62	Pabitra Nepali	8108182	A	B+	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
63	Parbati Gurung	8108183	A	B+	C	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
64	Rina Nepali	8108184	A+	B+	C+	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
65	Riya Bhujel	8108185	A	B+	C+	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
66	Rachana Kathet	8108186	B+	B+	B	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
67	Roshni Majhi	8108187	B	C+	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
68	Rosit K. C.	8108188	B+	B+	B	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
69	Samir Shahi	8108189	B+	B+	C+	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.

70	Samnel Rokka	8108190	A+	A	B	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
71	Sandesh Nepal	8108191	A	B+	C	B	श्री बालउद्धार मा.वि.
72	Sikshya Dahal	8108192	A+	A	C	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
73	Sneha Yadav	8108193	A+	B+	C	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
74	Sushil Pahari	8108194	A	A+	C	C	श्री बालउद्धार मा.वि.
75	Susmita Thapa Magar	8108195	B+	C+	D	C+	श्री बालउद्धार मा.वि.
76	Rabina Tamang	8108196	B	C+	E	C+	श्री जनजागृति मा.वि.
77	Pema Yangchen Sherpa	8108197	B	B	E	C+	श्री जनजागृति मा.वि.
78	Jhuna Rai	8108198	B	B	D	C+	श्री जनजागृति मा.वि.
79	Samir Magar	8108199	C	E	E	E	श्री जनजागृति मा.वि.
80	Biswas Sunar	8108200	A	B	C	C+	श्री जनजागृति मा.वि.
81	Shuva Pravati Thapa	8108201	A	B	C	B	श्री जनजागृति मा.वि.
82	Arpan Rai	8108202	A+	B	E	C+	श्री जनजागृति मा.वि.
83	Kshitiz Pakhrin	8108203	A	B	E	C+	श्री जनजागृति मा.वि.
84	Dipesh Rana Magar	8108204	B	C	E	D	श्री जनजागृति मा.वि.
85	Ranjit Khatri	8108205	B	B	E	B	श्री जनजागृति मा.वि.
86	Susana Jirel	8108206	B+	C	C	C+	श्री बालकुमारी मा.वि.
87	Sunita Shrestha	8108207	B+	C+	C	C	श्री बालकुमारी मा.वि.
88	Ladiki Sherpa	8108208	A	E	C	C	श्री बालकुमारी मा.वि.
89	Radhika Thapa Magar	8108209	B	C	C	C	श्री बालकुमारी मा.वि.
90	Sohan Tamang	8108210	B+	D	E	C	श्री बालकुमारी मा.वि.
(I	Rijan K. C.	8108211		A	B+		श्री बालकुमारी मा.वि.

शिक्षकहरूको नगरपालिकालाई सुझाव- एक छोटो अध्ययन

लक्ष्मीराम पौडेल

पूर्व सचिव, नेपाल सरकार

काठमाडौं जिल्लाको साविक ६ ओटा गाउँ विकास समितिहरू चपली, भद्रकाली, चुनिखेल, महाङ्काल, विष्णु बुढानीलकण्ठ र कपन मिलाएर बुढानीलकण्ठ नगरपालिका बनेको छ । यस नगरपालिकाको नामाकरण यहाँको प्रसिद्ध धार्मिक स्थल बुढानीलकण्ठ मन्दिरलाई आधार मानेर गरिएको पाइन्छ । सुरुमा १९ वडामा विभाजन गरिएको यो नगरपालिका २०७२ फागुन २७ मा मन्त्रिपरिषदको निर्णयअनुसार १३ वडामा विभाजन गरियो । यो नगरपालिका ऐतिहासिक, सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक हिसाबले पनि ज्यादै महत्त्वपूर्ण छ । बुढानीलकण्ठ नगरपालिका नगरबासीहरूलाई छिटो र सुलभ सेवा दिन निरन्तर अगाडि बढिरहेको छ । शिक्षा नै विकासको पूर्वाधार भएकाले यसलाई नगरपालिकाले पहिलो प्राथमिकतामा राखेको छ ।

बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले “शिक्षित, सुसंस्कृत र सक्षम जनशक्ति, बुढानीलकण्ठको संमृद्धि” भन्ने दीर्घकालिन सोच राखेर शिक्षा नीति तयार गरेको छ । यसले शिक्षाको मुख्य लक्ष्य बुढानीलकण्ठ नगरपालिकालाई शैक्षिक गन्तव्य बनाउने राखेको छ । बुढानीलकण्ठ नगरपालिका शैक्षिक दृष्टिकोणले पनि अग्र स्थानमा छ ।

बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले मिति २०७९ माघ १४ गते नगरपालिकाले आयोजना गरेको प्रथम नगर शिक्षक सम्मेलन आयोजना गरेको थियो । उक्त भेलामा शिक्षकहरूलाई ११ बुँदे प्रश्नावली वितरण गरिएको थियो । बुढानीलकण्ठको शिक्षकको रूपमा काम गर्दा तपाईं आफूलाई कति सन्तुष्ट महसुस गर्नुहुन्छ ? बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाको शिक्षासम्बन्धी काम कारवाही र सेवा प्रवाह कस्तो छ ? यसलाई कस्तो बनाउनुपर्ला ? यहाँको शैक्षिक स्तर वृद्धि गर्न के गर्नुपर्ला ? यहाँको शिक्षा नीति कस्तो बनाउनुपर्ला ? शिक्षकलाई अभिप्रेरित गर्ने तत्वहरू के के हुन् ? सामुदायिक विद्यालयहरूमा समुदायको आकर्षण बढाउन के गर्नुपर्ला ? आदि प्रश्नावली दिई शिक्षकहरूबाट सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो । १०३ जना शिक्षकहरूबाट लिखित रूपमा सुझावहरू प्राप्त भएका थिए । प्राप्त सुझावहरूलाई छोटकरीमा विश्लेषण गरिएको छ ।

१. बुढानीलकण्ठको शिक्षकको रूपमा काम गर्दा तपाईं आफूलाई सन्तुष्ट महसुस गर्नुहुन्छ ? यदि असन्तुष्ट हुनुहुन्छ भने कारण उल्लेख गर्नुहोस् भनी सोधिएको प्रश्नमा ५७ जना अर्थात् ५५.३ प्रतिशत शिक्षकले पूर्णरूपमा सन्तुष्ट महसुस भएको व्यक्त गरे भने २० जना शिक्षक अर्थात् १९.४ प्रतिशत शिक्षकहरूले आंशिक रूपमा सन्तुष्ट व्यक्त गरे । २६ जना २५.३ प्रतिशत शिक्षकहरूले आफ्नो पेसाप्रति पूर्णरूपमा असन्तुष्ट भएको प्रतिक्रिया दिए । सन्तुष्ट भएका शिक्षकलाई सन्तुष्ट हुनुको कारण सोधिएको थिएन । असन्तुष्ट व्यक्त गर्ने शिक्षकहरूले असन्तुष्ट हुनुका कारणहरू सोधिएकोमा मुख्यतया:

नगरपालिकाको कार्यशैली र योजना चित्त नबुझेको, प्रविधि र सिपमा अपडेट हुन नसकेको, विद्यालयले शिक्षकलाई पेलने गरेको, छलफल गरी योजना कार्यक्रम नल्याइएको, क्षमता विकासका कार्यक्रम नभएको, शिक्षकलाई समाजले हेर्ने दृष्टिकोण राम्रो नभएको आदि धारणाहरू व्यक्त गरे ।

२. शिक्षकलाई कुन तत्त्वले सबैभन्दा बढी अभिप्रेरित बनाउँछ ? भनी सोधिएको प्रश्नमा अधिकांश शिक्षकहरूको जवाफमा पेसाप्रतिको सम्मान र शिक्षक प्रतिको सकारात्मक सोच र व्यवहार हुनुपर्ने राय व्यक्त गरे । उक्त विश्लेषणबाट राम्रो काम गर्नेलाई प्रोत्साहन र पुरस्कार दिनुपर्ने, तालिम, शैक्षिक भ्रमण, प्रधानाध्यापकको नेतृत्व, शिक्षा हेर्ने स्थानीय निकायको कार्यशैली, शिक्षकले गरेको कामको निष्पक्ष मूल्याङ्कन भएमा शिक्षक अभिप्रेरित हुने देखियो । कतिपय शिक्षकहरूले विद्यार्थीको मनोभावना बुझ्न पाइने, सामाजिक उत्तरदायित्वको भावना बोध हुने कारणले पनि अभिप्रेरित भएको बताए । कतिपय शिक्षकले सुरक्षित वातावरण र उचित सेवा सुविधाबाट पनि शिक्षक उत्साहित हुने कारण बताए । २५ प्रतिशत शिक्षकहरूले कक्षाकोठामा पढाएर बालबालिकाको क्षमता वृद्धि गर्न पाउँदा उत्साहित भएको बताए । विद्यार्थी उपलब्धि राम्रो भएमा आफूहरूलाई ज्यादै आनन्द आउने र पेसाप्रति थप उत्साहित हुने गरेको अनुभव व्यक्त गरेका थिए ।

३. सामुदायिक विद्यालयहरूमा समुदायको आकर्षण बढाउन के गर्नुपर्ला ? अभिभावकसँग छलफल परामर्श गर्ने, अभिभावकका राम्रा सुझावलाई लागु गर्ने, विद्यालयमा सङ्गीत, नाच, चित्रकला आदि कार्यक्रम राख्ने, अङ्ग्रेजी र कुनै एक अन्तर्राष्ट्रिय भाषा पढाउने, कक्षा १० पछि एउटा सिप सिकाउने, भौतिक पूर्वाधार राम्रो बनाउने, विद्यालयको शैक्षिक स्तरमा वृद्धि गर्ने, अभिभावकको गोष्ठी सम्मेलन गर्ने, सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया गर्ने, शिक्षकहरूमा कार्यगत एकता, टिम वर्क, दण्ड र पुरस्कार पारदर्शी किसिमबाट लागु गर्नुपर्ने, समुदायको अपनत्व बढाउने, समुदाय र विद्यालयको सम्बन्ध सुमधुर बनाउने, विद्यालय भित्रका विकृति र विसङ्गति हटाउने, विधि र पद्धतिअनुसार शिक्षक र प्रधानाध्यापक छनोट गर्ने, राजनीति र नेताको हस्तक्षेपबाट विद्यालयलाई मुक्त गर्ने, विव्यस गठन गर्दा सही अभिभावकको पहिचान गर्ने, व्यवहारिक शिक्षा र जनचेतना, शिक्षक विद्यार्थी र अभिभावकबिच अन्तरसम्बन्ध, समय समयमा सरोकारवालाहरूसँग छलफल र अन्तरक्रिया गर्ने, समुदायलाई प्रभाव पार्ने क्रियाकलाप गर्ने, शिक्षकलाई प्रोत्साहन गर्ने, नियमित सुपरिवेक्षण गरी सकारात्मक सुझावहरू दिने आदि सुझावहरू प्राप्त भएको देखिन्छ ।

पचास प्रतिशत भन्दा बढी शिक्षकहरूले राजनीति र नेताको हस्तक्षेपबाट विद्यालयलाई मुक्त गर्नुपर्ने र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गर्दा सही अभिभावकको पहिचान गर्ने गरियो भने सामुदायिक विद्यालयप्रति आकर्षण बढ्ने राय व्यक्त गरे । यसैगरी करिब ३० प्रतिशत शिक्षकहरूले अङ्ग्रेजी माध्यममा पढाउने, कक्षा ८ वा १० पछि एउटा सिप सिकाउने र भौतिक पूर्वाधार राम्रो बनाउने हो भने सामुदायिक विद्यालयप्रति समुदायको आकर्षण बढ्ने सुझाव दिएका छन् ।

४. बुढानीलकण्ठको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिका लागि के गर्नुपर्ला ? भनी गरिएको प्रश्नावलीमा ६० प्रतिशत भन्दा बढी शिक्षकहरूले सरकारले आफूहरूको मनोबल बढाउनु पर्ने र प्रधानाध्यापकको सही नेतृत्व हुनुपर्ने राय दिए । अभिभावकमा जनचेतना बढाउने, नियमित पठनपाठन हुनुपर्ने, विद्यार्थीलाई Motivational class दिनुपर्ने, अभिभावक शिक्षा, जनप्रतिनिधि र सरोकारवालाहरूको मासिक रूपमा छलफल गर्ने, आवश्यकताको आधारमा बजेट विनियोजन गर्ने, गुणस्तर वृद्धिको लागि आवश्यक तत्वहरू

पूरा हुनुपर्ने, शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त हुनुपर्ने आदि विषयहरू पनि शिक्षकहरूले प्राथमिकतामा राखेको पाइयो । कक्षाकोठाको अनुगमन गरी शिक्षकहरूलाई पृष्ठपोषण दिने र नियमित रूपमा शिक्षकहरूलाई विषयगत तालिमको व्यवस्था गर्ने गरियो भने शिक्षाको स्तर बढ्न जाने कुरामा धेरै शिक्षकहरूबाट राय व्यक्त गरिए । विद्यालयप्रति समुदायको अपनत्व बढाउने, शिक्षकको सही मूल्याङ्कन हुनुपर्ने र विद्यालय व्यवस्थापन समिति विद्यालयप्रति जिम्मेवार रहनुलाई पनि शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिका महत्वपूर्ण सूचकहरू मान्नु पर्ने शिक्षकहरूको राय पाइयो । शिक्षकलाई कर्मचारी सरह सुविधा दिने र सम्मान गर्ने, शिक्षकलाई ऊर्जाशील र पुनर्ताजगी बनाउने गरी शैक्षिक योजना र कार्यक्रमको आवश्यकता रहेको पनि केही शिक्षकहरूले औँल्याए । आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगबिना शिक्षाको गुणस्तर हुन नसक्ने भनी ४० प्रतिशत शिक्षकहरूले राय व्यक्त गरेको देखिन्छ ।

५. नगरपालिकाको विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा तपाईं सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ? यदि हुनुहुन्न भने किन ? भनी राखिएको अर्को प्रश्नावलीमा ५९ प्रतिशत शिक्षकहरूले पूर्ण सन्तुष्ट भएको प्रतिक्रिया दिए । ४१ प्रतिशत शिक्षकहरूले निम्न कारणहरू देखाई आफू सन्तुष्ट नभएको बताएका छन् :

- शिक्षकहरूको सेवा सुविधा कटौती गरेको
- पारिश्रमिक समयमा नपाइएको
- विद्यालय अनुगमन गरी शिक्षकलाई पृष्ठपोषण नगरिएको
- क्यालेण्डरअनुसार काम नभएको
- शैक्षिक सूचना र तालिमको शिक्षकलाई जानकारी हुनुपर्ने
- तलब भत्ता र सुविधा प्राप्तमा ढिलाइ भएको, विद्यालय र शिक्षकका पिर मर्का र समस्याको समय मै समाधान हुन नसकेको ४१ प्रतिशत असन्तुष्ट शिक्षकहरूका धेरै ठुला गुनासा नभएका र करिब ५० प्रतिशत शिक्षकहरूले आसिक रूपमा मात्र असन्तोष व्यक्त गरेको पाइयो ।

६. नगरपालिकाको शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन के गर्नुपर्ला ? भन्ने प्रश्नमा शिक्षकहरूबाट निम्न सुझावहरू आएको देखिन्छ:

- शिक्षकलाई हेर्ने दृष्टिकोणमा सुधार गर्नुपर्ने
- महिनावारी पारिश्रमिक दिनुपर्ने
- सबै नीति नियम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने
- नियमित विद्यालयको नियमित अनुगमन हुनुपर्ने
- वडास्तरीय शिक्षा समिति गठन र परिचालन हुनुपर्ने
- तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने
- शिक्षकलाई समयमा सूचना प्रवाह गर्ने
- समय समयमा शिक्षक सम्मेलन राख्ने
- विद्यालयका गुनासाहरूको सुनुवाई गर्नुपर्ने
- विद्यालयहरूको अवस्था हेरी योजना र कार्यक्रम बनाउने
- विद्यालयहरूलाई अभिप्रेरित गर्ने
- विद्यार्थी सङ्ख्याअनुसार शिक्षक दरबन्दी हुनुपर्ने

- विव्यसलाई अधिकार सम्पन्न बनाउने
- शिक्षकलाई पेशाप्रति उत्तरदायी बनाउने
- कुनै पनि बहानमा विद्यार्थीबाट शुल्क नलिने
- व्यावहारिक शिक्षा हुनुपर्ने
- अनुगमनका सुझावको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने
- शिक्षकलाई प्रोत्साहन र पृष्ठपोषण दिने

७. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको सुधार गर्न तपाईंको के सुझाव छ ? अधिकांशको राय यस प्रकार पाइयो : प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको निश्चित मापदण्ड तोक्ने, शिक्षकको पारिश्रमिक समानुपातिक रूपमा लागु गर्ने, प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा बजेट पर्याप्त हुनुपर्ने, पूर्वाधार राम्रो हुनुपर्ने, विद्यालयमा खेलेर सिक्ने वातावरण हुनुपर्ने, शिक्षक तालिम र नियमित अनुगमनमा जोड दिनुपर्ने, प्राथमिक शिक्षक सरह सुविधा दिनु पर्ने, बालमनोविज्ञानसँग सम्बन्धित तालिम र सामग्री उपलब्ध हुनुपर्ने, प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको लागि शिक्षक दरबन्दी कायम गर्ने आदि ।

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको विकासमा ७० प्रतिशत भन्दा बढी शिक्षकहरूले शिक्षक दरबन्दी कायम गर्नुपर्ने भनि जोड दिएका छन् । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको निश्चित मापदण्ड तोकी सो पूरा गर्नु पर्नेमा पनि पचास प्रतिशतभन्दा बढी शिक्षकहरूले राय व्यक्त गरेका छन् ।

८. आधारभूत तहको शिक्षालाई कसरी निःशुल्क र अनिवार्य बनाउन सकिएला ? शिक्षकहरूले हाम्रो प्राथमिकता शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार गरी गुणस्तरीय बनाउनु हो । निःशुल्क बनाउन आवश्यक छैन । अभिभावकको चाहना पनि निःशुल्क होइन कि गुणस्तरीय शिक्षा हो । सरकारको यो शिक्षा प्रणाली र लगानीले निःशुल्क शिक्षा हुनै नसक्ने ४० प्रतिशत शिक्षकहरूले राय व्यक्त गरेको पाइयो । धेरै जसो शिक्षकहरूले आधारभूत तहको शिक्षालाई निःशुल्क र अनिवार्य बनाउन देहायका सुझावहरू प्राप्त भए:

- विद्यालयलाई आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार र स्रोत साधन बढाउनुपर्ने
- अभिभावकमा चेतना अभिवृद्धि गर्ने
- अभिभावकलाई उप्रेरित गर्ने
- गरिब परिवारका बालबालिकालाई छात्रवृत्तिको साथै परिवारको न्यूनतम रोजीरोटीको व्यवस्था गर्नुपर्ने
- दरबन्दी सृजना गरी शिक्षक थप गर्नुपर्ने
- शिक्षामा बजेट बढाउनु पर्ने र शिक्षक व्यवस्थापन पूर्णरूपमा नगरपालिकाले लिने

९. माध्यमिक तहको शिक्षालाई सबलीकरण गर्ने सम्बन्धमा शिक्षकहरूको सुझाव मागिएको थियो । अधिकांश शिक्षकले हाम्रो होइन राम्रो शिक्षकलाई अवसर दिनुपर्ने राय व्यक्त गरेका छन् । शिक्षकलाई वार्षिक रूपमा पुनर्ताजगी तालिम दिनुपर्ने, शिक्षक दरबन्दी पूरा गर्नुपर्ने, शिक्षकलाई विशेष सुविधा दिने आदि सुझावहरू आएका छन् । यसैगरी शिक्षक अभिभावक अन्तरक्रिया गर्नुपर्ने, राम्रा विद्यालयका राम्रा अभ्यासको अरू विद्यालयले अनुसरण गर्नुपर्ने, भौतिक पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने, नयाँ प्रविधिमा शिक्षकलाई अध्यावधिक गराउनुपर्ने, निरन्तर अभ्यासमा जोड दिने जस्ता महत्त्वपूर्ण सुझावहरू प्राप्त भएका छन् । माध्यमिक तहको सिकाइमा सिपमूलक तालिम, व्यवसायिक शिक्षा, आयआर्जन र जीवनोपयोगी शिक्षा पनि जोडियो

भने माध्यमिक तहको शिक्षा सबलीकरण हुनेमा केही शिक्षकहरूले जोड दिएको देखिन्छ । ६० प्रतिशतभन्दा बढी शिक्षकहरूले भौतिक पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने र नयाँ प्रविधिमा शिक्षकलाई अध्यावधिक गराउनुपर्नेमा जोड दिएका छन् ।

१०. बुढानीलकण्ठको नगर शिक्षा नीतिमा तपाईंको के सुझाव रहेको छ ? नेपाल सरकारले बनाएको नीति नियममा आधारित भएर नीति बनाउनुपर्ने, विद्यार्थी, अभिभावक, विव्यस, जनप्रतिनिधि आदि सबैको छलफलबाट नीति तयार गर्ने भनी ५० प्रतिशतभन्दा बढी शिक्षकहरूले जोड दिए । शिक्षा नीतिमा रोजगारी र व्यवसायिकतामा जोड दिने, सबै बालबालिका सामुदायिक विद्यालयमा नै पढ्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने, कमजोर विद्यालयलाई पहिलो प्राथमिकता दिने, गुणस्तरीय शिक्षा केन्द्रित शिक्षा नीति ल्याउनुपर्ने, सबै विद्यालयमा नमूना विद्यालयको अवधारणा ल्याउने, नियमित अनुगमन मूल्याङ्कन, पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गर्ने नीति आओस् भन्ने शिक्षकहरूको चाहना रहेको पाइयो । शिक्षा नीति बनाउँदा प्रत्येक विद्यालयको सुझाव लिने, ज्ञान सिप र प्रविधिमा आधारित शिक्षा हुनुपर्ने, शिक्षालाई आधुनिकीकरण गर्ने, आयमूलक शिक्षामा जोड दिने, शिक्षकलाई उत्प्रेरणा दिने आदिलाई नीतिले समेट्नुपर्नेमा पनि अधिकांश शिक्षकहरूको सुझाव रहेको देखिन्छ ।

११. थप सुझाव भए उल्लेख गर्नुहोस् भनी अन्त्यमा सोधिएको प्रश्नावलीमा अधिकांशले शिक्षकले शिक्षकलाई हेर्ने दृष्टिकोण नै सकारात्मक हुन नसकेको गुनासो गरे । विद्यालयको अनुगमन सुपरीवेक्षण गरी शिक्षकलाई सल्लाह र पृष्ठपोषण दिने नगरिएको प्रति पनि धेरैले ध्यानाकर्षण गराए । शिक्षण सुधारका लागि नियमित रूपमा आवश्यक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने । शिक्षकका समस्या र गुनासालाई तत्काल सुन्ने र समाधान गर्ने संयन्त्र हुनुपर्नेमा शिक्षकहरूले जोड दिए । शिक्षकहरूका अन्य सुझावहरूमा : विद्यालय र सम्बन्धित निकायको काम निष्पक्ष हुनुपर्ने, शिक्षकको सरुवा र बढुवा पारदर्शी हुनुपर्ने, विद्यालयहरूमा एकरूपता हुनुपर्ने, समयमा तलब निकासो हुनुपर्ने आदि थिए । लामो समयदेखि सेवारत शिक्षकहरू बढुवाबाट बञ्चित भएको विषयलाई सम्बन्धित निकायले गम्भिरतापूर्वक लिई समाधान गर्नुपर्नेमा अधिकांश शिक्षकहरूको सुझाव थियो । यस्तो भेला राखेकोमा सबैजसो शिक्षकहरूले नगरपालिकालाई धन्यवाद दिई यस्तो कार्यक्रमको निरन्तरताको अपेक्षा गरेका छन् ।

गुणस्तरीय शिक्षाको केन्द्रबिन्दु शिक्षक हुन् । शिक्षकलाई उत्साहित, सन्तुष्ट र खुसी राख्न सकियो भने शिक्षाको गुणस्तर उठाई बुढानीलकण्ठलाई साँच्चैकै शैक्षिक गन्तव्य बनाउन सकिन्छ । शिक्षक भेला राखी शिक्षकहरूको सुझाव मार्फत नगरपालिकाको कामलाई सबै शिक्षकहरूले प्रसंशा गरेका छन् । यस्ता विषयमा प्रश्नावली मात्र नभई दोहोरो संवाद हुने गरी छलफल र अन्तरक्रिया राख्दा अझ उपयुक्त हुन्छ । शिक्षक भेलामा उठेका विषयहरू र प्रश्नावलीमार्फत प्रकट भएका धेरै सुझावहरू मनन गर्नुपर्ने खालका छन् । नगरपालिकाले शिक्षकका सुझावहरूलाई मध्यनजर राखेर आगामी शिक्षाका योजना र कार्यक्रमहरू राख्न आवश्यक देखिन्छ ।

पाठ्यक्रममा आधारित पठनपाठन निर्देशिका, २०८१

पाठ्यक्रम नै शिक्षण सिकाइको मूल आधार भएकाले पाठ्यक्रममा आधारित पठनपाठनलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरी पाठ्यक्रमले राखेका अपेक्षाहरू पूरा गर्दै विद्यार्थीको सर्वाङ्गीण विकास गर्ने हेतुले यस नगरपालिकाको नगरकार्यपालिको मिति २०८१/१/१२ को ४४औं बैठकको निर्णयले यो निर्देशिका निर्माण गरी जारी गरिएको छ ।

परिच्छेद - १

सङ्क्षिप्त नाम र प्रारम्भ

- १.१ यो निर्देशिकाको नाम विद्यालयमा आधारित पठनपाठन निर्देशिका, २०८१ रहेको छ ।
- १.२ यो निर्देशिका कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएपछि तुरुन्त लागू हुने छ ।
- १.३ विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा
 - १.३.१ “**ऐन**” भन्नाले शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधन सहित) सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.२ “**नियमावली**” भन्नाले शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधन सहित) सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.३ “**मन्त्रालय**” भन्नाले शिक्षा मन्त्रालय सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.४ “**मानव स्रोत विकास केन्द्र**” भन्नाले शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.५ “**केन्द्र**” भन्नाले पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.६ “**शैजविके**” भन्नाले शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.७ “**निर्देशनालय**” भन्नाले शिक्षा विकास निर्देशनालय बागमती प्रदेश सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.८ “**समन्वय इकाइ**” भन्नाले शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.९ “**निरीक्षक**” भन्नाले विद्यालयको निरीक्षण गर्न तोकिएको कर्मचारी सम्भन्धनुपर्छ । यसले शिक्षा अधिकृत छैटौं, सातौं र आठौं समेतलाई बुझाउने छ ।
 - १.३.१० “**स्रोत व्यक्ति**” भन्नाले विद्यालयको विभिन्न तहको शिक्षक पदमा पदाधिकार रहने गरी वा लियनपद नरही स्रोतकेन्द्रको स्रोत व्यक्ति पदमा करारमा नियुक्ति भएका समेतलाई सम्भन्धनुपर्छ ।
 - १.३.११ “**पनिका**” भन्नाले परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय बुझ्नुपर्छ ।
 - १.३.१२ “**संस्थागत विद्यालय**” भन्नाले नेपाल सरकारबाट नियमित रूपमा अनुदान नपाउने गरी कम्पनी/गुठी ऐन अन्तर्गत दर्ता भई अनुमति वा स्वीकृत प्राप्त विद्यालय सम्भन्धनुपर्छ ।

- १.३.१३ “नगर शिक्षा समिति” भन्नाले शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ११ ट अनुसार गठित समिति सम्झनुपर्छ ।
- १.३.१४ “विद्यालय व्यवस्थापन समिति” भन्नाले शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२ को “४” बमोजिम गठित समितिलाई सम्झनुपर्छ ।
- १.३.१५ विदेशी नाम भन्नाले नेपालीमा रूपान्तरण हुन नसक्ने विदेशी स्थान, संस्था, व्यक्ति, क्लब र अन्य विदेशीपन भएका नाम बुझिने छ ।
- १.३.१६ छात्रवृत्ति भन्नाले विद्यार्थीहरूको मासिक पढाइ शुल्कका साथै नेपाल सरकार र विद्यालयले उपलब्ध गराएको अन्य सहूलियत र सुविधा समेतलाई बुझाउने छ ।
- १.३.१७ “पाठ्यक्रम” भन्नाले पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट स्वीकृत पाठ्यक्रममलाई सम्झनुपर्छ । यसले बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले तयार गरेको स्थानीय विषयको हाम्रो बुढानीलकण्ठ भन्ने स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समेत बुझाउने छ ।
- १.३.१८ “कार्यविधि” भन्नाले नगर कार्यपालिकाले जारी गरेको विद्यालय सञ्चालन कार्यविधि २०७५ सम्झनुपर्छ ।

परिच्छेद - २

२.१ पाठ्यक्रम/पाठ्यपुस्तक

- २.१.१. विद्यालयले नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको पाठ्यक्रम अनिवार्य रूपले लागु गर्नुपर्ने छ ।
- २.१.२. नेपाल सरकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले स्वीकृत गरेको पाठ्यपुस्तक तथा सो केन्द्रबाट सूचीकृत भएका सन्दर्भ सामग्री मात्र विद्यालयमा लागु हुने छ ।
- २.१.३. पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको विषयका आधारभूत र सन्दर्भ समेत गरी
- २.१.४. सन्दर्भसामग्री, पाठ्यपुस्तक कम्तिमा २ वर्ष लगातार लागु गर्नुपर्ने छ ।
- २.१.५. कुनै तह वा विषयमा पाठ्यपुस्तकको विषयवस्तु परिवर्तन गर्न परेमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको पूर्व स्वीकृति नलिई परिवर्तन गर्न पाइने छैन र कुनै एक पाठ परिवर्तन गरी वा स्वीकृति नभएको पाठ्यपुस्तक विद्यालयमा लागु भएको पाइएमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखाबाट तोकिए बमोजिमको कारवाही हुने छ ।

२.२. पुस्तकालय

- २.२.१. प्रत्येक विद्यालयमा पुस्तकालयको लागि छुट्टै कक्षको व्यवस्था मिलाइएको हुनुपर्ने छ ।
- २.२.२. पुस्तकालयमा मनोरञ्जन सामग्री, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भपुस्तक ऐतिहासिक, धार्मिक सांस्कृतिक, वैज्ञानिक, भौगोलिक ज्ञान दिने पुस्तकहरू सङ्ग्रहित भएको हुनुपर्ने छ ।

- २.२.३. आधारभूत तहमा र माध्यमिक तहमा पुस्तकालयको लागि कम्तिमा क्रमशः २००० र ३००० पुस्तक अनिवार्य हुनुपर्ने छ ।
- २.२.४. अश्लील प्रकृतिका र विचारलाई दुष्प्रभावित पार्ने किसिमका पुस्तकहरू पुस्तकालयमा सङ्कलित गरिने छैन ।
- २.२.५. बढीमा ५०० विद्यार्थी बराबर १ लाइब्रेरियनको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने छ ।
- २.२.६. पुस्तकालयमा राष्ट्रियस्तरका दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक, समेतका पत्र पत्रिकाहरू छुट्टाछुट्टै फाइलमा सङ्कलित गरी विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने छ ।
- २.२.७. पुस्तकालयमा सङ्ग्रहित पुस्तक निःशुल्क पालै पालो विद्यार्थीहरूले पढ्ने व्यवस्था मिलाइएको हुनुपर्ने छ ।

२.३. वाचनालय

- २.३.१. पुस्तकालयसँगै विद्यालयले वाचनालयको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने छ ।
- २.३.२. वाचनालयमा कम्तिमा ५० जना विद्यार्थी एकै साथ बसेर पढ्न सक्ने कोठा हुनुपर्ने छ ।
- २.३.३. वाचनालयमा उपयुक्त आकारका टेबल, कुर्सी वा साना टेबल वा जुट, कार्पेट माथि चकटी पर्याप्त राखिएको हुनुपर्ने छ ।
- २.३.४. वाचनालयमा पुस्तकालयका पुस्तक तथा पत्रपत्रिका अध्ययन गर्न सजिलो हुने गरी अन्य व्यवस्था समेत मिलाउनुपर्ने छ ।

२.४. विद्यालय सहवरण गर्नुपर्ने

- २.४.१. विगत ५ वर्षमा प्रवेशिका परीक्षामा ८० प्रतिशत भन्दा विद्यार्थी उत्तीर्ण गराउने वा ५०० भन्दा बढी विद्यार्थी भएका संस्थागत विद्यालयहरूले कम्तिमा पनि दुईओटा समान तहको सामुदायिक विद्यालयहरूबिच सहवरण गरी शैक्षिक एवम् व्यवस्थापकीय सुधार गर्नुपर्ने
- २.४.२. सहवरण गर्ने संस्थागत विद्यालय र सहयोग लिने समान तहको सामुदायिक विद्यालय बिच शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र प्रतिनिधिको रोहवरमा समझदारी पत्रमा सम्झौता हुनुपर्ने तर फरक फरक नगर र क्षेत्रको बिचमा सहवरण गर्ने भएमा क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मार्फत सहवरण सम्झौता गरिनु पर्ने,
- २.४.३. यसरी सहवरण गरिएको विद्यालयको नाम र सुधार गरिएको पक्षको सम्बन्धमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद महाशाखासमक्ष नियमित प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने
- २.४.४. सहवरण गरिएका विद्यालयहरूको प्रगति प्रतिवेदन सम्बन्धित शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले शिक्षा विभाग समक्ष पठाउनुपर्ने
- २.४.५. सहवरण सम्बन्धी विस्तृत कार्यविधि शिक्षा विभागबाट तयार गरी लागु गराइने छ ।

परिच्छेद - २

अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि सम्बन्धी व्यवस्था

पूर्वप्राथमिक तहदेखि किशोरावस्थाका बालबालिकाहरूबाट देहायका सिकाइ उपलब्धिहरूको अपेक्षा गरिएको छ :

(क) पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले अपेक्षा गरेको सिप
<ul style="list-style-type: none">● पठन तथा लेखन सिप कायम गर्ने● आत्म नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने● सचेत एवम् लचक बन्ने● आम्दानी तथा खर्चको हर हिसाब राख्ने● सररसफाइका सिप● एक अर्काका भाषा, लिपि तथा संस्कृति सिक्ने● समय तथा स्रोत व्यवस्थापन गर्ने● आधुनिक प्रविधिमैत्री बन्ने● योग लगायतका शारीरिक तथा मानसिक अभ्यास गर्ने● घरायसी काम गर्ने● वातावरण संरक्षण तथा विकास गर्ने● समालोचक बन्दै अन्तरपुस्तेनी संवाद तथा सहकार्य गर्ने● सर्जक बन्ने● कम्तिमा एउटा गरिखाने सिप जान्ने

(ख) यस कार्यविधिले विद्यार्थीहरूमा अपेक्षा गरेका सिपहरू :

ससाना बालबालिकालाई चाहिने सिप	पूर्वकिशोरावस्थाका बालबालिकालाई चाहिने सिप	किशोरावस्थाका बालबालिकालाई चाहिने सिप
<ul style="list-style-type: none"> • सुरक्षित रहने • समय व्यवस्थापन गर्ने • सहानुभूति तथा आत्मानुभूति गर्ने • लचक बन्ने • चुनौती स्विकार्ने • आत्मनिर्भर बन्ने • संवाद गर्ने • कृतज्ञता व्यक्त गर्ने • असफलताबाट सिक्ने • घरको काममा सघाउने • जिम्मेवार बन्ने • तनाव व्यवस्थापन गर्ने • आर्थिक व्यवस्थापन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • पालो कुर्ने • अरुका कुरा सुन्ने • आफ्ना कुरा अरुलाई स्पष्ट रूपमा भन्ने • सहानुभूति तथा आत्मानुभूति गर्ने • समस्या समाधान गर्ने • डर तथा तनावविहीन बन्ने • एकअर्काका भाषा तथा संस्कृतिहरू सिक्ने • शारीरिक रूपमा स्वस्थ रहने • सर्जक बन्ने • नकारात्मक संवेगहरूको व्यवस्थापन गर्ने • साहसी बन्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • समय व्यवस्थापन गर्ने • बचत गर्ने • सहजै नाइ भन्न पनि सक्ने • नक्सा पढ्ने र बनाउने • एटियम लगायत बैङ्क खाता सञ्चालन गर्न सक्ने • भेटघाटको रीत जान्ने • प्राथमिक उपचार गर्न जान्ने • समाजसेवा गर्ने • रिस तथा तनाव व्यवस्थापन गर्ने • दबाब भेल्ने • खानाको सदुपयोग गर्ने • आफ्नो काम आफैं गर्ने • व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सफाइ गर्ने • रक्सी, चुरोट, गाँजा, चरेस, वे श्यावृत्ति आदिबाट बच्ने • प्रयोगपछिका सामानहरूको यथोचित व्यवस्थापन गर्ने • मताधिकारको उचित प्रयोग गर्ने • एक्लिएको समयलाई व्यवस्थापन गर्ने • अनुसन्धनात्मक सोच राख्ने

रमाइलो शुक्रवारबाट पालिकाको अपेक्षा

पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइ अन्तर्गत रमाइलो शुक्रवारबाट यस नगरपालिकाले देहायका अपेक्षा राखेको छ :

शिक्षाका सरोकारवालासँग यस नगरपालिकाले वेलाबखतमा गरे गराएको संवादबाट विद्यार्थीहरूमा केही सिपहरूको अपेक्षा गरिएको छ । पहिलो अपेक्षा हो, सबै विषय शिक्षकले विद्यार्थीमा पढ्ने तथा लेख्ने सिप सुनिश्चित गर्नुपर्छ । दोस्रो भनेको गरिखाने सिप हो । तेस्रो भनेको पढेको मान्छेलाई डोका र ढोकामा काम लाग्ने बनाउनु हो । चौथो भनेको संवाद, समालोचना, सिर्जनशीलता र सहकार्यमा अब्बल बनाउने सिप सुनिश्चित गर्नु हो । पाँचौँ भनेको अन्तर्निर्भर, समाजसेवी, आत्म नियन्त्रक तथा तनाव एवम् दबावको व्यवस्थापक बनाउनु हो । छैटौँ भनेको कर्तव्य र अधिकारलाई सन्तुलनमा राख्ने अनुशासित विगतबाट सिक्ने, वर्तमानमा रम्ने तथा सुन्दर भविष्यका लागि क्रियाशील हुने व्यक्ति बनाउनु हो । माथि उल्लेखित कतिपय सिप चाहिँ विद्यालयले नै सिकाइरहेका छन् । कुनै नियमित पठनपाठनका रूपमा कुनै अतिरिक्त क्रियाकलापका रूपमा, कुनै अनौपचारिक सिकाइका रूपमा, कुनै लुप्त पाठ्यक्रम (hidden curriculum) का रूपमा । त्यसैले बुढानीलकण्ठ नगरपालिकाले तय गरेका माथि उल्लेखित सिपहरू सुनिश्चित गर्न गराउन देहायका उपायहरू गर्नुपर्छ :

सिप १. पढ्ने तथा लेख्ने सिप

कसरी पढ्ने, आफूलाई पढ्ने हो भने ध्यान गर्नुपर्छ । अरूलाई पढाउने हो भने संवाद गर्नुपर्छ । लेख, पाठ्यपुस्तक, तथा अन्य पुस्तकहरू पढ्ने हो भने छिटो पढ्ने कला जान्नुपर्छ । आधुनिक प्रविधिमा पढ्ने हो भने प्रविधिमा खेल्न जान्नुपर्छ । समाजसँग पढ्ने हो भने अनुसन्धान गर्ने सिप जान्नुपर्छ । शास्त्रहरूमा पढ्ने हो भने सत्संग गर्ने कला जान्नुपर्छ । जनताका अभ्यासहरूमा पढ्ने हो भने अवलोकन गर्न जान्नुपर्छ । विविध स्रोतबाट पढेको कुरा मिलाउने हो भने विश्लेषण, संश्लेषण, तथा नवीन प्रस्तुति गर्न जान्नुपर्छ । यी उल्लिखित आधारहरूमा देहायका अभ्यासमार्फत पढ्ने तथा लेख्ने सिपको विकास गरिने छ :

(क) आफैंमा सिक्ने अभ्यास :

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

“आँखा चिम्लेर आकाश हेर” यो ध्यानको अभ्यास गर्ने एउटा तरिका हो । “आखाँ चिम्लेर ज्योतिको कल्पना गर” अर्को तरिका हो । “आँखा चिम्ल ॐ सम्भ” तेस्रो तरिका हो । यसरी आँखा खोलेर पनि ध्यान गरिन्छ, ब्रह्मकुमारीले गरे जस्तो । आधा आँखा चिम्लेर वा खोलेर पनि ध्यान गरिन्छ । महादेवले गरे जस्तो । व्यक्तिगत रूपमा पनि यस्तो ध्यान गर्न सकिन्छ । सामूहिक रूपमा पनि सकिन्छ । विषयगत ध्यान पनि गर्न सकिन्छ । यसरी ध्यानस्थ विद्यार्थीले ध्यानपछि के ज्ञान आर्जन गर्‍यो भनी एक अर्काले तथा शिक्षकले व्यक्तिगत रूपमा सोध्नुपर्छ अनि आर्जित ज्ञानमा सत्यता खोज्न पुस्तक, बेवसाइट र विज्ञ रेफर

गरे हुन्छ । यसरी विद्यार्थीले ध्यानमा पढ्छ, बुझ्ने पढेजस्तो । चिनीयाँले विषयगत ध्यानको अभ्यासबाट ज्ञान आर्जन गरे जस्तो ।

यो अभ्यासले विद्यार्थीहरूमा एकाग्रता बढ्छ । उनीहरू विषय केन्द्रित हुन सिक्छन् । पुर्खाहरूले कसरी ध्यानबाट ज्ञान बनाएछन् भन्ने कुरा बुझ्छन् । ध्यानमा आर्जित ज्ञानको आधिकारिकतबारे खोजीगर्न थाल्छन् । अनुभवमा आर्जित ज्ञान, प्रयोगशालामा आर्जित ज्ञान तथा ध्यानमा आर्जित ज्ञानमा रहेको समानता एवम् फरक कुराहरूको विवेचना गर्न थाल्छन् ।

(ख) अरूलाई पढ्ने अभ्यास

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

अरूलाई पढ्नका लागि विद्यार्थीलाई एकअर्कासँग जोडा बाँधिदिए पुग्छ । के को विषयमा पढ्ने आफैँ तय गर भनिदिए पुग्छ । एक अर्कासँग पढे वा सिकेको कुरा कक्षा वा समूहमा आदान प्रदान गर्ने प्रबन्ध मिलाइदिए पुग्छ । यस्ता ज्ञानको विधिगत तथा विधागत आधिकारिकता जान्न कसैको जीवनी वा घटना पढ्न लगाउनुपर्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले शिक्षकसँग मात्रै पढ्नुपर्छ भन्ने सोच बदल्छन् । हामी आफू नै एक अर्काका ज्ञानका स्रोत रहेछौँ भन्ने कुरा बुझ्न थाल्छन् । किन गुरुकुल, गुम्बा तथा आश्रममा यो अभ्यास हुने रहेछ भन्ने कुरा महसुस गर्छन् । यसरी पनि किताब लेख्न सकिन्छ भन्ने कुरा जान्दछन् । आफूले पढेका किताबहरूको विवेचना पनि गर्न जान्दछन् ।

(ग) लिखित सामग्री पढ्ने अभ्यास

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

लेख, पाठ्यपुस्तक, चित्रात्मक पुस्तक, तथा अन्य पुस्तकहरू पढ्ने सामग्री हुन । ती सामग्रीहरूमा पढ्नका लागि बोध अनुच्छेद खोज भनिदिए हुन्छ । सोही अनुच्छेदमा आधारित प्रश्नहरू बनाउन लगाए हुन्छ । समूहगत तथा व्यक्तिगत रूपमा यो काम गर्नु गराउनुपर्छ । ती अनुच्छेदहरूले भनेका पुस्तक खोज र पढ भनिदिए हुन्छ । पढेको कुरा साथीलाई भन्नैपर्ने प्रबन्ध गरिदिए हुन्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले आफैँ प्रश्न बनाउन सिक्छन् । अनुच्छेदमा उत्तर खोज्न जान्दछन् । छिटो पढ्ने तरिका सिक्छन् । अनुक्रमणिक (index) बाट पढ्ने कला सिक्छन् । अनुच्छेदमा भएका मूल कुरा पहिचान गर्न सिक्छन् । आफूले कसरी लेख तथा पुस्तकहरू लेख्नुपर्ने रहेछ भन्ने अवधारणा बनाउँछन् ।

(घ) नवीन प्रविधिमा पढ्ने अभ्यास

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

हँसिया समाएका विद्यार्थीले त्यसलाई पढ्न सिकेनौँ । शिक्षकले पनि सिकाएनौँ । अहिले कम्प्युटर एनिमेसनले हँसियालाई पनि अनेकौँ तरिकाले प्रस्तुत गर्न सक्ने बनाएको छ । यसैले आधुनिक प्रविधिमा पढ्नका लागि प्रतियोगिता गराइदिए हुन्छ । को धेरै जानकारी ल्याउँछ ? को छिटो पढ्छ ? कसले हाम्रा परम्परागत प्रविधिलाई एनिमेसन गरी पढ्ने सामग्री बनाउन सक्छ ? को आधुनिक प्रविधि प्रयोग गरेर धेरै कुरा खोज्न

सकछ ? यति भन्नासाथ प्रविधिमा पढ्ने अभ्यासमा तेजी आउँछ । विद्यालयीय पुस्तकसँग सम्बन्धित भए पनि नभए पनि प्रविधिमा पढेका कुराहरू सुनाउनै पर्छ । प्रविधिमा पढेका कुरा अश्लील छन् कि भन्ने लागेमा त्यसलाई सकारात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गर्ने उपाय सिकाउनुपर्छ अर्थात् यौनजन्य कुरा भए भन्ने लागेमा जनावरको यौनक्रिया, नग्न चित्रकला, मूर्तिकला, काष्ठकला, प्रस्तरकला, वात्स्यायन, कार्लजुड, तथा फ्राइड, यौनरोग विशेषज्ञ, प्रजनन शिक्षा आदिका सिकाइ तथा ज्ञानमा जोडनुपर्छ । यौन अभ्यासका लागि भने निश्चित उमेर एवम् सुरक्षित तथा मर्यादित यौन सम्पर्कको कुरा सिकाइदिए हुन्छ । यसका लागि अभिभावकको स्वीकृतिमा क्यानाडाका स्कुलहरूले गरेको जस्तो ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीहरूले आधुनिक प्रविधि पनि पढ्ने सामग्री रहेछ भन्ने कुराको महसुस गर्छन् । सामग्री पढ्ने वेलामा एनिमेसन गर्ने कुरा पनि जान्दछन् । यो सिकाइले हाम्रा रैथाने सामग्रीलाई एनिमेसन गरी पढ्ने वस्तुको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने हुन्छ । यसो गर्नाले विद्यार्थीहरूले आधुनिक प्रविधिबाटै रैथाने सामग्रीहरूको जानकारी पाउँछन् । तिनको धर्सीय (liner) तथा चक्रीय (circular) परिवर्तनको अनुभूति गर्न सक्छन् अर्थात् कुनै वेलाको दाउरा चुलो अहिले माइक्रोवेभ बनेछ । फेरि दाउरा चुलोको प्रयोगले पनि मान्यता पाउँदै छ । यसो किन हुन्छ भन्ने कुरा पनि उसले प्रविधिबाटै सिक्छ । यस बाहेक ती आधुनिक प्रविधिमा प्रयोग गर्न सकिने सामग्री पनि हामी आफैले बनाउन सकिने रहेछ भन्ने जानकारी पाउँछन् अनि आफूले बनाएका सामग्रीहरू लोडगर्ने, आदान प्रदान गर्ने तथा अनलोड गर्ने तरिकामा अभ्यस्त हुन्छन् ।

(ड) समाजसँग पढ्ने अभ्यास

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

समाजसँग पढ्नका लागि एउटा प्रश्न (grand tour question) बनाउन सिकाउनुपर्छ । सो प्रश्नको उत्तर खोज अनि यसै क्रममा थप जानकारी लिने प्रश्न (probing question) बनाउ भन्नुपर्छ । यसका लागि के किन, कसरी, केलाई, कहाँ, कहिले जस्ता कुरा जोडी प्रश्न बनाउनुपर्छ । यसरी विद्यार्थीले समाजबाट आर्जन गरेको ज्ञान पाठ्यपुस्तक तथा रेफरल पुस्तकको ज्ञानमा कहाँ जोडिन्छ ? कहाँ छोडिन्छ भनी संवाद गराए हुन्छ । समाजसँग अध्ययन गर्ने क्रममा विद्यार्थीले समाजका क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने सिप पनि सिक्नेका हुन्छन् । बुद्ध तथा चाणक्यले विद्यार्थीलाई अनिवार्य रूपमा भिक्षा माग्न पठाउनुको उद्देश्य के रहेछ भन्ने कुराको अनुभूति गर्छन् । यसो गर्नाले विद्यार्थीले समाजशास्त्रीय तथा मानवशास्त्रीय ज्ञान आर्जन गर्छन् ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले समाज पढ्न थाल्छ । पढाइलाई व्यवहारमा जोड्न सिक्छ । व्यवहारलाई पढाइमा मिलाउने कला खोज्छ । क्रमशः स्कुल र समाजलाई एकअर्काको पूरक बनाउने उपाय पहिल्याउँछ । फलतः आफूले पढेका पुस्तक र सुनेका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकलाई समालोचकीय ढङ्गबाट बुझ्न थाल्छ ।

(च) शास्त्रहरू पढ्ने अभ्यास

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

शास्त्र तथा शास्त्रकारहरू अनेकन् छन् । ती सबै शास्त्रहरू एकसाथ पढ्न पनि कठिन छ । सङ्ख्या तथा उपलब्धताको आधारमा शास्त्रहरू पढ्न कठिन भएको अवस्थामा सत्सङ्ग गर्ने समूह बनाइदिनुपर्छ । त्यो समूहले सत्सङ्ग गर्छ । सोही समूहलाई सम्बन्धित क्षेत्रका ज्ञानीहरूसँग कुन पुस्तकमा थप ज्ञान पाइन्छ

भनी सोध्न लगाउनुपर्छ । सुभाइएको पुस्तक पढेर वा व्यक्तिसँग संवाद गरेर आर्जन गरिएको ज्ञान अरूसँग बाँड्ने तथा आफ्नो दृष्टिकोण दिने प्रबन्ध गर्नुपर्छ । यस बाहेक अन्तरधर्म संवाद गर्ने र त्यसमा मिल्दा तथा फरक ज्ञान वा ज्ञान खोज्ने तरिकाका बारेमा पनि विद्यार्थी समूहसँग छलफल गर्नुपर्छ । ती ज्ञानको आधिकारिकताका लागि विज्ञानले प्रमाणित गरेका, गर्ने क्रममा रहेका, भुटा सावित गरेका तथा प्रमाणित गर्न बाँकी रहेका कुराहरूको सूची बनाई थप खोजका लागि प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । जस्तो तुलसी, पिपल, समीका बोट बिरूवा मासे पाप लाग्छ । यो शास्त्रीय पढाइबाट आर्जित ज्ञान हो । यो ज्ञानमा विज्ञान के छ भनी खोज्न लगाउनुपर्छ । इन्टरनेटमा यो कुरा प्राप्त गर्न सकिन्छ । विज्ञान शिक्षकले यो कुराको उत्तर दिन सक्छन् भनी बताउनुपर्छ । त्यसमा प्रविधि के छ ? नभए कुन ज्ञानमा कुन सिप छ वा हुनसक्छ ? कुन सिपमा कुन प्रविधि छ वा प्रयोग हुन्छ भनी प्रश्न गर्नुपर्छ । आवश्यक परेमा शास्त्रीय ज्ञानमा कुन विज्ञान छ ? कुन प्रविधि छ भनी शिक्षकले बताइ दिनुपर्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले शास्त्रहरूलाई सन्दर्भमा बुझ्न थाल्छन् । तिनमा भएको वैज्ञानिकता पहिल्याउँछन् । प्रविधि चिन्छन्, नभए खोज्छन् । त्यस्तै मिथकमा भएका कुरालाई समालोचनात्मक तरिकाबाट बुझ्न सिक्छन् । समयक्रममा बदलिएको विज्ञान तथा प्रविधिलाई पनि महसुस गर्न सिक्छन् । शास्त्रहरूमा भएका सकारात्मक तथा नकारात्मक कुरालाई पर्गेल्न सिक्छन् । शारीरिक धर्म भनेको खाना खाएर दिसा नभए के हुने ? पानी खाएर पिसाब नभए के हुने ? उमेर पुगेर पनि रजस्वला भएन भने केटीहरूको अवस्था के हुने ? जस्ता कुराको उदाहरणबाट शारीरिक धर्म साभ्ना हुने रहेछ भन्ने बुझ्छन् । मनमा तनाव वा असन्तोष भएमा मन अधर्ममा लाग्छ भन्ने कुरा जान्दछन् । अनि मन स्वच्छ राख्न चाहिने योग तथा ध्यानलाई मानसिक धर्मको अङ्ग मान्छन् । आत्मिक धर्म भनेको ब्रह्माण्डीय ऊर्जासँगको साक्षात्कार हो भन्ने कुरा बुझ्छन् अर्थात् हाम्रो शरीरमा भएको ऊर्जालाई निरन्तर शक्ति प्रदान गर्ने धर्म नै आत्मिक धर्म रहेछ भन्ने जान्दछन् । यसरी धर्मशास्त्रहरूले प्रस्तुत गरेका कुरालाई सहज रूपमा बुझ्न सक्छन् अनि तिनको विश्लेषण गरी शास्त्रहरूले हामीलाई ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि, कला, साहित्य, समाजसेवा, खेती आदिका बारेमा सिकाउँदा रहेछन् भन्ने कुराको अनुभूति गर्छन् ।

(छ) जनताका संस्कारमा पढ्ने अभ्यास

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

जनताहरू परेका विज्ञ हुन् । उनीहरूलाई धानको ठुटामा बिना मल बकुला, सिमी जस्ता तरकारी फलाउने ज्ञान छ । अभ्यास छ । पढेका विज्ञलाई यो कुरा अनौठो हुनसक्छ । यसैले विद्यार्थीलाई जनतासँग सिक्न प्रेरित गर्नुपर्छ । पढी विज्ञहरूसँग अर्कै खाले ज्ञान हुनसक्छ । उनीहरूसँग पनि विद्यार्थीले संवाद गर्नुपर्छ । यसका लागि पालिकाले विधागत रूपमा पढी विज्ञ तथा परिविज्ञको सूची तयार पार्नुपर्छ । उनीहरूसँग इन्टर्न्सको सुविधा मिलाइदिनुपर्छ । यसरी सिकेका ज्ञान तथा सिपहरू विद्यार्थीले कक्षा कोठामा सुनाउने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीहरूले ३६० डिग्रीमा पढ्ने कलाको विकास गर्छन् अर्थात् जहाँ पनि पढ्न जान्दछन् । जोसँग पनि पढ्नुपर्छ भन्ने जानकारी पाउँछन् । जहिले पनि पढ्ने कुरा हुने रहेछन् भन्ने अनुभूति गर्छन् । जे विषय पढे पनि हुन्छ भन्ने कुरा आत्मसात गर्छन् । सबै विज्ञ रहेछन् भन्ने कुराको ज्ञान पाउँछन् ।

(ज) अन्तरस्रोत जानकारी मिलाउने अभ्यास

यस अभ्यासका लागि निम्न विधि प्रयोग गरिने छ :

विविध स्रोतबाट सिकेका ज्ञान तथा सिपहरूमा एकरूपता नहुन सक्छ। यसो हुँदा विद्यार्थीहरू अलमलमा पर्न सक्छन्। कसले भनेको ठिक हो ? कसले लेखेको ठिक हो ? कसले देखेको वा सुनेको ठिक हो ? कसले भोगेको ठिक हो ? यो स्थितिमा विद्यार्थीलाई आफू अलमलिएको बुँदा टिप्न लगाउनुपर्छ। ती बुँदाको आधारमा भन्ने, सुन्ने, पढ्नेहरूको आआफ्नो दृष्टिकोण हुन्छ भनी विद्यार्थीहरूलाई जानकारी दिनुपर्छ। यसबाट तपाईं पनि आफ्नो दृष्टिकोण सुनाउनुहोस्। अरूको दृष्टिकोणबारे आफ्ना प्रतिक्रिया दिनुहोस् भनी भन्नुपर्छ। हर विषयमा यो काम गर्नु गराउनुपर्छ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले ज्ञानका अनेकन स्रोत छन् र हुन्छन् भन्ने बुझ्छन्। ती स्रोतहरूमा एकरूपता नभए बहुदृष्टिकोणको पहिचान गर्छन्। एकरूपता भए चिन्तनहरू एक आपसमा मिल्दा रहेछन् भन्ने जानकारी पाउँछन्। यी समान तथा भिन्न विचार एवम् दृष्टिकोणका आधारमा आआफ्ना दृष्टिकोणहरू बनाउँछन्। यसो गर्नाले विद्यार्थीहरू विचारहरूको विश्लेषण गर्ने, संश्लेषण गर्ने तथा आफ्ना सोच बनाउने काममा अब्बल हुँदै जान्छन्।

सिप २. गरिखाने सिप

पढ पढ पढ। पढिसकेपछि काम खोज। काम नपाए सरकार विरोधी नारा लगाऊ। यो अहिलेको संस्कार हो। यो संस्कारलाई विद्यालयीय शिक्षामार्फत बदल्नका लागि पढ्दै कमाउँदै तथा कमाउँदै पढ्दै गर्ने अभ्यासहरू प्रचलित छन्। व्यावसायिक तथा प्राविधिक विद्यालय एवम् प्राविधिक धारका विद्यालयहरूले यो काम गरिरहेका छन् तर घट्दो विद्यार्थी सङ्ख्याले ती विद्यालयहरू पनि बोझिला हुन गएका छन्। यो स्थितिमा चारओटा काम गरी सबै विद्यार्थीलाई गरिखाने सिप सुनिश्चित गर्नुपर्ने देखिन्छ। पहिलो, हर काममा पढ्ने कला सुनिश्चित गर्ने। दोस्रो, हर पढाइमा पैसा कमाउने कुरा जोड्ने। तेस्रो, पढ्दै कमाउँदै गर्ने। चौथो, कमाउँदै पढ्दै गर्ने।

(क) हर काममा पढ्ने अभ्यास

हर काममा पढाइ हुन्छ तर त्यसलाई हामी पढाइ भन्दैनौं। यो सोचलाई बदल्नुपर्छ। यसका लागि शिक्षकको खुला सोच जरूरी छ किनभने विद्यार्थीले गरेका कुन काममा के विषयको सिकाइ हुन्छ भनी जान्न सकिन्छ। त्यसैले शिक्षकले विद्यार्थीका दिनभरका कामहरूको सूची बनाउन लगाउनुपर्छ। ती काममा विधागत ज्ञान खोज भनी अभ्यास गराउनुपर्छ। यसका लागि विद्यार्थीलाई तलको फारम भराउनुपर्छ।

मिति	गरेको काम	कामबाट भएको सिकाइ					
		विज्ञान सम्बन्धी	गणित सम्बन्धी	सामाजिक सम्बन्धी	भाषा सम्बन्धी	भविष्यमा कुन पेसा अपनाउने भन्ने सम्बन्धी	अन्य

द्रष्टव्य: एकीकृत पाठ्यक्रम लागु भएको कक्षामा शिक्षकले विधागत सोच के बन्थो भनी खोज्नु खोजाउनुपर्छ। लेखन नसक्ने विद्यार्थीलाई तपाईंहरू आफ्ना काम भन्नुहोस् म के विषय वा विधा जान्नु भएछ भनी बताउँछु भन्नुपर्छ। फारम भराउन अष्टेरो भएको अवस्थामा कक्षामा नै समूह बनाई

शिक्षकले संवाद गराउनुपर्छ । समूह संवादबाट आएका कुरालाई कक्षाकोठामा सुन्ने सुनाउने व्यवस्था गर्नुपर्छ । आफूले गरेको काम सार्वजनिक गर्न विद्यार्थीले अप्ठेरो मानेको अवस्थामा भने माथिको फारम भराउने तरिका नै उपयोग गर्नुपर्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले काममा पनि पढिँदो रहेछ भन्ने कुरा जान्दछ । काम गर्नु परेकाले पढ्न सकिने वा पाइने भन्ने विद्यार्थीको भाष्य पनि बदलिन्छ । पढ्न पाउँदैनन् त्यसैले काममा जाने विद्यार्थीले केही पनि जान्दैनन् भन्ने शिक्षकको भाष्य पनि बदलिन्छ । श्रम गर्न लाज मान्ने, काम गर्दा इज्जत जान्छ भन्ने भाष्यमा फेरबदल आउँछ । जसले जे काम गरे पनि पढेकै हुँदो रहेछ भन्ने सोच बन्छ । सोही कामको आधारमा भविष्यमा मैले कुन पेसा अपनाउन सक्छु भनी विद्यार्थी स्वयम्ले चिन्तन बनाउन सक्छ । यसो गर्नाले विद्यार्थीमा दैनिकी लेख्ने अभ्यास बन्छ । सोच्ने र संवाद गर्ने कलामा निखार आउँछ । भविष्यमा के काम गर्ने त भन्ने बारेमा विद्यार्थीको सोच बन्दै जान्छ । शिक्षकलाई त्यो विद्यार्थीलाई कुन विधामा लैजानु पर्ला भन्ने चिन्तन बन्छ ।

(ख) हर पढाइमा पैसा कमाउने अभ्यास

पढ्दा विद्यार्थीले किताब छुन्छ । कापी छुन्छ । डेष्कटप, ल्यापट, स्मार्टबोर्ड, कालोपाटी, सेतोपाटी, कलम आदि छुन्छ । बेन्च वा भुईँमा (फर्निचर वा फ्लोरिडमा) बस्छ । शौचालय जाँदा अनेकन सामान देख्छ । खेल जाँदा खेलकुदका सामान देख्छ । परिवेशअनुसार विद्यार्थीले देख्ने वा तिनलाई देखाइने सामानमा पैसा छ । कमाउने कुरा छ । पैसा कमाउनका लागि बोल्ने किताब बनाउन सक्छ । हेर्ने किताब बनाउन सक्छ । सोच्ने किताब बनाउन सक्छ । चित्रावली बनाउन सक्छ । बहुभाषी किताब लेख्न सक्छ । मनपर्ने किताबको ले आउट डिजाइन कोर्न सक्छ । शृङ्गारका पाठ पढेर सौन्दर्य प्रशाधन बनाउन सक्छ । पूर्णबहादुर आले मगरको तरिका अपनाएर पैसा कमाउन सक्छन् । यस्ता अनेकौँ काम शिक्षक तथा विद्यार्थी मिलेर सोच्न सक्छन्, गर्न सक्छन् । यसरी विद्यार्थीलाई सोच र पैसा कमाउने योजना बनाउन भन्नुपर्छ । कलमको नयाँ डिजाइन बनाउन भने हुन्छ । फर्निचरको बदलिँदो आकार बनाउन भने हुन्छ । यसका लागि कल्पना गर्ने समय दिनुपर्छ । व्यक्तिगत सोच ल्याए पनि हुन्छ । सामूहिक सोच ल्याए पनि हुन्छ । सोही सोचका आधारमा विद्यालयले, विद्यार्थी समूहले वा पालिकासँग सहकार्य गर्ने तरिकाले विद्यालयीय (स्कूली) परियोजना बनाउनुपर्छ । तदनुसार काम लगाउनुपर्छ । बेलायतमा पढेका नेपाली तथा पाकिस्तानी विद्यालयीय (स्कूली) छात्राले बनाएको मेचको रूपमा बस्न मिल्ने, डेस्कको रूपमा प्रयोग गर्न मिल्ने तथा किताब राख्न भोला बन्ने गरी बनाएको भोला (ब्याग) एउटा नमुना हो । यस्ता अनेकन क्षेत्रहरू छन् । विद्यार्थी स्वयम्ले ती क्षेत्रहरूको पहिचान गर्न सक्छन् । शिक्षकले पनि यो कुरामा विद्यार्थीहरूलाई सघाउनुपर्छ । यसो गर्नासाथ जहाँ जे पढे पनि विद्यार्थीहरूले आफ्ना सिर्जनशीलता पहिचान गर्छन् । तदनुसार काम गर्छन् । त्यही सिर्जनशील काममा पैसा कमाउन सकिन्छ भन्ने बुझ्छन् ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीहरूले कल्पनाशीलताको विकास गर्छन् । सिर्जनशील बन्ने क्षेत्रको पहिचान गर्छन् । एकल तथा सामूहिक परियोजना बनाउन सक्छन् । तदनुसार काम गरेर पैसा कमाउन सकिन्छ भन्ने सोच बनाउँछन् । अन्ततोगत्वा पैसा जहाँ पनि फल्दो रहेछ र फलाउन सकिने रहेछ भन्ने जानकारी पाउँछन् । कालान्तरमा सोही सोचमा आधारित भएर विद्यार्थीहरू स्वयम् उद्यमी बन्न सक्ने रहेछौँ भन्ने कुरा बुझ्छन् ।

(ग) पढ्दै कमाउँदै गर्ने अभ्यास

पछिल्लो समयमा सुर्खेतको जनज्योति माध्यमिक विद्यालयले राष्ट्रिय तहमा सम्मान पाएको छ । त्यसको एकल कारण पढ्दै कमाउँदै गर्ने अभ्यासलाई संस्थागत गर्नु हो । यस विद्यालयले कक्षा चारदेखि नौ विद्यार्थीलाई कमाउने काममा लगाएको छ । यो अवधारण अब नेपाल सरकारको कार्यक्रममा पनि परेको छ । यसका लागि विद्यालयले रु ३० लाखको विद्यार्थी ऋण कोष खडा गरेको छ । दश जनाको समूह मिलेर विद्यार्थी ऋण लिन आउँछन् । आफ्ना समूहको परियोजनाअनुसार ऋण लिन्छन् । कृषिजन्य उत्पादन गर्छन् । बजारमा बेच्छन् । त्यसो गर्न नसक्नेले विद्यालयलाई नै बेच्छन् । विद्यालयले ती उत्पादनलाई विद्यालय खाजा कार्यक्रमका लागि किनिदिन्छ । यसरी विद्यार्थीहरू स्कूलकै समयमा कमाइ गर्छन्, ऋण तिर्छन् र बचत गर्छन् । आफ्ना गर्जो टाँछन् । यो अभ्यासकै जगमा टेकेर विद्यार्थीको समूह बनाउनुपर्छ । समूहले के उत्पादन गर्ने भन्ने कुरा आफैँ निर्णय गर्छ । उत्पादित वस्तु बेच्ने बजार पनि सकभर सोही समूहले खोज्छ । नसकेको अवस्थामा विद्यार्थीले उत्पादन गरेका वस्तुहरू पालिकाले नै किनिदिने वा बजार व्यवस्थापन गरिदिने प्रबन्ध गर्नुपर्छ । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको उत्पादन समूह बनाउन प्रोत्साहित गरिदिए पुग्छ । सम्बन्धित समूहको अनुभव आदान प्रदान गर्ने गराउने प्रबन्ध गरिदिए पुग्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले ऋण लिने तरिका सिक्छ । ऋण लिएपछि सो ऋणको सावा व्याज तिर्नुपर्छ भन्ने जान्दछ । जोखिम लिन सिक्छ । कहाँ के उत्पादन गर्नुपर्छ भन्ने कुराको खोजी गर्छ । उत्पादित वस्तु कहाँ बेच्ने भन्ने कुरा जान्दछ । वस्तुको मूल्य निर्धारण गर्ने उपाय जान्दछ । समूहमा काम गर्न सिक्छ । सामुहिक काम गर्ने, व्यक्तिगत बचत गर्न, तथा सामुहिक रूपमा जिम्मेवारी लिन सिक्छ । माथि भनिएभैँ हर काममा पढ्न सकिने रहेछ भन्ने चिन्तन बनाउँछ । अन्ततोगत्वा भविष्यमा म यसरी जिविकोपार्जन गर्छु भन्ने सोच बनाउँछ । यो काम सानै उमेरमा सिकाउनुपर्छ । यसलाई बाल सिकाइ भने हुन्छ ।

(घ) कमाउँदै पढ्दै गर्ने अभ्यास

व्यस्त तथा कमाए मात्र खान पाउने विद्यार्थी लक्षित कार्यक्रम हो कमाउँदै पढ्दै गर्ने अभ्यास । यसका लागि दुईओटा उपाय छन् । पहिलो उपाय विद्यार्थीले स्कूल समय बाहेकको अवसर प्रयोग गर्ने हो । दोस्रो, विद्यालयले लचिलो अभ्यास अपनाउने हो । विद्यार्थीलाई तिमी जे उत्पादन गर्छौँ गर, बजार तिमी नै खोज भन्नुपर्छ । यसो गर्न सकिन्न भने उत्पादन तिम्रो किन्ने जिम्मेवारी मेरो भनी स्कूलले भन्नुपर्छ । त्यो पनि सकिन्न भने जे उत्पादन गर्छौँ गर, कतै नबिके पालिकाले किन्छ भन्नुपर्छ । यसो गरेमा कमाउँदै पढ्दै गर्ने कामले निरन्तरता पाउँछ ।

विद्यालय लचिलो बनाउने भनेको खुला मोडको कार्यक्रम चलाउने हो । विद्यार्थीको समय अनुकूल पढ्न पाउने स्कूलको व्यवस्था गर्ने भनेको हो । यसका लागि हाल भएका विद्यालयहरूले नै खुला मोडका कार्यक्रम चलाउनुपर्छ । अनियमित विद्यार्थी तथा विद्यालय आउन नसक्ने बालबालिका यो कार्यक्रमका विद्यार्थी हुन्छन् । तिनको समय तथा आधुनिक प्रविधिको पहुँच हेरी पढ्ने अवसर सुनिश्चित गर्नुपर्छ । स्कूलका शिक्षकले त्यसको जिम्मेवारी लिनुपर्छ । आवश्यकताअनुसार शिक्षक बैङ्कका व्यक्तिहरूले पनि यो काममा सघाउन सक्छन् । यो कार्यक्रमको अर्थ हो बालबालिका आफैँ कमाउँछन् । पढ्ने काममा भने स्कूलले तिनलाई सघाउनुपर्छ । तिनका सिपमा थप जानकारी, प्रविधि आदि चाहिएमा स्कूलले सघाउनुपर्छ । आंशिक

विद्यालय यसैका नमुना हुन् । ती विद्यार्थीको परीक्ष लिन, गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने जस्ता कामहरू स्कूलले नै गर्नुपर्छ । कामकाजी बालबालिकालाई दुई खाले प्रश्न दिनुपर्छ । पहिलो खाले प्रश्न चाहिँ नियमित स्कूलकै हुन्छ । दोस्रो खाले प्रश्न चाहिँ विद्यार्थीको कामसँग जोडेर सोही कामबाट विद्यालयको पाठको समकक्ष हुने प्रबन्ध गर्नुपर्छ ।

यी दुवै थरीका अभ्यासबाट विद्यार्थीले कमाउने काममा निरन्तरता दिन्छन् । पढाइलाई पनि साथैसाथ लान्छन् । यसको अलावा उनीहरूले पढाइ तथा कमाइलाई जोड्ने अनेकौँ तरिकाहरू पनि जान्दछन् । कि त कमाउनुपर्ने कि त पढ्नुपर्ने भन्ने अष्टेरो छनोटमा परेका विद्यार्थीलाई दुवै हातमा लड्नु हुन्छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ को २०८५ वैशाखसम्म आधारभूत तह पूरा नगरेका बालबालिकाले नागरिकता नपाउने, सरकारी सुविधा नपाउने तथा रोजगारी नपाउने भन्ने समस्याको समाधान पनि भेटिन्छ ।

(ड) अनिवार्य सिपको अभ्यास

कानूनको अनिवार्य अभ्यास (law enforcement) विश्वभरको संस्कार हो । यही संस्कारलाई सिप सिकाउने तरिकामा बदल्नुपर्छ । यसका निम्ति पाँच तरिकामध्ये कुनै एक अपनाउनुपर्छ । पहिलो, युटुबबाट अनिवार्य सिप सिक्नैपर्ने अभ्यास हो । दोस्रो, विद्यालयका सहपाठी तथा दाजु दिदीसँग कुनै न कुनै सिप सिक्नैपर्ने अभ्यास हो । तेस्रो, घरपरिवार वा छिमेकीसँग कुनै न कुनै सिप सिक्नैपर्ने अभ्यास हो । चौथो, स्कूलले पालिकाको सहकार्यमा विद्यार्थीले चाहेको विषयमा छोटो अवधिको सिप सिकाइ कक्षा चलाउनुपर्ने अभ्यास हो । पाँचौँ, स्थानीय सिप विज्ञको पहिचान गरी विद्यालयले नै निजहरूसँग इन्टर्नस गराउनुपर्ने अभ्यास हो ।

माथिका पाँचओटै अभ्यासले विद्यार्थीहरूले अनिवार्य रूपमा गरी खाने सिप सिक्छन् । आफूले सिकेको सिपबाट आमदानी गर्न सिक्छन् । विद्यालयपिच्छे, पालिकाले उद्यमीकोष खडा गरिदिनासाथ विद्यार्थीले आवश्यक भएको खण्डमा ऋण (start up fund) लिन पाउँछन् । यसबाट सिप शिक्षाका लागि व्यावसायिक धारका विद्यालय खोल्ने तथा तिनमा विद्यार्थी नहुने समस्या हट्छ । केहीले मात्र व्यावसायिक शिक्षा पाउने अहिले समस्या समाधान हुन्छ ।

सिप ३. डोका र ढोकामा कामलाग्ने बन्ने बनाउँने अभ्यास

लाक्षणिक रूपमा नेपालको पहाडी भूभागमा प्रचलित डोका र ढोकामा काम लाग्ने विद्यार्थी बन्नु बनाउनुपर्छ भन्ने उखान छ । यो उखानले विद्यार्थीहरूमा दुईओटा कुरा खोज्छ । पहिलो जनस्तरमा जोडिने, दोस्रो राष्ट्रिय हुँदै अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा जोडिने । यसका लागि निम्नलिखित फारमको उपयोग गर्नुपर्छ :

	हाम्रा घर छिमेकमा भएका ज्ञान, सिप, प्रविधि र उत्पादनहरू	अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्न सकिने ज्ञान, सिप, प्रविधि र उत्पादनहरू	अन्तर्राष्ट्रिय जगतबाट सिकी नेपालमा पनि उपयोग गर्न सकिने ज्ञान, सिप, प्रविधि र उत्पादनहरू
खानामा			
नानामा			
छानामा			

बाना (संस्कार संस्कृति)मा			
अन्यमा			

माथिको तालिकाले तीनओटा कुराको जानकारी दिन्छ । पहिलो हामीसँग भएका विविध क्षेत्रका ज्ञान, सिप, प्रविधि, तथा उत्पादनहरूको सूची तयार हुन्छ । दोस्रो ती ज्ञान, सिप, प्रविधि तथा उत्पादनहरूलाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्नसक्ने सूची तयार हुन्छ । तेस्रो, अन्तर्राष्ट्रिय ज्ञान, सिप, प्रविधि, तथा उत्पादनहरूलाई स्वदेशीकरण तथा स्थानीयकरण गर्ने चिन्तन बन्छ । यो काममा विद्यार्थीलाई तयार बनाउनुपर्छ । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको सहयोगमा माथिको फारम भर्नुपर्छ । भरिएको फारमका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूह बनाउनुपर्छ । ती समूहले स्वदेश तथा विदेश जोड्ने बाटो खोज्छन् । त्यही बाटोबाट उनीहरूले आफूलाई स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तहमा ज्ञान, सिप, प्रविधि एवम् उत्पादनहरूको आदान प्रदान गर्ने उपाय खोज्छन् ।

यो अभ्यासले विद्यार्थीहरूले विधागत रूपमा स्थानीय तहका ज्ञान, सिप, प्रविधि र उत्पादन थाहा पाउँछन् । त्यसलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्ने सिपको खोजी गर्छन् । सोही सिपका आधारमा विद्यार्थीहरू स्वदेश वा विदेशका डोका तथा ढोकामा काम लाग्ने व्यक्ति बन्छन् ।

सिप ४. संवाद, समालोचना, सिर्जनशीलता र सहकार्यमा अब्बल बन्ने, बनाउने अभ्यास

वादे वादे जायते तत्त्वबोध भन्ने हाम्रो वैदिक संस्कृति हो । बौद्ध गुम्बाको पठनपाठनको अभ्यासले पनि यो संवादलाई संस्थागत गरेको छ तर हामीले संवादलाई कक्षाकोठामा ल्याउन सकेनौं । एक्काइसौं शताब्दीले खोजेका मूलतः चारओटा सिप छन् – संवाद, सिर्जनशीलता, सहकार्य र समालोचना । ती सबै सिप विद्यार्थीहरूले जान्नुपर्छ । यसका लागि देहायका कामहरू गर्नुपर्छ :

(क) संवादी अभ्यासका लागि

ठिक र बेठिक सिकाउने हाम्रो शैक्षणिक अभ्यास हो । यो अभ्यासलाई संवादी बनाउन शिक्षकले विवादी विषयको खोजी गर्नुपर्छ । जस्तो महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले गरिबलाई स्वाभिमानी देखे । भीमनिधि तिवारीले दयाको पात्र ठाने । सिद्धिचरण श्रेष्ठले धनीबाट हेपिएको गरिब देखे । भवानी भिक्षुले कुण्ठा बोकेको मान्छे देखे । आखिर गरिब को हो त ? यसरी एउटै वस्तुलाई अनेकन कोणबाट हेरी आफ्ना निर्णयात्मक सोच दिनसक्ने व्यक्ति स्वतः संवादी हुन्छ । विद्यार्थीको तहअनुसार यस्ता विवादी विषयलाई ग्रेडिङ गर्नुपर्छ । कक्षामा ती विषयबारे संवादी दिन र समय तोकेर संवाद गर्नुपर्छ । यस्ता संवादमा ठिक र बेठिक भन्ने सोच दिनुहुँदैन । संवाद वा विवाद होस् तर वितण्डा नहोस् । यति मात्रै ध्यानमा राख्नुपर्छ । अन्त्यमा शिक्षकले संवाद, विवाद आदिबाट आर्जित कुराहरूलाई दृष्टिकोणको फरक भनी टुङ्ग्याइदिनुपर्छ । यो क्रम जारी राख्यौं भन्ने चिन्तन दिनुपर्छ ।

(ख) समालोचनात्मक कार्यका लागि अभ्यास

मूलधारका भाष्यलाई प्रश्न गर्ने तागत नै समालोचना (criticality) हो । धनमुखी समाजमा गरिबमुखी दृष्टिकोण दिनु समालोचना हो । दलितमुखी हुनु, जनजातिमुखी हुनु, महिलामुखी हुनु, मुस्लिममुखी, तेस्रो लिङ्गीमुखी हुनु, अपाङ्गमुखी हुनु सबै समालोचनात्मक अभ्यास हुन् । यसरी हेर्दा विद्यार्थीको चेतनामा निमुखाको बोली बोल्ने धारणा बन्छ । श्रमिकको बोली बोल्ने, मजदुरको बोली बोल्ने, हेपिएका तथा चेपिएका मान्छेको बोली बोल्ने वा उनीहरूको पक्षधर बन्ने काम समालोचकको हो । यसका लागि शिक्षकले सामाजिक विभेदको बारेमा जानकारी दिनुपर्छ । ती निमुखाबाट हामीले के सिक्छौं त भनी प्रश्न गर्नासाथ नयाँ ज्ञान आउँछ । यसरी विद्यार्थीलाई आफूप्रति नै समालोचक हुने, आफ्नै परिवारप्रति समालोचक हुने, आफ्नै समाजप्रति समालोचक हुने, आफ्नै स्कुलका शिक्षक तथा कर्मचारीप्रति समालोचक हुने अभ्यास गराउनुपर्छ । यसो गर्दा आलोचना गरिने व्यक्ति वस्तु तथा अन्य कुराहरूको गुण र दोष पहिचान गर्नुपर्छ । गुणको विस्तार कसरी गरी अवगुण हटाउने र आफ्ना तर्फबाट के सुझाव दिने भन्नासाथ हामी स्वतः समालोचक बन्छौं ।

समालोचना गरिने व्यक्ति तथा वस्तु	तिनका गुणहरू	तिनका अवगुणहरू	व्यक्ति तथा वस्तुउपर समालोचकका सुझावहरू

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीले हाँसको तागत बुझ्छ । बस्छ हिलोमा तर दूध र पानी छुट्याउन सिक्छ । आफूलाई चाहिने कुरा मात्र लिन्छ । अन्ध समर्थन तथा अन्ध विरोध गर्ने अभ्यासबाट व्यक्ति मुक्त हुन्छ । अहिलेको दलीय सोचमा गोलबन्द गर्ने अभ्यास दुरुत्साहित हुन्छ ।

(ग) सिर्जनशीलताको अभ्यासका लागि

भिन्न काम (different work) गर्ने तथा भिन्न तरिकाले गर्ने (do differently) विधिबाटै अनेकन सिर्जनशील कामहरू हुन्छन् । पहिलो काममा बढी समय र धनको खर्च हुनसक्छ । दोस्रो तरिका भने सहज छ । त्यसैले विद्यार्थीहरूलाई तिमीहरू भए कस्तो मोबाइल, व्याग र मेच कस्तो बनाउँथ्यौ ? जस्ता प्रश्न दिनासाथ लेखेर वा बोलेर उनीहरूले उत्तर दिन थाल्छन् । त्यसैले शिक्षकले प्रश्न दिने एउटा अभ्यास हो । अर्को अभ्यास चाहिँ आफ्नै कल्पना गर भनी व्यक्तिगत तथा समूहगत काम दिनुपर्छ । यसरी आउने उत्तरहरूलाई सोच, प्रविधि, उत्पादनको, अध्ययन अनुसन्धानको रूपमा अथवा अन्य कुनै रूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीहरूले नयाँ ज्ञान, सिप र प्रविधि बनाउँछन् । त्यसको आधारमा विद्यार्थीले सिर्जनशील सिकाइ गर्न सिक्छन् । सिर्जनशील ढङ्गले कमाइ गर्न सिक्छन् । सिर्जनशील हुनु भनेको गाह्रो कुरा होइन रहेछ भन्ने जानकारी पाउँछन् । परिणामतः हर विद्यार्थीमा सिर्जनशील ढङ्गले काम गर्ने गराउने अभ्यास बन्छ ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीहरू आफ्ना विचार राखी प्रतिवाद र संवाद गर्न सिक्छन् । संवादबाट नै नयाँ चिन्तन बन्दो रहेछ भन्ने कुरा सिक्छन् । अन्ततोगत्वा एकअर्कामा झडप गर्ने अहिलेको संस्कृतिमा संवादी संस्कृति बन्छ । सहमतिमा विमति राख्ने आधार बन्छ । विमतिमा सहमति सुनिश्चित गर्ने अभ्यासको थालनी हुन्छ । क्रमशः असहिष्णुताको कमी हुन्छ ।

(घ) सहकार्यको अभ्यासका लागि

एकलै गर्न नसकिने, नभ्याइने वा नमिल्ने काममा सहकार्य हुन्छ। यो भनाइले परियोजना कार्य खोज्छ। काठ बोक्ने, ढुङ्गा उठाउने, अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, केही सामग्री बनाउने जस्ता काममा सहकार्य हुन्छ। यसका लागि विद्यार्थी विद्यार्थी मिलेर परियोजना बनाउनु एउटा विकल्प हो। शिक्षक तथा विद्यार्थी मिलेर परियोजना बनाउनु दोस्रो विकल्प हो। अभिभावक तथा विद्यार्थी मिलेर परियोजना बनाउनु तेस्रो विकल्प हो। परियोजना के हुने त? यो प्रश्नको उत्तर पनि सहज रूपमा खोज्नपछि। कठिन शब्द खोज्नु एउटा परियोजना हुन्छ। कठिन अवधारणा पहिल्याउनु अर्को परियोजना हुन्छ। दुई वा बढी विद्यार्थी वा शिक्षक विद्यार्थी वा अभिभावक विद्यार्थी मिलेर बाँसको पड्खा बनाउनु अर्को परियोजना बन्छ। यसका लागि प्रत्येक कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई देहायको फारम भराउनु उपयोगी हुन्छ :

विद्यार्थी विद्यार्थी मिलेर गर्ने परियोजना	शिक्षक तथा विद्यार्थी मिलेर गर्ने परियोजना	विद्यार्थी र अभिभावक मिलेर गर्ने परियोजना

यस बाहेक विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय व्यवस्थापन समिति, जनप्रतिनिधि तथा अन्य स्वयम्सेवीसँग सहकार्य गरी परियोजना बनाउन लगाउनुपर्छ।

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीहरूको स्वार्थी भावना घट्छ। आफ्ना लागि अरूको महत्त्व बुझ्छन्। अरूको लागि पनि आफ्ना महत्त्व उत्तिकै रहेछ भन्ने बुझ्छन्। सहकार्यबाट एकलै गर्न नसकिने, नभ्याइने तथा नमिल्ने कामहरू रहेछन् भन्ने कुराको जीवन्त ज्ञान पाउँछन्। यस्तो सहकार्यलाई विस्तार गरी स्वदेशी तथा विदेशीसँग पनि सहकार्य गर्ने क्षेत्रहरू खोज्न सक्छन्। तदनुसार भविष्यमा सहकार्य गर्न गराउन सक्छन्।

५. अन्तर्निर्भर, समाजसेवी, आत्मनियन्त्रक तथा तनाव एवम् दबाबको व्यवस्थापन गर्ने अभ्यास

(क) निर्भरताका तरिकामा अभ्यास गर्नका लागि

निर्भरताका तीनओटा तरिका छन्। पहिलो आत्मनिर्भर हुने। दोस्रो परनिर्भर हुने। तेस्रो अन्तर्निर्भर हुने। यी तीनओटै तरिकाका आआफ्नै महत्त्व छ। विद्यार्थीलाई आफूले सक्ने काम आफैँ गर्न लगाए आत्मनिर्भर बन्छन्। अरूबाट काम लिन सिकाए परनिर्भर हुन्छन्। एकअर्कालाई सघाउन सिकाए अन्तर्निर्भर हुन्छन्। यसका लागि दुईओटा काम गर्नुपर्छ। पहिलो काम जानकारी लिने हो भने दोस्रो काम हो अभ्यास गराउने हो। यसका लागि शिक्षकले तलको फारमको सहायता लिन सक्छन् :

	आत्मनिर्भर भएर गरेका कामहरू	परनिर्भर भएर गरेका कामहरू	अन्तर्निर्भर भएर गरेका कामहरू
घरमा			
स्कूलमा			
छरछिमेकमा			
अन्यत्र			

माथिको फारमले आत्मनिर्भर, परनिर्भर तथा अन्तर्निर्भर भएर हाल गरिरहेका कामहरूको जानकारी दिन्छ। यस्तै अर्को फारमले भविष्यमा आत्मनिर्भर, परनिर्भर तथा अन्तर्निर्भर भएर गर्ने कामहरूको

जानकारी दिन्छ । यसबाहेक विद्यार्थीहरूले जे लेखे त्यो काम गरे कि गरेनन् भनी जाँच्ने आधार पनि दिन्छ । आत्मनिर्भर, परनिर्भर तथा अन्तर्निर्भर भएर गर्ने भावी कामहरूको फिरीस्त तलको तालिकाबाट लिनुपर्छ ।

	आत्मनिर्भर भएर गर्छु भन्ने कबुलियती कामहरू	परनिर्भर भएर गर्छु भन्ने कबुलियती कामहरू	अन्तर्निर्भर भएर गर्छु भन्ने कबुलियती कामहरू
घरमा			
स्कूलमा			
छरछिमेकमा			
अन्यत्र			

यी दुवै फारमका अभ्यासले विद्यार्थीहरूले कहाँ आत्मनिर्भर हुनुपर्ने रहेछ, कहाँ परनिर्भर हुनुपर्ने रहेछ र कहाँ अन्तर्निर्भर हुनुपर्ने रहेछ भन्ने कुराको जानकारी पाउँछन् । आत्मनिर्भर भएर गर्न सकिने काममा अरूको भरपर्नु बेठिक रहेछ भन्ने जान्दछन् । परनिर्भर भएर गर्ने काममा अन्तर्निर्भरता सम्भव रहेनछ भन्ने कुरा बुझ्छन् । अन्तर्निर्भर नभई नहुने कामहरू पनि रहेछन् भन्ने कुराको अनुभूति गर्छन् ।

(ख) समाजसेवी बन्नका लागि अभ्यास

अरूलाई सघाउने काम समाजसेवा हो । कसले, कसलाई, कसरी, केमा र किन सघायो भनी जान्नसाथ विद्यार्थीहरूको समाजसेवा प्रतिको लगाव थाहा हुन्छ । त्यस्ता सेवामा उनीहरूको शारीरिक यागदान थियो कि ? मानसिक वा बौद्धिक सहयोग थियो कि ? आर्थिक सहयोग थियो कि ? जनशक्तिको सहयोग थियो कि ? भौतिक सहयोग थियो कि ? अन्य कुनै खाले सहयोग थियो कि ? यी र यस्ता प्रश्नहरूबाट विद्यार्थीहरूले गरेका समाजसेवाको जानकारी हुन्छ । तलको फारमको सहायताले यी कुराहरूको जानकारी लिनुपर्छ :

विद्यार्थीको नाम	कसलाई सघाएको ?	तन, मन, धन वा अन्य कुरा के दिएर सघाएको ?	सघाउनुपर्ने कारण के थियो ?	यसरी सहयोग गर्दा के सिकाइ भयो ?	भविष्यमा कसलाई र कसरी सघाउने विचार छ ?

माथिको फारम भर्ने अभ्यासले विद्यार्थीहरूले आफूले गरेको समाजसेवाको विवरण राख्न सक्छन् । भविष्यमा कसरी मैले समाजसेवा गर्न सक्छु ? भन्ने कुराको पनि फेहरीस्त तयार हुन्छ । समाजसेवा अनिवार्य काम रहेछ भन्ने कुराको अनुभूति पनि गर्छन् । यस्तै कार्यको विस्तारबाट अन्तरदेशीय समाजसेवी बन्न सकिन्छ भन्ने धारणा बनाउँछन् ।

(ग) आत्मनियन्त्रक बन्नका लागि अभ्यास

शारीरिक रूपमा हामी प्रवृत्तिगत (instinctual) काम गर्छौं । मनले हामी संवेगी/मनोगत (emotional) काम गर्छौं । विवेकले हामी बुद्धि खर्चेर (intellectual) काम गर्छौं । आत्मिक रूपमा हामी निस्पृह (non-attached)

काम गर्छौं । आत्मनियन्त्रक बन्नका लागि प्रवृत्तिगत तथा मनोगत काममा विवेक वा बुद्धिले अङ्कुश लगाउनुपर्छ अर्थात् शरीरले चाहयो भन्ने वित्तिकै त्यो काम गर्नुहुँदैन । त्यस्तै मनले चाहयो भन्ने वित्तिकै पनि त्यो काम गर्नुहुँदैन । यसको अर्थ हो, शरीर तथा मनले चाहेको काम गर्न पनि बुद्धि वा विवेकको प्रयोग गर्नुपर्छ । तलको तालिकाको सहायताले विद्यार्थीमा आत्मनियन्त्रक बने नबनेको तथा बन्न चाहेको कुराको जानकारी हुन्छ :

विद्यार्थीको नाम	शरीरले चाहेर गरेको काम	मनले चाहेर गरेको काम	बुद्धि वा विवेकको प्रयोग गरेर गरेको काम	आफूले गरेका काममा आत्मनियन्त्रक भए वा नभएको कुराको अनुभूति	सो अनुभूतिबाट सिकी भविष्यमा आत्मनियन्त्रक बन्ने योजना

प्रस्तुत फारमको सहायताले प्रत्येक विद्यार्थीले आफू आत्मनियन्त्रक भए नभएको जानकारी पाउँछ । भविष्यमा कसरी आत्मनियन्त्रक बन्ने भन्ने कुराको योजना बनाउँछ । यसक्रममा उसले सम्बन्धित नियम कानूनको अध्ययन गर्छ । आचार संहिताको विश्लेषण गर्छ । अन्ततोगत्वा म कहाँ कहाँ ठिक छु ? कहाँ कहाँ चुकेछु ? भन्ने कुराको जानकारी लिन्छ अनि मैले कहाँ र कसरी आत्मनियन्त्रण गर्नुपर्छ भन्ने कुरा पनि सिक्छ ।

(घ) दबाब तथा तनावबाट मुक्त हुनका लागि अभ्यास

मन शरीर तथा बुद्धि विवेकले नचाहेको काम गर्नुपर्दा विद्यार्थी दबाबमा रहन्छ । यो गरौं कि त्यो गरौं भन्ने अवस्थामा ऊ तनावमा रहन्छ । यसका लागि विद्यार्थीले झेलेको दबाब के रहेछ ? त्यो दबाबबाट मुक्त हुन उसले के गरेछ ? परिणति के भएछ ? त्यस्तै उसले तनाव किन लिएछ ? तनावबाट बच्न के गरेछ ? आउँदा दिनमा दबाब तथा तनावबाट मुक्त हुन उसको योजना के रहेछ भनी जानकारी लिनुपर्छ । तलको फारमले यो काममा सघाउँछ ।

विद्यार्थीको नाम	भोगेको दबाब	दबाब दिने व्यक्ति/समूह	दबाब झेल्न अपनाएको उपाय	दबाबले गर्दा भोगेको परिणाम	भविष्यमा दबाब झेल्न अपनाउने उपाय

माथिको जानकारीबाट विद्यार्थीले भोगेका दबाब र प्रभाव र उसको आगामी चिन्तन थाहा हुन्छ । दबाब झेल्नका लागि उसले तर्क राख्न सक्नुपर्छ । हुन्न भन्न जान्नुपर्छ । टार्ने कला जान्नुपर्छ । मन नपरेको कुरा बिसर्ग पनि सक्नुपर्छ । गल्ती स्वीकार्न पनि जान्नुपर्छ । लामो लामो स्वास फेर्ने अभ्यास गर्नुपर्छ । यसको अर्थ हो, विद्यार्थीहरूलाई तलको तरिका सिकाउनुपर्छ ।

तर्क राख्ने तरिका	नाइँ वा हुन्न भन्ने परिस्थिति	कुरा टार्ने तरिका	बिसर्ग तरिका	गल्ती स्वीकार्ने तरिका	लामो लामो स्वास फेर्ने तरिका

यति गर्नासाथ विद्यार्थीले दबाब भनेको थाहा पाउँछन् । दबाब दिने व्यक्ति, संस्था वा समूह चिन्छन् । दबाबमुक्त हुने तरिकाहरू जान्दछन् । अन्ततोगत्वा कसैले दबाब दिए पनि तनाव नलिने अवस्थामा पुग्छन् ।

(ड) तनाव कम हुनका लागि गरिने अभ्यास

मानसिक दबावले तनाव सिर्जना गर्छ । तनाव सकारात्मक र नकारात्मक दुवै हुन्छ । सकारात्मक मान्ने विद्यार्थीका समस्याका गुत्थी खुल्छन् । नकारात्मक मान्ने विद्यार्थी मनोरागी हुन सक्छन् । स्नायुको समस्याले पनि मानसिक तनाव हुन्छ । सामाजिक जीवनमा पछि परे पनि तनाव हुन्छ । रक्सी, कफी आदिको बढ्दो प्रयोगले पनि तनाव हुन्छ । खाने सुत्ने बानी नमिल्दा पनि तनाव हुन्छ । असफलता हुँदा पनि तनाव हुन्छ । कुनै नियमित तनाव हुन्छन् । कुनै यदाकदा आइलाग्छन् । कुनै साह्रै पीडादायक हुन्छन् । कुनै क्षणभरमा हराउँछन् । कुनैले जीवनभर पिरोल्छन् । त्यसैले तनावलाई सकारात्मक बनाउने एउटा उपाय हो । नकारात्मक भएमा व्यवस्थापन गर्ने अर्को उपाय हो । तनाव बुझ्ने तेस्रो उपाय हो । यी सबै कामका लागि देहायका उपायहरू अपनाउनुपर्छ :

तनाव सुन्ने विश्वासिलो साथी को हुनसक्छ ?	सल्लाह दिनसक्ने विश्वासिलो व्यक्ति को हुन सक्छ ?	आफैले योग तथा ध्यानको अभ्यास गर्ने बानी कसरी बसाउन सकिन्छ ?	तनावलाई सकारात्मक बनाउने तरिका के हुन सक्छ ?

माथिको अभ्यासबाट विद्यार्थीले तनाव सबैमा हुँदो रहेछ भन्ने कुरा सिक्छन् । त्यसलाई सकारात्मक ढङ्गले व्यवस्थित गर्न पनि सकिने रहेछ भन्ने जान्दछन् । आफै योग ध्यान गर्नाले तनाव हराउने रहेछ भन्ने कुरा महसुस गर्छन् । यसका लागि केही शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थीलाई तनाव व्यवस्थापन सप चाहिने रहेछ भन्ने कुराको पनि जानकारी गर्छन् ।

६. कर्तव्य र अधिकारलाई सन्तुलनमा राख्दै विगतबाट सिक्ने, वर्तमानमा रम्ने तथा सुन्दर भविष्यका लागि क्रियाशील हुने व्यक्ति बन्ने बनाउने अभ्यास

(क) कर्तव्य र अधिकार बिचको सन्तुलनको अभ्यास

हामी कर्तव्यमुखी समाजका मानिस हौं । प्रकारान्तरले अधिकारमुखी बन्दै छौं । कर्तव्यमुखी मात्र हुँदा अधिकार गुमायौं भने अधिकारमुखी मात्र हुँदा हामी कर्तव्य गुमाउने क्रममा छौं । यो स्थितिले कर्तव्य र अधिकारबिच सन्तुलन खोज्छ । यो सन्तुलन सिकाउनका लागि तलको फारम प्रयोग गर्नुपर्छ :

बाल अधिकारहरू के के हुन् ?	तपाईंले पाएका अधिकारहरू के के हुन् ?	बाल कर्तव्यहरू के के हुन् ?	तपाईंले घरपरिवार, छरछिमेक तथा विद्यालयमा गर्ने गरेका कर्तव्यहरू के के हुन् ?	बाल अधिकार सुनिश्चित गर्न तपाईंले घरपरिवार, छरछिमेक तथा विद्यालयमा पालन गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू के के हुन् ?

माथिको फारमले विद्यार्थीको अधिकार र कर्तव्यको जानकारी दिन्छ । आफ्ना अधिकार तथा कर्तव्यबिच सन्तुलन कायम गर्ने आधार पनि बनाउँछ । यसो गर्नाले विद्यार्थीमा जिम्मेवारी तथा अधिकार एकैसाथ सोच्ने बानीको विकास हुन्छ ।

(ख) विगतबाट सिकने, वर्तमानमा रम्ने तथा सुन्दर भविष्यका लागि क्रियाशील हुने अभ्यास

विगत भजाएर खाने हाम्रो चरित्र बन्थो । परिणामतः आशा र सम्भावना खोज्दै वर्तमानमा रमाउने तथा देशभित्रै सुन्दर भविष्यको खोजी गर्ने काममा हामी पछि पर्छौं । यो यथार्थलाई ध्यानमा राखी संवादी संस्कारमार्फत विद्यार्थीहरूलाई विगतबाट सिकने, वर्तमानमा रम्ने तथा सुन्दर भविष्यका लागि देशभित्रै आशा एवम् सम्भावना खोज्न तलको फारम मार्फत उपयोगी बनाउनुपर्छ :

घर, छिमेक, पालिका, देश तथा विदेशमा विगतका भएका असल कामहरू	घर, छिमेक, पालिका, देश तथा विदेशमा भविष्यमा हुनुपर्ने कामहरू	देशभित्रैका आशा एवम् सम्भावनाका कार्यहरू	ती आशा एवम् सम्भावनाअन्तर्गत विद्यार्थीले गर्नसक्ने अभ्यासहरू

यो फारमको सहायताले निराशाको खेतीले प्रभावित अहिलेका विद्यार्थीमा आशाको सञ्चार हुन्छ । तिनले अँध्यारोमा नै बत्ती बाल्नुपर्छ भन्ने कुरालाई आत्मसात् गर्छन् । आफ्नै देशमा गर्न गराउन सक्ने कुराको सूची तयार पार्छन् । तदनुसारको सकारात्मक सोच बनाउँछन् । सोही सोचको आधारमा विगतबाट सिकने, वर्तमानमा रम्ने तथा सुन्दर भविष्यका लागि क्रियाशील बन्ने अभ्यास गर्छन् ।

सिप ५: अन्य अभ्यास

(क) नक्सा प्रयोग गर्ने अभ्यास

सोधेर स्थान पहिल्याउने हाम्रो अभ्यास थियो । अहिलेको गुगल नक्साले यो अभ्यास बेकामे हुँदै छ । त्यसका लागि विद्यार्थीहरूले दुईओटा सिप जान्नुपर्छ । पहिलो सिप हो नक्सा बनाउने । दोस्रो सिप नक्सा हेर्ने हो । यसका लागि विद्यार्थीहरूलाई तलको तालिकामा अभ्यास गराउनुपर्छ :

छरछिमेक तथा पालिकाको नक्सा बनाई त्यसमा निम्नलिखित कुराहरू प्लटिङ्ग गर्नुहोस्	गुगल म्याप हेरी बुढानीलकण्ठ नगर पालिकाको घर नं ४५ मा पुग्ने बाटो बताउनुहोस्	नक्साकै आधारमा घर नं ४५ पुग्ने सार्वजनिक यातायत पहिल्याउनुहोस्	पठाओ, इन ड्राइभ जस्ता ट्याक्सी बोलाउने एप्स चलाई घर नं ४५ पुग्न कति रूपैयाँ चाहिन्छ भनी जानकारी दिनुहोस्

यो अभ्यासबाट विद्यार्थीहरू नक्सा बनाउन सिक्छन् । गुगल म्याप प्रयोग गर्न सिक्छन् । सार्वजनिक यातायातको प्रयोग गरी विद्यार्थीहरू स्वदेश तथा विदेशका गन्तव्यमा पुग्न सक्छन् ।

(ख) खाने आदतमा फेरबदल गर्ने अभ्यास

एउटै खाद्य पदार्थबाट हामी अनेकन परिकार बनाउँछौं । आलु र गहुँको पिठोबाट मोमो जस्तो रिल्दुक बन्छ । कुभिण्डोबाट मुर्ब्बा बन्छ । गहुँ तथा कोदोको पिठोबाट पाउरोटी बन्छ । पानी पकाएर अलिकति पिठो, थोरै नुन, छुर्पी, साग हालेर फत्काए मनाडी भाषामा खु बन्छ । त्यस्तै कुरा मिलेको धूलोबाट ठुला होटेल, पार्टी प्यालेस तथा रेष्टुरामा खुवाइने सुप बन्छ अर्थात् बनाउने तरिका बदले चामलबाट भक्का र

भात, सेलरोटी, योमरी र बाबर जस्ता नयाँ खानेकुरा बन्छन् । बनाउने तरिका भने फरक हुन्छ । तलको तालिकाको सहायताले विद्यार्थीलाई खाने आदतमा फेरबदल गराउन सकिन्छ । खाद्यपदार्थ उही हुनसक्छ :

विद्यार्थीको नाम	खाद्य परिकार				
	मकै, चामल, गहुँ, कोदो, फापर आदिबाट बन्ने बनाइने खानेकुरा	आलु, ब्रोकाउली, बन्दा अदि तरकारीबाट बनाइने खानेकुरा	अन्नबाट बनाउन सकिने नयाँ परिकार	तरकारीबाट बनाउन सकिने नयाँ परिकार	फलफूलबाट बनाउन सकिने नयाँ परिकार

उपर्युक्त तालिकाको सहयोगमा विद्यार्थीहरूलाई खानाको नयाँ परिकार बनाउने जानकारी हुन्छ । यसैको आधारमा उनीहरू भोलिका सन्तोष साह जस्तो सेफ हुने सपना बनाउँछन् । उनीहरूले दुई वा दुईभन्दा बढी अन्न, तरकारी फलफूल आदि राखेर खाना पनि किफायत हुने, स्वास्थ्य पनि राम्रो हुने परिकारहरू बनाउन सकिन्छ, त्यसको बजार बनाएर पैसा फलाउन पनि सकिन्छ, भन्ने जानकारी लिन्छन् ।

(ख) जहाँ पनि खेतीगर्ने अभ्यास

जमिनमा खेतीगर्ने ऋग्वेदीय परम्परा हो । पानी तथा आकाशमा खेती गर्ने चिन्तन पनि त्यहीँ छ । जल सिंगडा तथा मखना पानीको खेती हो । अहिलेको खाद्यसङ्कट टार्न वैज्ञानिकहरू अनेक उपाय खोजी रहेछन् । आक्वाफार्मिङ यसको उदाहरण हो । कृषिफार्म र उद्योग जोडेर सार्वजनिक तथा निजी किबुज बनाउने इजराइली तरिका हो । घरको भित्तामा पानीका खाली बोतल राखेर गरिबको खेती गर्ने पनि अभ्यास देखिन्छ । कौसी खेती अर्को तरिका हो । भाडामा जमिन लिएर खेती गर्ने चलन पनि सर्वत्र छ । वनमा तरूल, बेसार, अदुवा, स्कुस जस्ता वस्तु उत्पादन गरेर नेपालमा पैसा फलाउने अभ्यास केही कोरियनले नेपालमै गरेको जानकारी पनि छ । सामुदायिक वन लगाएको ठाउँमा खेती गर्न जमिन दिने अभ्यास पनि हामीकहाँ नै छ । यी सबै कुराको एकसाथ जानकारी दिन विद्यार्थीलाई तलको तालिका भराउनुपर्छ । त्यसकै आधारमा स्कूलको, घरको तथा पालिकाको जमिनमा खेती गर्ने अभ्यास गराउनुपर्छ ।

विद्यार्थीको नाम	खाली जमिनमा विद्यार्थीले गर्न सक्ने खेती सकिने	पानीमा विद्यार्थीले गर्न सक्ने खेती	घरको पर्खालमा विद्यार्थीले गर्नसक्ने खेती	घरको छानामा विद्यार्थीले गर्नसक्ने खेती	जङ्गलमा विद्यार्थीले गर्नसक्ने खेती	विद्यार्थीको सोचमा अन्य कुनै तरिकाको खेती

माथिको तालिकाको मदतले विद्यार्थीहरूले जहाँ पनि खेती गर्ने गराउने सम्भावना देख्छन् । कतिपयले अभ्यास पनि गर्छन् । यसका लागि चाहिने सहयोग पालिकाले गर्नुपर्छ । यसबाट विद्यार्थीहरूले पालिकाका खाली हुँदै गएका जमिनमा खेतीगर्न सक्ने सम्भावना खोज्छन् । अन्य उपायबाट पनि खाद्यवस्तुको जोहो गर्ने सोच बनाउँछन् ।

(ग) प्रकृति तथा संस्कृतिसँग जोड्ने अभ्यास

प्रकृति र संस्कृतिबिच गहिरो सम्बन्ध हुन्छ । मधेशको गर्मीमा पानी खुवाउने जलखाई गराउने चलन छ । त्यसमा नुन र चिनीको मात्रा हुन्छ अनि पानी खुवाइन्छ । त्यसले शरीरमा पानीको मात्रा कम हुन दिँदैन । पहाडमा गर्मीमा धापिएर आएकालाई शीतल बनाउने मोही खुवाउने चलन छ । हिमालमा चिसोबाट बचाउन घिउ र नुन हालेर मधेको चिया बारम्बार खाने तथा खुवाउने चलन छ । यो कुरा विद्यार्थीहरूलाई जानकारी दिन तलको फारम उपयोगी हुन्छ :

विद्यार्थीको नाम	विद्यार्थीको नजरमा प्रकृति र संस्कृतिको सम्बन्ध देखाउने ज्ञान, सिप तथा प्रविधि	प्रकृतिलाई सिँगारेर पैसा कमाउनका लागि विद्यार्थीको चिन्तन	संस्कृतिलाई जोगाएर तथा विकास गरेर पैसा कमाउन विद्यार्थीको चिन्तन

उपर्युक्त तरिकाको अभ्यास गर्नाले विद्यार्थीलाई प्रकृति र संस्कृति जोड्ने कारण थाहा हुन्छ । उनीहरू संस्कृति बुझे प्रकृति र प्रकृति बुझे संस्कृतिको बारेमा जानकारी हुन्छन् । प्रकृतिलाई सिँगारेर पनि पैसा कमाउन सकिन्छ । संस्कृतिलाई प्रकृतिमा जोडे पनि पैसा कमाउन सकिन्छ भन्ने कुराको रहस्य बुझ्छन् ।

(घ) सङ्ग्रहालय तथा पुस्तकालय बनाउने अभ्यास

डेनिस युनिभर्सिटी अफ एजुकेशनले वर्षौंअगाडि अन्तर्राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय बनायो । प्रत्येक विदेशी विद्यार्थीले आआफ्ना देशको कला भल्कने सामान ल्याउने तरिका सामान्य थियो । वि.सं. २०७२ सालको भूकम्पपछि विद्यार्थीको सहयोगमा नुवाकोटको हनुमान माविले स्थानीय सङ्ग्रहालय बनायो । जुम्लाका डा. गोविन्द नेपालीले आफ्ना पारिवारिक सहयोगमा दलित तथा गैह्रदलितका कलाकृति भल्कने सामग्री बटुलेर साँगामा कर्णाली सङ्ग्रहालय बनाउनुभयो । उहाँसँग ३५० भन्दा बढी कला तथा वस्तुहरू अभै छन् । ती सामग्रीहरू सङ्ग्रहालयमा राख्न नपाएर अलपत्र छन् । नेपालमा र विश्वमा यसरी बन्ने बनाइने अनेकन् सङ्ग्रहालयहरू छन् । यसरी व्यक्तिगत, सामूहिक तथा सङ्गठनात्मक तरिकाबाट सामग्री सङ्ग्रह गर्ने हो भने विद्यार्थीले नै अनेकन् स्वरूपका सङ्ग्रहालय बनाउन सक्छन् । तलको तालिकाले सङ्ग्रहालय बनाउने उपाय दिइएको छ :

विद्यार्थीको नाम	सङ्कलन तथा तयार पार्नसक्ने कला एवम् सामग्रीहरू	सङ्ग्रहालय राख्ने अपेक्षित स्थान

माथिको तालिकाको आधारमा विद्यार्थीले विद्यालय, अन्तरविद्यालय, तथा पालिकामा सङ्ग्रहालय बनाउन सक्छन् । त्यो सङ्ग्रहालयलाई शैक्षिक रूपमा उपयोग गर्नुपर्छ । पालिकाभरिका विद्यालयबाट जम्मा गरिएको कलाकृति तथा वस्तुबाट विशाल सङ्ग्रहालय पनि बनाउन सकिन्छ ।

(ङ) कम्प्युटर एप्स बनाउने अभ्यास

कम्प्युटर प्रयोगका पाँच पुस्ता छन् । पहिलो भ्याकुम ट्युब पुस्ता, दोस्रो ट्रान्जिटर पुस्ता, तेस्रो एकीकृत सर्किट पुस्ता, चौथो माइक्रो प्रोसेसर पुस्ता र पाँचौं कृत्रिम बुद्धि प्रयोगकर्ता पुस्ता हो । प्रकारान्तले पछिल्ला

तीन पुस्ता स्कूलमा छौं । कृत्रिम बुद्धि प्रयोग गर्ने पुस्ताले भूअर्थ (जिइकोनोमी) जानेका छन् । घरै बसेर कमाउने यो पुस्ताले कम्प्युटर एप्स बनाएर अनेकन् काम गरेका छन् । यसका लागि तलको तालिका बनाई प्रयोग गर्नुपर्छ :

विद्यार्थीको नाम	कम्प्युटर प्रयोग गरी गर्नसक्ने काम	त्यसका लागि अपेक्षित सहयोग

यो फारको प्रयोगबाट विद्यार्थीको क्षमता प्रयोग गरी अनेकन् कामहरू गर्न गराउन सकिन्छ । यसो गर्नाले भूअर्थ (जिइकोनोमी) को अभ्यास हुन्छ । सम्भावनाको खोजी हुन्छ । पालिकाले पनि आफ्नै आँगनमा दक्ष व्यक्ति पाउँछ ।

(च) बाल बचत गर्ने अभ्यास

कमाउनु एउटा क्षमता हो । बचत गर्नु अर्को क्षमता हो । उपभोक्तावादी संस्कृतिमा दुवै कुरा उत्तिकै महत्त्वपूर्ण छन् । सानै उमेरमा कमाउन सिकेका बालबालिकाले बचाउन जानेन् भने तिनको भविष्य अप्ठेरोमा पर्छ । यसैले बैङ्क तथा वित्तीय संस्था, पालिका, अभिभावक तथा विद्यार्थीको सहकार्यमा अनिवार्य बचतको सिप विद्यार्थीमा दिइनुपर्छ । विद्यार्थीको बैङ्क खाता खोलिएको पालिकामा त्यहाँका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले प्रत्येक विद्यार्थीको बचत खाता खोलिदिने व्यवस्था गर्नुपर्छ । उनीहरूको सामाजिक दायित्व (social corporate responsibility) अन्तर्गत ती खातामा रकम जम्मा गरिदिने प्रबन्ध मिलाउनुपर्छ । पालिकाले दिने छात्रवृत्ति, पाठ्यपुस्तक, स्यानिटरी प्याड आदिको रकम पनि त्यहीँ राखिदिनुपर्छ । पालिकाले दिने गरेको छोरी बचत वा बाल बचत रकम पनि त्यहीँ थपिदिनुपर्छ । अभिभावकले दिनको यति रूपैयाँ जम्मा गर्नेपने व्यवस्था गरी उक्त रकम सोही खातामा राख्न लगाउनुपर्छ । विद्यार्थीले कमाएको रकम पनि त्यहीँ राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ । यस्ता बाल बचत खाताहरू बालिग भएपछि मात्र चलाउन पाइन्छ । परिणामतः विद्यार्थी बालिग हुनासाथ उनीहरूसँग केही बचत हुन्छ । बाल बचतबाट पालिकाले ऋण लिएर व्याज दिने हो भने त्यो रकम भन् बढ्छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले दिने व्याज त छँदै छ । अछामको तुर्माखाँद गाउँपालिकाले पनि अनिवार्य बाल बचतको काम गर्ने निर्णय गरिसकेको छ । यो स्थितिमा देहायको फारम प्रयोग गरी बाल बचत सुनिश्चित गर्नुपर्छ । आजको यो बचत भोलिको उद्यमीकरणका लागि स्टार्ट अप फण्ड बन्न जान्छ ।

बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको रकम	पालिकाको रकम	सङ्घीय सरकारले दिने गरेको रकम	अभिभावकको अनिवार्य योगदान	विद्यार्थीले कमाएको रकम	स्थानीय तथा अन्य दाताले दिने रकम

माथिको तालिकालाई उपयोग गरी प्रत्येक विद्यार्थीको बचत गर्नाले उनीहरूमा कमाउने तथा बचत गर्ने बानी बस्छ । अभिभावकले नियमित बचत गर्न थाल्छन् । अरूहरूको सेवामा निरन्तरता हुन्छ । कालान्तरमा उद्यमीकरण गर्न गराउनका लागि रकम जम्मा हुन्छ ।

परिच्छेद - ४

पाठ्यपुस्तकरहित दिन (बुक फ्रि डेमा) आधारित सिकाइ ढाँचा

देहायका ढाँचामा पाठ्यपुस्तकरहित दिन (बुक फ्रि डेमा) आधारित सिकाइ ढाँचा कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ :

- प्रतिदिन प्रत्येक पिरियडबाट पाँच/पाँच मिनेटको समय निकालेर
- शिक्षक नभएको खाली पिरियडलाई उपयोग गरेर
- विद्यार्थीसँगको सल्लाहमा विद्यालय समय थपेर
- विद्यार्थीको सल्लाह लिएर महिनामा निश्चित दिन तोकेर
- कुनै बारलाई किताब नबोक्ने दिन भनेर
- एक विद्यालय, एक सिप (one school, one skill)
- बहुसंस्कृतिक विद्यालय (Multi cultural school)
- सह तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप आयोजना गरेर

विद्यालय र पालिकाबिच समझदारी कायम गरी माथिका कुन कुन काम कुन कुन विद्यालयले गर्ने भनी तय गर्नुपर्छ। ती काम कसरी गर्ने भन्ने कुराको निर्णय चाहिँ यही दस्तावेजमा छ। शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति मिलेर त्यसलाई आवश्यक फेरबदल गरे हुन्छ। कसले भन्ने प्रश्नको उत्तर हो— शिक्षक तथा विद्यालय प्रशासनले। अन्त्यमा पढाउनु भ्याइन् यो थप काम किन गर्ने भन्ने प्रश्नको उत्तर हो। माथिका सबै कार्यहरूले अवधारणात्मक पढाइको काम गर्छन्। यसबाट शिक्षकले पढाउने गरेका विषयवस्तुलाई भरपुर सहयोग हुन्छ। यसो भन्नु नै किनको जवाफ हुन्छ।

परिच्छेद - ५

संस्कृतिको सिकाइ सम्बन्धी व्यवस्था

विद्यालयलाई बहुसांस्कृतिक संस्थाका रूपमा विकास गरिने छ। एउटा विद्यालयमा एउटा न्यूनतम सांस्कृतिक सम्पदाहरूको सङ्ग्रह (cultural museum) निर्माण गरिने छ। उक्त सङ्ग्रहमा स्थानीय पेसा व्यवसायसँग सम्बन्धित सामग्री समेत सङ्कलन गरी प्रदर्शन गर्ने व्यवस्था गरिने छ।

परिच्छेद - ६

वैश्विक सिकाइ व्यवस्था

भर्च्युअल माधमहरूको प्रयोग गरी कक्षाकोठामा विश्वलाई शिक्षण गर्ने गरी आवश्यक वातावरण निर्माण गरिने छ । विश्वका विभिन्न देशका नमुना विद्यालयहरूसँग मितेरी सम्बन्ध कायम गरी एकअर्काका असल अभ्यासहरू आदान प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

परिच्छेद - ७

चारित्रिक विकास सम्बन्धी सिकाइ व्यवस्था

विद्यार्थीहरूमा असल चरित्रको विकास गर्नका लागि नैतिक शिक्षाको शिक्षण गरिने छ । अनुकरणीय तथा अनुसरणीय व्यक्तित्वलाई अतिथि शिक्षकको रूपमा कक्षाकोठामा प्रयोग गरी असल संस्कारको विकास र प्रवर्धनमा प्रयोग गरिने छ । विद्यालय स्काउट कार्यक्रममार्फत असल नैतिक चरित्रको निर्माणमा जोड दिइने छ ।

परिच्छेद - ८

परिस्थिति अनुकूलन समानुकूलन सिकाइ व्यवस्था

मौसमी परिवर्तनसँगै सुरु हुने विभिन्न प्रकारका पर्यावरणीय परिवर्तन तथा सङ्क्रमणजन्य रोगव्याधीका बारेमा कक्षाकोठामा शिक्षणमा स्थानीय स्तरमा उपलब्ध विज्ञ व्यक्तिको परिचालन गरी सहजीकरण गर्ने प्रबन्ध गरिने छ । विभिन्न दिवस, विभिन्न चाडबाड लगायतका घटनाक्रमहरूलाई सोही सन्दर्भ र समयमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा समाहित गरी शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गरिने छ । विद्यार्थी सचेतनामूलक सामग्री विकास गरी कार्यान्वयन गरिने छ । विपद् व्यवस्थापनलाई गरेर सिकने ढाँचामा कार्यान्वयन गरिने छ ।

परिच्छेद - ९

पठनसिप सिकाइ व्यवस्था

विद्यार्थीहरूमा घट्दो पठनकलालाई सम्बोधन गर्न विद्यालय, समुदाय, घरपरिवार र नगरपालिका तहमा निम्नानुसारका क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने छ :

१. प्रत्येक घरमा पढाइ कुना र पुस्तकालय
२. प्रत्येक समुदायमा पुस्तकालय सञ्चालन
३. प्रत्येक विद्यालयमा कम्तिमा २००० किताब भएको पुस्तकालय
४. विद्यार्थी खोज पत्रकारिता कार्यक्रम आदि ।

परिच्छेद - १०

खुसीका लागि सिकाइ व्यवस्था

विद्यार्थीहरूलाई रमाइ रमाइ पढ्ने वातावरणको विकासका लागि घरपरिवार, समुदाय, विद्यालय र नगरपालिकालाई बालमैत्री घोषणा गरिने छ । प्रत्येक समुदायमा बालउद्यान, प्रत्येक विद्यालयमा खेलमैदान र नगरपालिका परिसरमा बाल पुस्तकालय निर्माण गरी सञ्चालन गरिने छ । शिक्षण सिकाइमा खेल विधिको प्रयोग गरिने छ ।

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा घोषणा कार्यविधि, २०८०

प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क हुने संविधान प्रदत्त मौलिक हकलाई कार्यान्वयन गर्न आवश्यक आधार बुढानीलकण्ठ नगरपालिकामा तयार भएको र शिक्षा विकास निर्देशनालय हेटौँडाको मिति २०८० माघ ९ गतेको सूचनामा बुढानीलकण्ठ नगरपालिकालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा घोषणा गर्ने नगरपालिकाको सूचीमा राखिएको र सो कार्यक्रम घोषणा एवम् कार्यान्वयनको लागि बजेट समेत प्राप्त भएकाले अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन र नियमावली एवम् शिक्षा विकास निर्देशनालय हेटौँडाको अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि २०८० को आधारमा बुढानीलकण्ठ नगर कार्यपालिकाको मिति २०८०।११।९ को ४० औँ कार्यपालिकाको बैठकले यो कार्यविधि पारित गरी लागु गरेको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **सङ्क्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस कार्यविधिको नाम "अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा घोषणा कार्यान्वयन कार्यविधि, २०८०" रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि नगर कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएपछि प्रारम्भ हुने छ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा:

- क) **"मन्त्रालय"** भन्नाले बागमती प्रदेश, सामाजिक विकास मन्त्रालयलाई सम्झनुपर्दछ ।
- ख) **"नगरपालिका"** भन्नाले बुढानीलकण्ठ नगरपालिकालाई सम्झनु पर्दछ ।
- ग) **"निर्देशनालय"** भन्नाले बागमती प्रदेश, शिक्षा विकास निर्देशनालयलाई सम्झनुपर्दछ ।
- घ) **"अनिवार्य शिक्षा"** भन्नाले नेपाल सरकारद्वारा तोकिएको उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय वा वैकल्पिक शैक्षिक संस्थामा भर्ना भई नियमित अध्ययन गर्ने र आधारभूत तहको अध्ययन पूरा गर्ने बाध्यकारी व्यवस्थालाई सम्झनुपर्दछ ।
- ङ) **"निःशुल्क शिक्षा"** भन्नाले विद्यालय वा शैक्षिक संस्थाले विद्यार्थी वा अभिभावकबाट देहायका कुनै पनि शीर्षकमा कुनै पनि शुल्क असुल नगरी दिइने शिक्षालाई सम्झनुपर्दछ :

- १. पठनपाठन शुल्क
- २. पाठ्यपुस्तक शुल्क
- ३. दिवा खाजा शुल्क
- ४. पारबहन शुल्क
- ५. परीक्षा तथा मूल्याङ्कन शुल्क

६. प्रमाण पत्र शुल्क

७. अतिरिक्त शुल्क आदि ।

द्रष्टव्य : निःशुल्क शिक्षाको परिभाषाले अभिभावकबाट विद्यालयको विकासका लागि लिन सकिने सहयोगलाई समेत समावेश गरेको मानिनेछ । विद्यालयमा अत्यावश्यक पूर्वाधारको निर्माण नहुँदासम्म यस्तो सहयोग लिन व्यवधान खडा गरिने छैन । अभिभावक र समुदायबाट विद्यालयको विकासमा प्राप्त हुने सहयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । गरिबीको रेखामुनि रहेका घरपिवारका बालबालिकाहरूको हकमा कुनै पनि प्रकारको शुल्क र सहयोग लिइने छैन ।

च) **"आधारभूत शिक्षा"** भन्नाले कक्षा एकदेखि कक्षा आठसम्मको विद्यालय शिक्षा सम्झनुपर्दछ ।

छ) **"बालबालिका"** भन्नाले नगरपालिकामा स्थायी बसोबास गरेका र ५ वर्षदेखि नगरपालिकामा अस्थायी बसोबास गरी नगरपालिकाको मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएका अभिभावकका बालबालिकालाई सम्झनुपर्छ ।

३. **उद्देश्य:** यस कार्यविधिको उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेको छः-

क) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा लागु गर्नका लागि आधार तयार गरि घोषणा गर्नु

ख) कक्षा आठसम्म पढ्ने उमेर समूहका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय वा अन्य वैकल्पिक शैक्षिक संस्थामा भर्ना भई नियमित अध्ययन गर्ने र आधारभूत तहको अध्ययन पूरा गर्ने वातावरण तयार गर्नु

परिच्छेद-२

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति

४. **अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति:** कार्यक्रमको प्रभावकारिता बढाउन एक अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति रहनेछ । समितिमा निम्नानुसारका पदाधिकारीहरू रहने छन्:-

(क) उपप्रमुख, बुढानीलकण्ठ नगरपालिका	— संयोजक
(ख) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, बुढानीलकण्ठ नगरपालिका	— सदस्य
(ग) प्रमुख, शिक्षा समिति, बुढानीलकण्ठ नगरपालिका	— सदस्य
(घ) नगरपालिकाबाट मनोनित शिक्षाविद्	— सदस्य
(ङ) सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू मध्येबाट एक जना	— सदस्य
(च) अभिभावकहरू मध्येबाट कम्तिमा एकजना महिला सहित तीन जना	— सदस्य
(छ) प्रमुख शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा, बुढानीलकण्ठ नगरपालिका	— सदस्य सचिव

५. समितिले बैठकमा आवश्यकतानुसार जनप्रतिनिधि र शिक्षाविद्लाई आमन्त्रण गर्न सक्ने छ ।
६. समितिको बैठक भत्ता सम्बन्धी व्यवस्था नगरपालिकाबाट स्वीकृत नम्सअनुसार हुने छ ।
७. बैठक सम्बन्धी कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुने छ ।
८. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुने छ:-
 - (क) कक्षा आठसम्म अध्ययन गर्ने उमेरका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर भए नभएको र बिचैमा कक्षा छोडे नछोडेको निरन्तर अनुगमन गरी नगरपालिका र सम्बन्धित विद्यालयमा जानकारी दिने
 - (ख) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अनुगमन गरि कार्यक्रमको प्रभावकारिता बढाउन नगरपालिकालाई सुझावहरू दिने
 - (ग) विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाको लागि सञ्चालित विशेष विद्यालय र कार्यक्रमहरूको अनुगमन गरी सुधारको लागि सुझावहरू दिने

परिच्छेद-३

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा घोषणाका प्रक्रिया एवम् कार्यक्रमहरू

९. **प्रक्रिया:** अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा घोषणाका प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुने छन्:-
 - (क) विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरू पहिचान गर्ने
 - (ख) पहिचान भएका बालबालिकालाई पायक पर्ने विद्यालय /विशेष विद्यालय /वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रममा भर्ना गराई पठनपाठनको व्यवस्था गर्ने
 - (ग) विद्यालय उमेर समूहका कुनै पनि बालबालिका विद्यालय बाहिर नभएको कुरा सम्बन्धित वडाहरूबाट सुनिश्चित गराउने
 - (घ) विद्यालय बाहिर कुनै पनि बालबालिका नरहेको कुरा सबै वडाबाट सुनिश्चित भएपछि नगरपालिकाले अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा लागु भएको घोषणा गर्ने
१०. **कार्यक्रमहरू:** अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि निम्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछन्:
 - (क) घरधुरी सर्वेक्षण गरी विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूको यकिन सङ्ख्या निकाल्ने
 - (ख) विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई नजिकको विद्यालयमा भर्ना गराउने
 - (ग) विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षकहरूको लागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
 - (घ) अभिभावकहरूको सचेतनाको लागि अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
 - (ङ) समुदाय परिचालन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

- (च) विद्यार्थी परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- (छ) विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरूको लागि विशेष विद्यालय सञ्चालन गर्ने
- (ज) विशेष आवश्यकता भएका र पुनः विद्यालय भर्ना भएका बालबालिकाहरूलाई थप प्रोत्साहन सुविधा उपलब्ध गराउने
- (झ) कक्षा आठसम्म अध्ययन गर्ने उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय बाहिर नभएको सुनिश्चितता सहित नगरपालिकाले अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा लागु भएको घोषणा गर्ने
- (ञ) कार्यक्रम घोषणा समय तालिका अनुसूची १ मा दिइएको छ

परिच्छेद-४

विभिन्न निकायहरूको भूमिका

११. नगरपालिकाको भूमिका: कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाको देहाय बमोजिमको भूमिका हुने छ -

- (क) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी नीति, योजना र कार्यक्रम तय गर्ने
- (ख) कार्यक्रम सञ्चालन एवम् निरन्तरताको लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्ने
- (ग) कार्यक्रमको प्रभावकारिताका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र सम्बन्धित सरोकारवाला निकायसँग आवश्यक समन्वय गर्ने
- (घ) कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन गरी सुधारका लागि सुझावहरू दिने
- (ङ) कार्यक्रमको प्रभावकारिता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक निर्णयहरू गर्ने

१२. वडाको भूमिका: कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि वडाको भूमिका देहाय बमोजिम हुने छ:-

- (क) आफ्नो वडा भित्रका बालबालिकाहरूको विवरण वार्षिक रूपमा अध्यावधिक गर्ने
- (ख) आफ्नो वडामा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा कार्यक्रम लागु गर्नका लागि आवश्यक समन्वय र व्यवस्थापन गर्ने
- (ग) नगरपालिकाबाट प्राप्त कार्यक्रमहरू विद्यालय मार्फत कार्यान्वयन गर्ने, गराउने
- (घ) आफ्नो वडामा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- (ङ) कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन/मूल्याङ्कन गरी सोको प्रतिवेदन चौमासिक रूपमा नगरपालिकामा पेश गर्ने

१३. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको भूमिका: कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित विद्यालय व्यवस्थापन समितिको भूमिका देहाय बमोजिम हुने छ:-

- (क) आफ्नो विद्यालयको सेवा क्षेत्र भित्र कक्षा आठसम्म अध्ययन गर्ने उमेर समूहका बालबालिका विद्यालय बाहिर नरहेको सुनिश्चितताको निरन्तर अनुगमन गर्ने र जिम्मेवारी लिने
- (ख) नगरपालिकाबाट लागु गरिएका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, सहभागी हुने

१४. राजनीतिक दलहरूको भूमिका

- (क) कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने
- (ख) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रममा समन्वय गर्ने/सहभागिता जनाउने

परिच्छेद-५

विभिन्न पदाधिकारीहरूको जिम्मेवारी

१५. जनप्रतिनिधिको जिम्मेवारी

- (क) कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समन्वय सहयोग गर्ने
- (ख) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रममा समन्वय गर्ने र सहभागिता जनाउने

१६. अभिभावकको जिम्मेवारी

- (क) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रममा सक्रिय सहभागीता जनाउने
- (ख) विद्यार्थीलाई नियमित विद्यालय पठाउने
- (ग) विद्यार्थीलाई घरमा अध्ययन गर्ने वातावरण बनाउने

१७. प्रधानाध्यापकको जिम्मेवारी

- (क) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रममा समन्वय गर्ने/सहभागिता जनाउने
- (ख) कार्यक्रमको कार्यान्वयनको प्रतिवेदन मासिक रूपमा नगरपालिकामा पेश गर्ने

१८. कक्षा शिक्षकको जिम्मेवारी

- (क) आफ्नो कक्षाका सबै विद्यार्थीको व्यक्तिगत र परिवारिक विवरण अद्यावधिक गर्ने
- (ख) कुनै विद्यार्थी नियमित विद्यालयमा नआएमा सोको कारण पहिचान गरी उक्त विद्यार्थीलाई विद्यालयमा निरन्तर अध्ययनमा सहभागी गराउने

परिच्छेद-६

विविध

१९. खर्च व्यवस्थापन: कार्यक्रम सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने बजेट नेपाल सरकार, बागमती प्रदेश र नगरपालिकाबाट व्यवस्थापन गरिनेछ ।

२०. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यस कार्यविधिमा उल्लेख भएदेखि बाहेकका अन्य विषयमा प्रचलित कानून बमोजिम हुने छ ।

२१. वैकल्पिक, खुला तथा गृहणी विद्यालय सञ्चालन गर्न सकिने: आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य रूपमा प्रदान गर्न आवश्यकता अनुसार वैकल्पिक, खुला तथा गृहणी विद्यालय सञ्चालन गर्न सकिने छ । सोका लागि औचित्य सहित अनौपचारिक विद्यालय माग गर्ने समुदाय वा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई वडाको सिफारिसमा नगर शिक्षा समितिले अनुमति प्रदान गर्न सक्ने छ ।

२२. कार्यविधि संशोधन तथा परिमार्जन: यस कार्यविधिमा आवश्यकता अनुसार नगरपालिकाले संशोधन तथा परिमार्जन गर्न सक्ने छ ।

कार्यविधिको दफा १०सँग सम्बन्धित अनुसूची नं १

कार्यक्रम घोषणा समय तालिका

क्र.सं.	कार्यक्रम	समय	बजेट रु.
	कार्यविधि निर्माण		
	घरघुरी सर्वेक्षण		
	शिक्षक, प्रधानाध्यापक र वि.व्य.स.को अभिमुखीकरण		
	अभिभावक अभिमुखीकरण		
	घर दैलो अभियान		
	बालबालिका विद्यालयमा भर्ना, पुनः भर्ना अभियान		
	समुदाय परिचालन कार्यक्रम		
	राजनीतिक दल र जनप्रतिनिधिसँग छलफल र अन्तरक्रिया कार्यक्रम		
	अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा घोषणा कार्यक्रम		
	प्रतिवेदन पेश गर्ने		
	अनुगमन मूल्याङ्कन		

